

Vilniaus universitetas

Tarptautinis žinių ekonomikos ir žinių vadybos centras

Eglė Afanasjeva

Tarptautinės komunikacijos (Nuotolinių) studijų programos studentė

**KITA EUROPA: RYTŲ IR VIDURIO EUROPOS TAPATYBĖS TRANSFORMACIJOS
EUROPOS INTEGRACIJOS KONTEKSTE**

Magistro darbas

Vadovas

Doc. Dr. Egidijus Vareikis

Vilnius, 2007

Eglės Afanasjeva Magistro darbas

tema „Kita Europa: Rytų ir Vidurio Europos tapatybės transformacijos Europos integracijos kontekste“

parengtas gynimui.

_____
(data) (vadovo parašas)

Darbas įregistruotas _____ Centre

_____
(data) (raštvėdės parašas)

Magistro darbą ginti leidžiu

_____
(data) (Centro direktoriaus parašas)

Recenzentu skiriu

_____

_____
(data) (Centro direktoriaus parašas parašas)

Darbą recenzavimui gavau

_____
(data) (recenzento parašas)

Eglė Afanasjeva

Af 07 Kita Europa: Rytų ir Vidurio Europos tapatybės transformacijos Europos integracijos kontekste : magistro darbas / Eglė Afanasjeva; mokslinis vadovas Egidijus Vareikis; Vilniaus universitetas. Tarptautinis žinių ekonomikos ir žinių vadybos centras. – Vilnius, 2007. – 69, [21] lap.: lent. – Maš. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 61-64 (59 pavad.).

UDK 341.17:316.3(4)

Magistro *darbo objektas* – yra Rytų ir Vidurio Europos tapatybė, jos istorinė raida ir transformacijos Europos integracijos kontekste, t.y. koks regionas yra Rytų ir Vidurio Europa, kaip šio regiono gyventojai suvokia patys save ir kaip juos suvokia Vakarų Europos piliečiai įvairiais istorijos laikotarpiais.

Darbo tikslas – išnagrinėti Rytų ir Vidurio Europos regiono tapatybės transformacijas nuo seniausių laikų, kuomet Rytų ir Vidurio Europa nebuvo priimta į Europos geopolitinę erdvę, iki pat šių dienų, kada Rytų ir Vidurio Europa yra pripažįstama kaip reikšmingas Europos regionas. Pagrindiniai *darbo uždaviniai*: apibrėžti, kas ir kur yra Rytų ir Vidurio Europa, išnagrinėti Rytų ir Vidurio Europos, kaip atskiro regiono, susiformavimo aplinkybes ir priežastis bei parodyti, kokią reikšmę šis regionas turėjo visos Europos (dažnai Vakarų) kontekste, išanalizuoti pagrindines priežastis, leidusias susikurti bendrai regiono tapatybei, apžvelgti tos susiformavusios tapatybės specifiką bei transformacijas regione bei Lietuvoje.

Naudojantis istoriniu aprašomuoju, analitiniu aprašomuoju, lyginamuoju metodais bei atvejo studija, prieita prie išvados, jog Rytų ir Vidurio Europa ilgą laiką buvo suvokiama kaip tarpinė sfera tarp Rytų ir Vakarų, kažkas esantis šalia, kaip mistinė ir periferinė zona. Būdama nuolat užkariaujama zona, sudaryta iš daugybės mažų valstybių, nesugebančių išlaikyti savo valstybingumo bent kiek ilgesnį laiką, Rytų ir Vidurio Europa buvo ekonomiškai silpna bei atsilikusi sritis. Šaltasis karas buvo svarbiausias įvykis, nulėmęs Rytų ir Vidurio Europai uždėtą sovietinį štampą“, o priverstinai suformuota šių sovietinio bloko šalių vieninga tapatybė buvo tik išorinis fasadas, vienodų gyvenimo sąlygų, panašios politinės – kultūrinės padėties rezultatas. Žlugus Sovietų Sąjungos blokui Rytų ir Vidurio Europos tapatybė transformavosi - dalis šalių integravosi į ES, dalis sprendė savo vidines problemas, o dalis solidarizavosi su Rusija. Šiuo metu Lietuvoje intensyviai perimant Vakarų Europos vertybes politiškai yra siekiama išnaudoti bendrą istorinį ir kultūrinį patyrimą, užsitikrinant stiprią poziciją ES užsienio politikoje.

Darbe yra gausu medžiagos apie Rytų ir Vidurio Europos regiono formavimąsi bei jo įvaizdį Vakarų Europoje įvairiais istorijos tarpsniais. Taip pat detalai analizuojama bendra pokomunistinė regiono tapatybė bei jos vidiniai prieštaravimai. Nagrinėjamas Lietuvos atvejis, kuomet aiškinamasi, kokios tapatybės transformacijos vyksta per pastaruosius septyniolika metų šalyje, kaip Lietuva deklaruodama stiprią ekonomiką bei gerėjančias gyvenimo sąlygas negali pakeisti silpnos ir nusivylusios visuomenės. Taip pat nagrinėjama, kaip Lietuva išnaudoja istorinį patyrimą bei susiformavusią specifinę regiono tapatybę ir stengiasi ją panaudoti užsienio politikos tikslams pasiekti.

Magistrinis darbas *gali būti naudingas* komunikacijos srities studentams, šių disciplinų dėstytojams, ir dirbantiesiems politikos ir politikos komunikacijos srityse.

TURINYS

ĮVADAS

1. Rytų ir Vidurio Europa įvairių autorių akimis	11
2. Kita Europa – atskiras regionas Europos integracijos raidoje.....	19
2.1 Atrandant Rytų ir Vidurio Europą XVIII amžiuje	19
2.2 Rytų ir Vidurio Europa didžiųjų imperijų sudėtyje XIX amžiuje	24
2.3 XX amžiaus įtaka Rytų ir Vidurio Europos regiono susiformavimui.....	28
3. Rytų ir Vidurio Europos tapatybės savitumas	34
3.1 Bendra ir vienijanti Rytų ir Vidurio Europos regioną pokomunistinė tapatybė	34
3.2 Vidiniai RVE šalių tapatybės prieštaravimai	39
3.2.1. Rytų ir Vidurio Europos religinis pjūvis	39
3.2.2. Šiandieniniai Rytų ir Vidurio Europos subregionai	42
4. Pokomunistinės tapatybės transformacija ES integracijos kontekste	47
4.1 RVE šalių tapatybės transformacijos	47
4.2 Tapatybės transformacija (Lietuvos atvejis)	51
4.2.1 Europietiškos tapatybės kūrimas	51
4.2.2 Pokomunistinės visuomenės tapatybė bei jos taikymas.....	55

IŠVADOS

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Other Europe: Eastern and Central European Identity Transformations in the Context of European Integration / Summary

Priedai

- 1 Priedas. Sąjungininkų istorinė schema
- 2 Priedas. ES visuomenės nuomonės tyrimas
- 3 Priedas. Lietuvos visuomenės nuomonės tyrimas
4. Priedas. Referendumo rezultatai

IVADAS

Europos integracijos istorija apima dar pačius seniausius laikus, kadangi „nei Antikos, nei Viduramžių autoriai neturėjo tikslesnių žinių apie rytinius Europos lygumos pakraščius; kai kuriose jos dalyse nebuvo nuolat gyvenama ligi pat XVIII amžiaus.“¹ Beveik per visą istorijos laikotarpį Rytų ir Vidurio Europa buvo neaiškios tarpinės žemės, atsilikusios tiek ekonomiškai, tiek kultūriškai bei skiriančios „tikrą“ Europą nuo rytinių valstybių. Šiuo metu Rytų ir Vidurio Europos regionas, jo politinė svarba politiniams procesams yra itin aktuali tema tiek Lietuvoje, tiek visose naujosiose ir senosiose Europos Sąjungos narėse, tiek dar neįstojusiose į Vakarų Europos struktūras valstybėse. Įstojus į ES dvylikai naujų valstybių, sužlugus ES Konstitucijos projektui, akivaizdu, jog pačioje ES iškyla nemažai klausimų apie Europos ateities kryptį. „Dėl visų šių negerovių dažnai kaltinama ES plėtra. Nėra nė dienos, kad neišgirstum skundų dėl Rytų Europos, kuri laimi kovą dėl darbo vietų.“² Tačiau kuo ypatingas šis regionas ir kodėl jis turėtų būti kaltas?

Norint atsakyti į šį klausimą, visų pirma, turime suvokti apie kokį regioną tiksliai kalbame. Žlugus Sovietų Sąjungai ir pasibaigus Šaltojo karo metams, naujoje posovietinėje erdvėje atsiradus dvidešimčiai naujų nepriklausomų valstybių, iškilo ne viena dilema tiek pačioms naujoms demokratijoms, tiek Vakarų Europai. Dar ir šiandieniniame politiniame – akademiniam diskurse nėra visuotinai sutariama, kokios konkrečios valstybės apima Rytų ir Vidurio Europą, kaip nėra visuotinai sutariama ir dėl šio regiono tikslaus apibrėžimo. Vieniems tai Vidurio Europa, kitiems Rytų Europa, tretiems Rytų Vidurio Europa, o dar kitiems Vidurio Rytų Europa. Tačiau svarbu yra tai, jog šiame regione yra matomas ryškus valstybių potencialas, didelės perspektyvos ateityje ir strateginė vieta, jungianti Europą su Azija. Kaip pareiškė Donald Rumsfeld 2003 metais: „Gravitacijos centras juda į Rytus. Negalvoju apie Europą tik kaip apie Prancūziją ir Vokietiją. Yra daug naujų narių“.³

Be to, kaip pabrėžė Artūras Paulauskas: „Turime būti šių procesų („naujųjų kaimynių“, Rusijos – ES glaudesnė partnerystė – E.S.) priešakyje, kad apgintume savo nacionalinius interesus, kad netaptume mainų objektu, kad mūsų sąskaita nebūtų įgyvendinami kitų šalių interesai. Tik ar rimti mūsų ketinimai Europos Sąjungos Rytų politikoje, jei visuose šalies universitetuose šiomet rašomas vos vienas kitas diplominis darbas Rytų tematika?“⁴ Visos šios priežastys nulemia tai, jog yra labai svarbu suvokti, kaip kinta istorinė Rytų ir Vidurio Europos tapatybė, bei išsiaiškinti, ar ji gali būti

¹ DAVIES, Norman. Europa. Istorija. Vilnius: Vaga. 2002. P.: 28.

² Prancūzai ir olandai leido nužudyti Konstituciją <http://www.delfi.lt/news/daily/comments/article.php?id=6821512>

³ Outrage at 'Old Europe' remarks <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2687403.stm>

⁴ Laikinojo Prezidento A.Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“ http://www.urm.lt/data/2/LF51152557_Paulauskokalba.htm

svarbus įrankis, leidžiantis siekti savų interesų tarptautinėje arenoje, išnaudojant bendrą unikalią regiono patirtį. Šis magistro darbas gali būti puiki pradžia gilesniems ir tolimesniems tyrinėjimams.

Darbo objektas

Darbo objektas yra Rytų ir Vidurio Europos tapatybė, jos istorinė raida ir transformacijos Europos integracijos kontekste. Tapatybė – tai komunikacija, kurios metu išreiškiama tai, kas esi, ir tai, kaip tave suvokia kiti. Anot Barry Buzan, „tapatybė yra tai, kas leidžia grupei žmonių save nurodyti žodžiu „mes“.⁵ Šiame darbe yra nagrinėjama, kaip Rytų ir Vidurio europiečiai suvokia patys save ir kaip juos suvokia Vakarų Europos piliečiai įvairiais istorijos laikotarpiais.

Apibrėžiant „kitos Europos“ sąvoką, remiamasi įvairių autorių „tarpinių žemių“, „antrosios Europos“, „juodosios Europos“ teorijomis ir istorinėmis Rytus ir Vakarus skiriančiomis ribomis, kurios įvairiais laikotarpiais egzistavo ir atskyrė Rytų ir Vidurio Europos regioną nuo Vakarų Europos (1 žemėlapis). Determinuojant Rytų ir Vidurio Europos sąvoką, taip pat remiamasi įvairių autorių definicijomis ir siūlymais, koks konkrečiai regionai tai turėtų būti, kokios valstybės jam priklauso, ir kaip jis gali būti skirstomas.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Darbo tikslas yra išnagrinėti Rytų ir Vidurio Europos regiono tapatybės transformacijas nuo seniausių laikų, kuomet Rytų ir Vidurio Europa nebuvo priimta į Europos geopolitinę erdvę, iki pat šių dienų, kada Rytų ir Vidurio Europa yra pripažįstama kaip reikšmingas Europos regionas. Šiam tikslui pasiekti yra iškeliami tokie uždaviniai:

1. Kadangi visuotinai dar nėra sutarta, kas ir kur yra Rytų ir Vidurio Europa, svarbu apžvelgti įvairių autorių siūlomus Rytų ir Vidurio Europos apibrėžimus ir suformuluoti labiausiai darbe tinkantį Rytų ir Vidurio Europos apibrėžimą;
2. Išnagrinėti Rytų ir Vidurio Europos, kaip atskiro regiono, susiformavimo aplinkybes ir priežastis bei parodyti, kokią reikšmę šis regionas turėjo visos Europos (dažnai Vakarų) kontekste;
3. Išanalizuoti pagrindines priežastis, leidusias susikurti bendrai regiono tapatybei, bei apžvelgti tos susiformavusios tapatybės specifiką;
4. Nustatyti svarbiausias ribas, dalijančias Rytų ir Vidurio Europos regioną, ir apibrėžti pagrindinius susikūrusius valstybių subkompleksus;
5. Išanalizuoti, kokia linkme kinta Rytų ir Vidurio Europos tapatybė po Sovietų Sąjungos žlugimo.

---

⁵ ZALEWSKI M., ENLOE C., Tapatybės problema tarptautinių santykių teorijoje. Tarptautinių santykių teorija šiandien. Vilnius: Algarvė. 2000. P.: 274.

6. Apžvelgti pokomunistinės Lietuvos europietiškos tapatybės kūrimo metodus bei išanalizuoti, kaip Lietuva panaudoja bendrą istorinę ir kultūrinę praeitį savo užsienio politikos tikslams pasiekti.

Mokslinių tyrimų ir šaltinių apžvalga

Šaltojo karo metais atrodė, jog padalijimas į Vakarų Europą, kurioje dominavo NATO (North Atlantic Treaty Organisation) ir EEB (Europos Ekonominė Bendrija), bei į Rytų Europą, dominuojamą sovietinio komunizmo, yra nepajudinamas. Tačiau devintojo dešimtmečio pradžioje iškilo Milan Kundera su savo Vidurio Europos idėja. Tai buvo vienas pirmųjų autorių, straipsnyje „The Tragedy of Central Europe“ (1984) iškėlęs Vidurio Europą, kaip atskirą ir svetimą Sovietų Sąjungai regioną, praktiškai neturintį su ja nieko bendro. Vidurio Europą kaip dvasios karalystę, iškėlė ir Vaclav Havel, Gyorgy Konrad, Adam Michnic Timothy Garton Ash straipsnyje „Does Central Europe Exist?“ knygoje „The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe“. Darbe remtasi ir Vaclav Havel straipsnių ir kalbų rinkiniu „Vilties erdvė“.

Kaip jau minėta, kol kas nėra visuotinai sutarta kas, kodėl ir koku pagrindu yra vadinama Rytų ir Vidurio Europa. Be to, nėra visuotinai sutarta ir dėl tikslaus šio regiono pavadinimo. Skirtingi autoriai skirtingai apibrėžia Rytų ir Vidurio Europos regioną, skirtingai jį vadindami, skirtingas valstybes įtraukdami ir skirtingai padalindami. Visi, tiek didieji Rytų ir Vidurio Europos teoretikai tokie kaip Norman Davies (2002), Gerard Delanty (2002), Piotr S. Wandych (1997), Remi Brague (2001), Karl Sinnhuber (1954), tiek Lietuvos autoriai Egidijus Vareikis (2002), Kęstutis Šerpetis (1996), Antanas Sabaliauskas (1996), išskiria šį regioną kaip atskirą sritį Europos kontekste, pabrėždami, kad dėl savo tarpinės padėties, nuolatinio atsilikimo ir daugybės smulkių tautų, Rytų ir Vidurio Europa ilgą istorijos laiko tarpo net neįėjo į Europos geopolitinę erdvę.

Analizuojant istorines Rytų ir Vidurio Europos susiformavimo aplinkybes naudotasi autoriais, tyrinėjusias šio regiono ypatybes įvairias istoriniais momentais, taip pat tam tikrų filosofų teorijomis. Istorines Rytų ir Vidurio Europos regiono sąlygas ir skirtumus su Vakarų Europa ypač detalai ir plačiai nagrinėjo Larry Wolf knygoje „Inventing Eastern Europe“. Galima teigti, jog tai vienintelis toks gilus ir platus mokslinis tyrimas, nagrinėjantis Rytų ir Vidurio Europą XVIII amžiuje. Dar vienas labai svarbus autorius, stengęsis atsiriboti nuo „eurocentrizmo“ ir „Vakarų civilizacijos“ įtakos istorijos pateikime, yra Norman Davies, daug dėmesio skyęs slavų tautoms, kaip didžiausiai Europos etninei šeimai. Istorijos raida analizuojama ir naudojantis didžiųjų Švietimo amžiaus filosofų idėjomis. Nagrinėtos Burke (Davies N.), Voltaire ir Rousseau (Wolff L., Davies N.), Herderio („Esė apie individualizmą“), Kanto („Politiniai traktatai“) idėjos, turėjusios įtakos Rytų ir Vidurio Europos tautų nacionalizmui.

Analizuojant Šaltojo karo metais susiformavusią Rytų ir Vidurio Europos tapatybę bei jos specifiką remtasi Josif Brodskij (1999), Algimanto Prazausko (1994), Roman Szporluk (1994), Leonido Donskio (2005), Vladimir Tismaneanu (2003), Kęstučio Šerpečio (1996), Vaidučio Laurėno (1996), Česlovo Baužos (1996), Egidijaus Vareikio (2002) moksliniais tyrimais ir veikalais. Ypatingai Rytų ir Vidurio Europos reikšmę visai Europos istorijai išskėlė Jonas Paulius II (2005), George Schopflin (1993), Czeslaw Milosz (1995), Hugh Seton – Watson (1989), Timothy Garton Ash (1999).

Šiuolaikinė Rytų ir Vidurio Europos situacija, tam tikrų subregionų išsiskyrimas nagrinėjamas, tapatybės transformacijos ir Lietuvos atvejis analizuojamas remiantis įvairiais straipsniais, nuomonėmis, užsienio politikos viešai deklaruotais tikslais, įvairių valdžios atstovų oficialiomis kalbomis, apklausų ir referendumų rezultatais, partijų dokumentais, politinės reklamos leidiniais, enciklopediniais žodynais. Visi šie šaltiniai suteikia galimybę visapusiškai apžvelgti Rytų ir Vidurio Europos tapatybės kitimo tendencijas šiuolaikinėje erdvėje.

Tyrimo metodai

Siekiant kuo išsamiau išnagrinėti pasirinktą temą, darbe naudojami keletas tyrimo metodų: istorinis aprašomasis, analitinis aprašomasis, lyginamasis metodai bei atvejo studija.

Lyginamasis metodas yra taikomas, visų pirma, siekiant apibrėžti patį Rytų ir Vidurio Europos regioną ir parinkti labiausiai tinkantį apibrėžimą. Pirmojoje dalyje yra lyginami įvairūs autoriai ir jų Rytų ir Vidurio Europos modeliai, siekiant parodyti apibrėžimų įvairovę ir autorių vieningo susitarimo nebuvimą. Lyginamasis metodas taip pat taikomas analizuojant dabartines tapatybės transformacijas Rytų ir Vidurio Europoje, kuomet ketvirtojoje dalyje yra nagrinėjami ir lyginami skirtingų valstybių užsienio politikų prioritetai.

Istoriniu aprašomuoju metodu siekiama išnagrinėti Rytų ir Vidurio Europos kaip atskiro specifinio regiono susiformavimo aplinkybes ir priežastis. Istorinis aprašomasis metodas daugiausiai yra taikomas antrajame skyriuje, kuriame nagrinėjamas minėtas regionas ir jo sąveika su Vakarų Europa. Analitinis aprašomasis metodas taikomas analizuojant dabartinės Rytų ir Vidurio Europoje susidariusius subregionus, jų iškilimo aplinkybes ir priežastis. Atvejo studija yra pasirinkta, siekiant iliustruoti bendras tendencijas, išanalizuoti Lietuvos tikslus ir siekius Rytų ir Vidurio Europoje. Nagrinėjant Lietuvos atvejį taip pat yra taikomas analitinis aprašomasis metodas, kuomet analizuojami įvairūs dokumentai, kalbos, straipsniai bei susitarimai, siekiant išsiaiškinti bendros tapatybės kūrimo tendencijas ir galimybes Lietuvos atveju.

Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai ir išvados. Pirmasis skyrius „Rytų ir Vidurio Europa įvairių autorių akimis“ yra skirtas teorinių Rytų ir Vidurio Europos apibrėžimų pristatymui, pačio regiono apibrėžimui ir nustatymui, kur ir kas tai yra. Antrajame skyriuje „Kita Europa – atskiras regionas Europos integracijos raidoje“ analizuojama, kokios istorinės aplinkybės lėmė Rytų ir Vidurio Europos kaip atskiro regiono susiformavimą Europos kontekste. Trečiajame skyriuje „Rytų ir Vidurio Europos tapatybės savitumas“ yra nagrinėjama bendra posovietinė tapatybė, jos išsiskyrimas remiantis religine tradicija bei šiandieninės Rytų ir Vidurio Europos dalys. Ketvirtasis skyrius „Pokomunistinės tapatybės transformacija ES integracijos kontekste“ yra skirtas išanalizuoti pokomunistinės tapatybės keitimąsi, t.y. kaip yra formuojama europietiška tapatybė ir ar ji gali būti sėkmingai naudojama valstybių interesams pasiekti.

1. Rytų ir Vidurio Europa įvairių autorių akimis

Europa, kaip apibrėžia Remi Brague: „yra totali visuma, įsikūrusi tam tikroje mūsų planetos dalyje“.⁶ Europą nurodyti nesunku – ji žymi tam tikrą kontinentinę erdvę, tačiau keblumai prasideda norint ją apibrėžti ir nustatyti ribas. Nustatyti ir įvardyti europietiškos kultūros dalis buvo mėginama nuolat per visą istoriją. Ganėtinai lengva nustatyti Europos pietines, vakarines, šiaurines sienas, nes jos sutampa su Europos kontinento geografinėmis ribomis, aiškiai apibrėždamos europietiškos kultūros pakraščius. Tačiau Europos rytinės sienos nuolat kito, tai pasislinkdavo labiau į Rytus, tai grįždavo į Vakarus. „Europa – visuomet buvo potvynių ir atoslūgių žemė, kurios ribos tai prasiplečia, tai vėl susitraukia“.⁷ Rytiniai regionai nors ir būdavo priimami į Europos geopolitinę erdvę, jie niekada negalėjo jaustis saugūs ir nepriklausomi nuo politinių aplinkybių bei galingų kaimynų, supančių tiek iš Rytų, tiek iš Vakarų.

Norman Davies (2002) teigia, jog Europos žemėlapyje egzistuoja daug realių ir svarbių ribų, pateisinančių Rytų ir Vakarų padalijimą (1 žemėlapis):

- Pati svarbiausia linija – katalikiškosios (lotyniškosios) ir stačiatikiškosios (graikiškosios) krikščionybės riba.
- Romėnų limes (pasienio) riba, skyrusi tas Europos dalis, kurios kadaise buvo Romos imperijos sudėtyje, nuo tų, kurios nebuvo.
- Riba tarp vakarinės ir rytinės Romos imperijos.
- Osmanų linija, atskyrusi tas Balkanų šalis, kurias kelis šimtmečius valdė musulmonai.
- Geležinė uždanga, išsilaikiusi iki 1989 metų ir atskyrusi Rytų ir Vakarų Europą.
- Riba, skirianti pramonines Vakarų šalis nuo valstietiškų Rytų visuomenių.
- Sankt Peterburgo – Triesto linija, skirianti mažųjų ir didžiųjų šeimų sritis.
- Riba, skirianti priėmusias vienokias ar kitokias romėnų teisės formas ir jų nepriėmusias šalis.
- Riba, skirianti liberalių demokratinių tradicijų ir jų neturinčias šalis.
- Riba, skirianti „vakarines“ ir „nevakarines“ nacionalizmo formas.

Visos šios ribos ir linijos, tiek realios, tiek įsivaizduojamos giliai paveikė Europos istorijos suvokimą ir aprašymą, nors Rytų ir Vakarų padalijimas niekada nebuvo tiksliai nustatytas, pasižymėjo nepastovumu dėl rytinės sienos nuolatinio kitimo ir tikslaus neapsibrėžimo, kur baigiasi Europa. Ribų įtaka buvo tokia stipri, jog tyrinėtojai ir mokslininkai išskiria specifinę sritį, tarpines žemes tarp Rytų ir Vakarų, suformuotą istorijos, įvairių politinių aplinkybių bei regiono strateginės geopolitinės padėties.

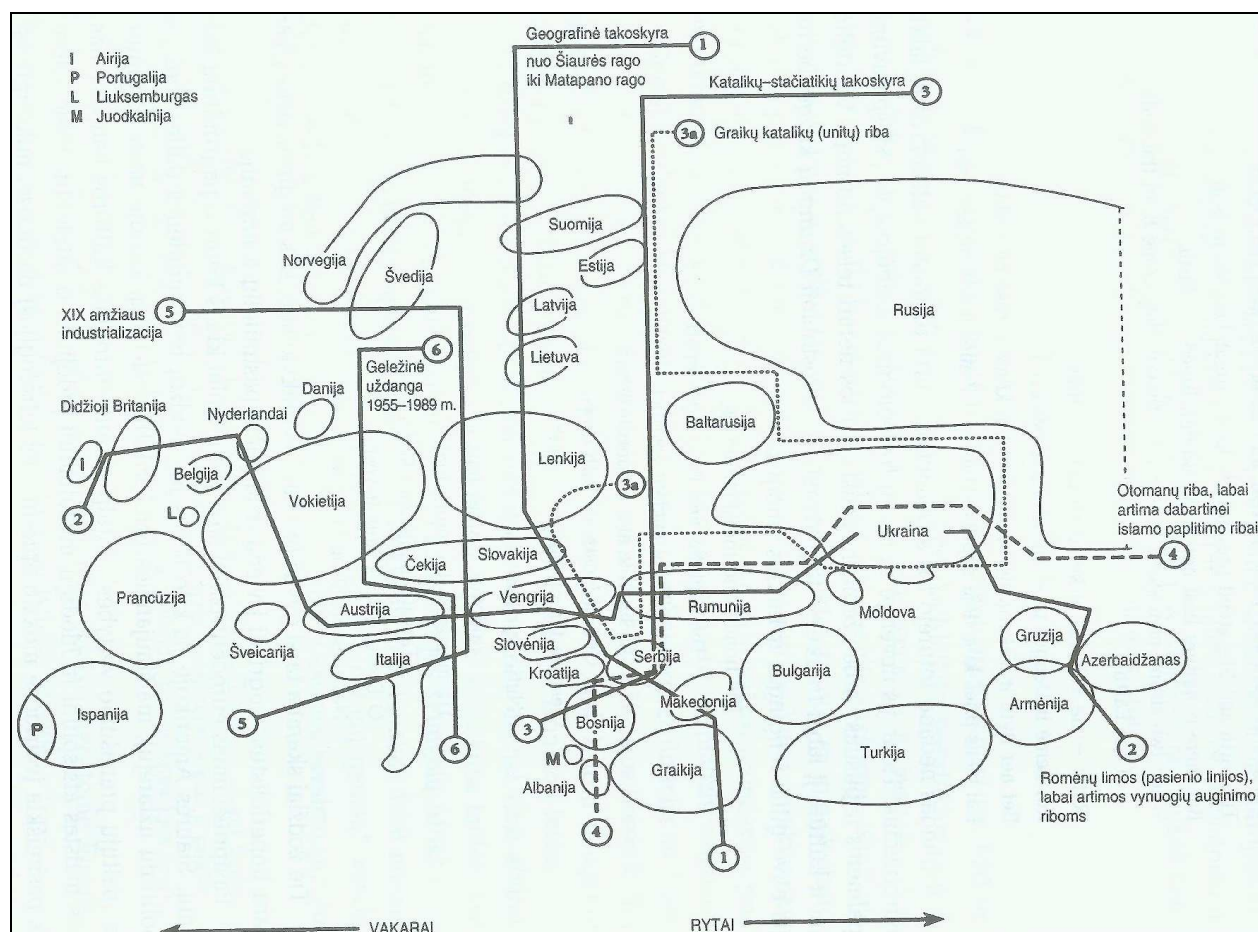
⁶ BRAGUE, Remi. Ekscentriškoji Europos tapatybė. Vilnius: Aidai. 2001. P.: 11.

⁷ DAVIES, Norman. Europa. Istorija. Vilnius: Vaga. 2002. P.: 28.

Literatūroje galima rasti įvairių pavadinimų, nusakančių Rytų ir Vidurio Europą: tai „Kita“ Europa, „Antroji“ Europa, „Juodoji“ Europa Rytuose ar „žemės per vidurį“. Svarbu tai, jog kad ir kaip būtų vadinama ši Europos sritis, ji ilgą laiką nebuvo priimta į Europos geopolitinį kontekstą, o „eurocentrizmo“ ir „Vakarų civilizacijos“ tendencijos dažnai nulemdavo, jog Rytų ir Vidurio Europa net nebūdavo suvokiama kaip Europos dalis, tik kažkas, esantis šalia.

Rytus ir Vakarus skiriančios ribos Europoje*

1 žemėlapis.

* Šaltinis: DAVIES, Norman. Europa. Istorija. Vilnius: Vaga. 2002. P.: 38.

Reikia pripažinti, jog ir šiandien dar nėra visuotinai sutarta, kur prasideda ir baigiasi Rytų ir Vidurio Europa, ar tai vientisas tiek geopolitiškai, tiek kultūriškai regionas, ar tai atskirų sričių politinė suma. Be to, nėra visiškai aišku, kas yra Rytų Europa, kas yra Vidurio Europa ne tik geografinė, bet ir kultūrinė, geopolitinė prasmėmis. Įvairūs tyrinėtojai, filosofai, politikai skirtingai įvardija šį regioną: vieniems tai Rytų, kitiems Vidurio Europa, tretieji įveda Rytų Vidurio Europos, dar kiti Vidurio Rytų Europos terminus. Sunkumų kyla ne tik identifikuojant šį specifinį regioną, bet taip pat ir priskiriant tam tikras šalis jai, pvz., tradiciškai Vidurio Europa yra laikomos keturios valstybės: Lenkija, Čekija, Slovakija ir Vengrija, tačiau kartais jai priskiriama ir Lietuva, kartais ir Latvija su Estija, kartais ir Rumunija su Bulgarija.

Neaiškumų kyla ir įvardijant tiek Rytų Europos, tiek Pietryčių Europos kompleksus. Ar Rytų Europa tai Rusija? Ar tai Ukraina, Baltarusija, Moldova? Ar tai Ukraina, Baltarusija, Moldova ir Rusija? Balkanuose taip pat yra abejotinų šalių, kurios geografiškai priklausydamos Balkanams, intensyviai tapatinasi su Vidurio Europa ir išsiskiria iš viso Balkanų regiono. Todėl kyla klausimas, kiek vieningos ir panašios yra Rytų ir Vidurio Europos šalys, esančios tame pačiame regione?

Istoriškai Europos Rytų ir Vidurio valstybių nuolatinė problema buvo tai, kad čia veikė daugybė mažų heterogeninių tautų ir valstybėlių, apsuptų stiprių valstybių, ką Winston Churchill įvardijo „nykštukų karais“.⁸ Tai buvo nuolatinė dalinių ir trumpalaikių užkariavimų zona, dėl ko nė viena iš valstybių negyvavo ilgai, nesugebėjo ilgesnį laiką išlaikyti savo valstybingumo ir sukurti demokratiškai ir nepertraukiamai funkcionuojančių valdžios institucijų. Vienintelė Graikija geografiškai priklausanti Rytų ir Vidurio Europos teritorijai, laikoma vakarietiška valstybe dėl savo antikinės civilizacijos ir kultūrinio palikimo visai Europai, nors jos bizantiškoji kultūrinė tradicija, Osmanų imperijos palikimas oponuoja europietiška vakarietiška kultūrai.

Anot Davies N (2002), Rytų Vidurio Europą bandoma apibrėžti kaip konkrečią teritoriją nuo XIX amžiaus. Iš pradžių atsirado vokiečių dominuojančios Mitteleuropos (Vidurio Europos) sąvoka, sutapusi su Vidurio valstybių politine sfera. XX amžiaus tarpukario metais buvo įvardyta „Rytinės Vidurio Europos“ sritis, atitikusi neseniai gavusių nepriklausomybę valstybių teritoriją – nuo Suomijos ir Lenkijos iki Jugoslavijos. Rytų Vidurio Europos terminas buvo atgaivintas po 1945 metų kaip atsidūrusių sovietiniame bloke nominaliai nepriklausomų valstybių patogi etiketė. Davies teigia, jog „geografinė Europos sąvoka visada konfliktavo su Europos kaip kultūrinės bendrijos sąvoka, o europietiška civilizacija galima apibrėžti tik kultūriniais kriterijais, t.y. akcentuotinas vienijantis krikščionybės vaidmuo“,⁹ todėl Rytų ir Vidurio Europos teritorija ir nebuvo priskiriama Europos teritorijai. Šaltojo karo metais atrodė, jog Rytų (sovietinio bloko) ir Vakarų (liberaliųjų demokratijų Vakarų Europoje) padalijimas yra nepajudinamas, o terminas Rytų Europa turėjo dvi aiškiai apibrėžtas reikšmes:

- Tai buvo bet kuri žemyno dalis, esanti sovietinėje geležinės uždangos pusėje. Terminas apėmė ir tas Europos šalis, kurios buvo inkorporuotos į Sovietų Sąjungos sudėtį, ir tas, kurios nebuvo.
- Tai dažniausiai vartojamas sinonimas SSRS satelitinėms „Rytų Vidurio“ ir „Pietryčių“ Europoje, neįtraukiant pačios SSRS.

Vienas pirmųjų iškėlusių Vidurio Europos idėją Milan Kundera savo straipsnyje „The Tragedy of Central Europe“ (1984) teigia, kad Vidurio Europa – tai mažų, silpnų valstybių regionas, nuolat turintis kovoti dėl savo istorijos ir galimybės išlaikyti valstybingumą. Tačiau tuo pat metu Vidurio Europa iškeliama kaip dvasiškai – kultūriškai vieninga erdvė, net ne valstybė, o turinti įsivaizduojamas

⁸ DAVIES, Norman. 2002. P.: 924.

⁹ DAVIES, Norman. 2002. P.: 33.

sienas ir nuolat kintančią istoriją sritis. M. Kundera teigia, jog Vidurio Europa negali būti apibrėžiama tradicinėmis politikos suformuotomis sienomis, ją jungia bendras visuomenės sąmoningumas, panaši pasaulėžiūra bei vienijanti istorinė patirtis. Visgi būdama neaiški neapibrėžta zona tarp Rusijos ir Vokietijos, Vidurio Europa nuolat susiduria su tolesniu jos egzistavimo klausimu, kuris niekuomet nekiltų prancūzui, anglui ar tam pačiam rusui, galingų ir įtakingų šalių piliečiui, vadinamajam istorinių tautų atstovui. Anot M. Kunderos, „Vidurio Europos tragedija yra tai, kad geografiškai priklausydama Vakarams, politiškai Rytams, nieko bendra neturėdama su Rusija ir slavais, išskyrus kalbą, Vidurio Europa yra Europa Rusijoje, viena iš Sovietų Sąjungos dalių, pamiršta Europos ir niekas daugiau. Niekas daugiau“.¹⁰

Piotr S. Wandycz (1997) teigia, jog pavadinimas „Vidurio Rytų Europa“ – sutartinis. Jis atsirado iš poreikio įvardyti teritoriją, kuri nebuvo grynai Vakarų, bet ir ne Rytų; tai veikiau „tarpinė zona“ arba „žemės per vidurį“. „Vidurio Rytų Europa“ vadintas tiek ištisas plotas tarp Baltijos, Adrijos, Egėjo bei Juodosios jūros, atsiremiantis į etninių vokiečių ir etninių rusų blokus, tiek keletas jo variacijų, tiek šio regiono branduoliai – Lenkija, Čekoslovakija, Vengrija. Kadangi Vidurio Rytų Europa priklausė tarpinei zonai, socioekonominė centro – periferijos nelygybė nulėmė tai, jog Vakarų kraštai jautėsi kultūriškai pranašesni, o daugelyje Rytų ir Vidurio Europos tautų pasireiškė „vakariečių“ garbinimas, sumišęs su pavydu. Pvz., „XIX amžiaus vengrų lyderis Istvan Szechenyi savo tautiečių tingumą ir lėtumą vadino „rytietiškais bruožais“, kurių privalu atsikratyti“.¹¹

Wandycz P.S. (1997) išskiria tokius Rytų ir Vidurio Europos bruožus, vadovaudamasis kultūrine – istorine samprata bei centro – periferijos modeliu:

- Svarbiausia ir būdingiausia Rytų ir Vidurio Europos regionui problema – valstybingumo tęstinumo ir jo nuotrūkio problema. Kaip įvardija Baltijos šalis Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas – „tiesą sakant, šios Baltijos valstybės pasaulio politikoje buvo keičiama moneta, ir tai yra šių šalių tragedija - reikia tai pasakyti tiesiai“¹². Dėl savo tarpinės žemių padėties, šios valstybės nuolat buvo užkariaujamos, o tai sąlygojo jų silpnumą, atsilikimą ir įvairių kultūrinių tradicijų susimaišymą.

- Tam tikras akivaizdus Rytų ir Vidurio Europos vėlavimas bei nuolatinės pastangos vyti toliau pažengusį centrą (Vakarų Europą). Centro – periferijos santykiui būdingi bruožai išryškėjo pradėjus skirtis agrariniais modeliams ir iškilus industrializacijai Vakaruose

(1 žemėlapis, XIX amžiaus industrializacijos linija). Be to, tam tikras politikos provincialumas, menkiau išplėtotą politinę kultūrą, konsensuso modelio nebuvimas – visi periferijos bruožai atrodė tipiški Rytų ir Vidurio Europos regionui.

¹⁰ KUNDERA, Milan. The tragedy of Central Europe“. The New York Review of Books. 1984.

¹¹ WANDYCYZ, Piotr. Laisvės kaina: Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties. Vilnius: Baltos lankos. 1997. P.: 5.

¹² V.Putinas: Rusijai nebereikia atsiprašyti Baltijos šalių. <http://www.delfi.lt/news/daily/world/article.php?id=6619104>

- Institucijų raida aplenkdamas socioekonominės realijas, tai yra pažangios politinės organizacijos formos atsirasdavo ir veikdavo tokiomis sąlygomis, kurios ne visuomet būdavo joms pribrendusios. Pvz., Lenkijos bajorų demokratija bei privilegijos, virtusios moderniais ir unikaliais visoje Europoje Statutais, įprasminančiais aukštą teisinės tradicijos kultūrą, funkcionavo archajiškos visuomenės terpėje, kurioje apskritai neegzistavo jokios teisinės tradicijos, o moderni visuomenės dalis buvo tikrai menka mažuma.

- Opios ir sudėtingos tautos ir tautybės problemos. Rytų ir Vidurio Europos regionas pasižymėjo dideliu etninių – kalbinių grupių skaičiumi ir susimaišymu vienu su kitais. Tautų formavimąsi pagal Vakarų modelį (valstybė sukuria tautą) sutrukdė valstybingumo nuotrūkis, nuolatinė sienų kaita ir daugiatautiškumas. Atgimė tautos, niekada neturėjusios arba seniai netekusios valstybingumo, o tai ir nulėmė opius tautos bei tautybės klausimus.

- Pilietinė visuomenė, turinti ryškų tautinį atspalvį. Tai daugiausia svetimšalių valdymo padarinys. Rytų ir Vidurio Europos šalyse, nuolat kovojančiose dėl savo išlikimo, dėl savo kultūros, kalbos ir tradicijų palaikymo, pilietinė visuomenė, vietinės kultūros palaikoma, tapo tautinės tapatybės gynėja. Nors tradiciškai tokia visuomenė yra liberali, gina pliuralizmą bei savo autonomiškumą nuo valstybės kišimosi.

- Nuolatinė kova už laisvę. Nepaliamojamą svetimų priespaudą nulėmė nesaugi tarpinė geografinė padėtis: periferinė bei atvira invazijoms tiek iš Rytų, tiek iš Vakarų. „Būti laisvu reiškia būti savimi“ – teigė „Solidarumo vyskupas“ kunigas Jozef Tischner.¹³

Gerard Delanty (2002) teigia, jog Rytų ir Vidurio Europa visuomet buvo traktuojama dviprasmiškai: viena vertus tai europietiška dalis, bet kartu ir priklausoma nuo bizantiškų Rytų, nes Vakarų – Rytų siena nuo Baltijos iki Egėjo jūros daugmaž sutapo su stačiatikybės ir lotyniškosios krikščionijos riba. Tai, ką dažniausiai vadiname Rytų Europa, iš tiesų sudaro du istoriniai regionai, kuriuos galima priešpriešinti Vakarų, Europai, Rusijai ar net Turkijai. Taigi Rytų ir Vidurio Europa – tai Pietryčių Europa, kurią sudaro Balkanai, ir tarpinė teritorija tarp Vokietijos ir Rusijos: Lenkija, Baltijos šalys, buvusi Čekoslovakija ir Vengrija. Šie regionai nuolat buvo didelių imperijų pasienio zonomis, tačiau niekada nebuvo pilnai integruoti į metropolijas, taip ir liko tranzitinėmis zonomis tarp Rytų ir Vakarų.

Delanty iškelia Rytų ir Vidurio Europos specifiškumą bei dviprasmiškumą – tarsi Europa, bet ne visai Europa, pvz., „europiečių vaizduotoje Balkanai taip pat užėmė ambivalentišką poziciją: nors geografinė prasme jie akivaizdžiai patenka į Europos teritoriją, politiškai jie artimesni Mažajai Azijai, kadangi ilgą laiką net nepriklausė Europai, manyta, kad tai Azijos tąsa“.¹⁴ Skiriamosios linijos tarp Europos ir Azijos centre Balkanai niekuomet nebuvo integruoti ilgesniam laikui nė į viena iš didžiųjų

¹³ WANDY CZ, Piotr. 1997. P.: 11.

¹⁴ DELANTY, Gerard. Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2002. P.: 75.

jėgų – Habsburgų ar Osmanų imperijas. Baltijos šalys, Lenkija, Čekoslovakija, Bulgarija, Rumunija – tai tarpinės žemės, taip pat gana dviprasmiškos ir neaiškios, buferinį gynybos ir nuolatinė dalinių ir trumpalaikių užkariavimų zona, dėl ko nė viena valstybė negyvavo ilgai ir nesukūrė ilgiau trukusio valstybingumo, teisinės sistemos, buvo silpnos ir neįtakingos (vadinamosios neistorinės tautos).

R.Brague (2001), išskirdamas Europos Rytus kaip atskirą regioną, juos sieja su ištikimybe rytietiška krikščionybės versijai ir teigia, jog šių regionų „europietiškumas“ nėra akivaizdus: „Bulgarijos žydai XX amžiaus pradžioje svajojo apie Austriją – Vengriją kaip apie Europą, o atėnietis ir šiandien vykdamas į Paryžių ar Romą, sakosi vykstantis Europai“.¹⁵ Tuo tarpu pasak Vladimir Tismaneanu: „Rytų Europa – tai Rusija ir visos buvusios sovietinės respublikos, o Bosnija lygiai taip pat priklauso Europai, kaip priklauso Lenkija ar Prancūzija“.¹⁶ Tomáš Masaryk Vidurio Europą apibrėžia kaip smulkių tautų specifinį regioną, kuris tęsiasi nuo šiaurinio iki Matapano (Cape Matapan) iškyšulių. Į šią teritoriją įeina laplandai, švedai, norvegai, danai, suomiai, estai, latviai, lietuviai, lenkai, lusatėnai (Lusatians), čekai ir slovakai, vengrai, serbai, kroatai ir slovėnai, rumunai, bulgarai, albanai, turkai ir graikai, bet ne vokiečiai ar austrai.¹⁷

Anot Timothy Garton Ash (1999), dar nėra susitarta apie tai, kur prasideda ir baigiasi Vidurio Europa, tačiau teigia, kad Rytų Europa yra keičiama Rytų ir Vidurio Europos sąvoka. Karl Sinnhuber (1954) tyrinėdamas Rytų ir Vidurio Europos apibrėžimus, atrado šešiolika definicijų, iš kurių nė viena neištraukė Iberijos pusiasalio, o visos apėmė Austriją, Bohemiją ir Moraviją.¹⁸ Tačiau nors Austrija būtų galima laikyti Vidurio Europos valstybe dėl strateginės vietos ir istorinių ryšių su Vengrija, Čekija, Slovakija, šiuo metu tai Vakarų Europai priskirtina dalis dėl egzistavimo Vakarų pusėje Šaltojo karo metais, stiprios ekonomikos ir saitų su vakariečiais.

Tačiau Rytų ir Vidurio Europą kaip atskirą, savitą ir specifinį regioną, išskiria ne tik didieji istorikai ir filosofai, bet ir Lietuvos autoriai. Pavyzdžiui, Kęstutis Šerpetis (1996) teigia, jog Rytų ir Vidurio Europa geografiškai ir istoriškai priklauso „antrajai Europai“, t.y. egzistuoja šalia Vakarų Europos, bet nėra jos dalimi nei politiškai, nei ekonomiškai. Istoriskai susiformavęs šių šalių europinis identitetas sąlygojo jų, kaip europinio vystimosi „antrojo ešelono“ statusą. Tai determinavo, iš vienos pusės – atsilikimą nuo „pirmosios Europos“, o iš kitos – skatina vyti ir susilieti su ja. Taigi Rytų ir Vidurio Europa – tai specifinis, šalių bendrumo palaikomas istorinis – geopolitinis darinys.

Fedotova (1995) išskiria tokius „antrosios Europos“ bruožus: nesutapimas su Vakarų Europos regionu, ribota vidinė rinka ir negalėjimas įsijungti į pasaulinę ekonomiką, autoritarinių režimų

¹⁵ BRAGUE, Remi. Ekscentriškoji Europos tapatybė. Vilnius: Aidai. 2001. P.: 23.

¹⁶ TISMANEANU, Vladimir. Išsivadavimo fantazijos: Pokomunistinės Europos mitai, demokratija ir nacionalizmas. Vilnius: Mintis. 2003. P.: 9.

¹⁷ ASH, Timothy Garton. The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe. London: Penguin Books. 1999. P.: 168.

¹⁸ ASH, Timothy Garton. The Puzzle of Central Europe. The New York Review of Books. 1999. P.: 18.

palikimas, orientacija į Vakarus bei neadekvatus savo išsivystymo lygio vertinimas.¹⁹ Visos šios ypatybės ne tik determinuoja (ir riboja) galimybes pasivyti ir įsilieti į „pirmąją Europą, bet ir sukuria specifinę dinamišką Rytų ir Vidurio Europos šalių egzistavimo erdvę ir vystimosi krypčių spektrą. Savotiškas geopolitinis išsidėstymas tarp Rytų ir Vakarų, istorinio likimo bendrumas sąlygoja ne tik savo „tarpumo“ suvoktį, bet ir specifinės tarpusavio priklausomybės potencialą.²⁰ Taigi Šerpetis teigia, jog Rytų ir Vidurio Europos šalys suvokia savo pačių bendrumą, o tas bendrumas sąlygoja jų bendros tapatybės ir priklausomybės tendencijas.

Egidijus Vareikis (2002) teigia, jog Rytų ir Vidurio Europa – tai specifinis regionas, kurį sudaro Rytų Europa, Vidurio Europa ir Balkanai. Vidurio Europa – tai buvusios Varšuvos pakto narės nuo Lenkijos iki Bulgarijos, taip pat Baltijos valstybės bei vakarinės Jugoslavijos respublikos. Nors šiose šalyse gausu tiek Sovietų Sąjungos, tiek Jugoslavijos palikimo, tikėtina, kad to palikimo jos atsikratys gana greitai. Rytų Europa – tai buvusi Sovietų Sąjungos imperija – dvylika respublikų oficialiai pripažintų SSSR dalimis. Balkanai – buvusi Jugoslavija ir Albanija – tai atskira ir savita Europos dalis. Anot Vareikio, tokį Rytų ir Vidurio Europos skirstymą determinuoja tai, jog emociopolitiniu požiūriu būtent čia eina pasidalijimo linijos kontinente. Taigi „Vidurio Europa – tai valstybių „juosta“ nuo Estijos iki Slovėnijos ir Bulgarijos, Rytų Europa – buvusi SSSR (žinoma be Baltijos valstybių), Balkanai – buvusi Jugoslavija ir Albanija. Bendrai visa Rytų ir Vidurio Europa kartu paėmus – tai vadinamieji Rytai“.²¹

Antanas Sabaliauskas (1996) teigia, jog dipolio pasaulio sąlygomis susiformavęs Europos supratimas Rytų Europą tapatina su azijietišku provincialumu. Į rytų bloką įėjusi Vidurio Europa – tai ypatingas, specifinis regionas, kuriam priskirtina vadinamoji Vyšegrado grupė: Lenkija, Čekija, Slovakija, Vengrija; Pabaltijo šalys: Latvija, Lietuva, Estija, taip pat Baltarusija ir Ukraina. Šioms šalims nereikia nei „eiti“, nei „grįžti“ į Europą, kadangi jos visuomet buvo Europoje ne tik geografiniu, bet ir visais kitais požiūriais. Sabaliauskas teigia, jog XX amžiuje priverstos keisti savo politines, sociokultūrinės, etnosocialines ir konfesines orientacijas šalys suformavo specifinį Vidurio Europos regioną. Šis regionas – tai ne Rytai ir ne Vakarai, o ypatinga istorinė, geostrateginė, polit–ekonominė ir sociokultūrinė realija. Jo specifiką rodo: „1. Vidurio Europos regionas – tai didžiųjų Europos valstybių įtakos zona, neturinti savarankiško vaidmens; 2. Regiono šalims visuomet buvo būdingas industrinės raidos žaliavų bazės aštrus deficitas; 3. Dviejų pasaulinių karų metu minimų šalių teritorija buvo pagrindinė karo veiksmų arena; 4. Čia eina dviejų krikščionybės šakų – Rytų ir Vakarų bažnyčių,

¹⁹ ŠERPETIS, Kęstutis. Lietuva Europoje: tarp priklausomo vystimosi ir tarpusavio priklausomybės. Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė: mokslinės konferencijos medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 1996. P.: 15.

²⁰ ŠERPETIS, Kęstutis. 1996. P.: 15.

²¹ VAREIKIS, Egidijus. Dinozaurėjanti Europa: emociniai – politiniai svarstymai. Vilnius: Strofa. 2002. P.: 71.

o pietuose – dviejų kultūrų – krikščioniškosios ir musulmoniškosios takoskyra; 5. Regiono tautoms būdinga istorinio fatalizmo psichologija“.²²

Apžvelgus įvairių autorių Rytų ir Vidurio Europos vietos ir sąvokos apibrėžimus, šiame darbe vadovautasi tuo, jog, visų pirma, šis regionas išskiriamas iš bendro europietiško konteksto ir įvardijamas kaip atskira sritis; visų antra, jis suvokiamas kaip kitoks, turintis kažko svetimo ir keisto, todėl dažnai vadinamas „antruoju“, „juodoju“ ar tiesiog „kitu“; visų trečia, jis pagaliau priimamas į Europos geopolitinę erdvę, ko nebuvo iki pat XX amžiaus pabaigos. Įvertinus varijuojančias nuo Rytų Vidurio, Vidurio Rytų iki Rytų, Centrinės ar Vidurio Europos sąvokas, terminas Rytų ir Vidurio Europa pasirinktas neatsitiktinai. Juo tikslingai siekiama apibrėžti visą posovietinę erdvę Europoje išskyrus Rusiją. Taigi šiame darbe terminas Rytų ir Vidurio Europa reiškia Europos kontinento rytinę – centrinę dalį, apimančią tiek inkorporuotas į Sovietų Sąjungą šalis, tiek buvusios Varšuvos pakto nares, pajungtas totalitariniam režimui. Tai politinis – kultūrinis terminas, apibūdinantis buvusią Sovietų Sąjungos dalį ir neįtraukiantis Rytų ir Vidurio Europai nepriklausančios Graikijos ar Skandinavijos.

Apibendrinant galima teigti, jog tiek Europos teoretikai, tiek lietuvių autoriai išskiria Rytų ir Vidurio Europą kaip atskirą specifinį regioną, turintį bendrą istorinę patirtį, determinuotą tam tikros geopolitiškai strateginės situacijos ir tarpinių žemių padėties. Sutariama, kad tai buferinės žemės, saugančios Europą nuo Azijos, krikščionybę nuo islamo bei turinčios specifinių bruožų. Šie bruožai tai: ekonominis atsilikimas nuo Vakarų Europos, sąlygojantis centro-periferijos ryšius, savarankiško vaidmens ir įtakos neturėjimas, nuolatinė kova už laisvę, nesugebėjimas išlaikyti valstybingumo ir sukurti ilgiau veikiančių demokratinių struktūrų šalių viduje. Tačiau kokios tiksliai istorinės aplinkybės ir priežastys nulėmė Rytų ir Vidurio Europos, kaip atskiro, savito ir ganėtinai specifinio regiono susiformavimą? Ar tai buvo pačių regiono valstybių sąmoningas savęs tapatinimas su šiuo regionu, ar tai Vakarų Europos šalys, nepažįstančios ir mistifikuojančios Rytų ir Vidurio Europą, ją traktavo kaip vientisą regioną? Išnagrinėjus šias istorines aplinkybes, išsiaiškinsime kiek šio regiono valstybės iš tikrųjų buvo susijusios viena su kita ir kiek tai turi reikšmės šiandieninės bendros regiono tapatybės kūrimui.

---

²² SABALIAUSKAS A., Istorinė ir geopolitinė pokomunistinės Lietuvos specifika. Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė: mokslinės konferencijos medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 1996. P.: 61.

2. Kita Europa – atskiras regionas Europos integracijos raidoje

Šiame skyriuje pristatomas istorinis Rytų ir Vidurio Europos paveikslas, besiformuojantis nuo Viduramžių iki XX amžiaus pabaigos. Dėmesys bus sutelktas ties šiam regionui svarbiausiais istorijos momentais, suformavusiais savitą regiono charakterį, kultūrinę tradiciją bei nulėmusiais dabartinius Europoje vykstančius procesus. Rytų – Vakarų padalijimo linijos, egzistavusios jau nuo antikos laikų, yra labai reikšmingos Rytų ir Vidurio Europos minčiai, todėl labai svarbu matyti, kokią reikšmę tuometinėje Europoje užėmė tyrinėjamas objektas. Be to, svarbu skirti, jog Rytų – Vakarų riba, lemianti Rytų ir Vidurio Europos kaip tarpinės zonos atsiradimą, ankstyvojoje Europos formavimosi stadijoje reiškė Europa versus Azija, krikščionybė versus islamas, vakarietiškos vertybės versus rytietiška mistika. Vėlesniaisiais amžiais, pradedant švietimu, Vakarų europiečiams „atradus“ Rytų ir Vidurio Europą iškilė Vakarų Europa versus Rytų Europa skirtis.

2.1 Atrandant Rytų ir Vidurio Europą XVIII amžiuje

Visais laikais Rytų ir Vidurio Europa buvo suvokiama kaip apgaubta mistikos periferinė zona, apie kurią beveik nieko nebuvo žinoma. Ekonominiai - kultūriniai centrai buvo susitelkę Vakarų Europoje, kuri sparčiai plėtojo ne tik ūkį, bet ir kultūrinę – intelektualinę poziciją. Rytų ir Vidurio Europa buvo suvokiama kaip vienas ištisas regionas, skiriantis Europą nuo Azijos, pažįstamas žemes nuo nepažįstamų. Labai svarbu yra suvokti, kaip Rytų – Vakarų padalijimas, Rytų ir Vidurio Europos neįtraukimas į bendrą Europos suvokimą ir periferijos situacija paveikė regiono specifinį formavimąsi bei kultūrinę tradiciją. Faktiškai šios tarpinės žemės, Vakarų Europos suvokiamos kaip vientisa sritis, niekada nebuvo vienodos ir neturėjo bendros istorinės tradicijos, tačiau panaši geopolitinė padėtis ir silpna ekonomika determinavo vakariečių požiūrį kaip į vientisą regioną, skiriantį juos nuo islamo, Rusijos ar kitų grėsmių.

Viduramžiais Europos idėja buvo suvokiama tik kaip krikščioniškosios Vakarų Europos dalis. Krikščionių priešpastatymas nekrikščionims, Kristaus europizavimas, nuo X amžiaus kryžiaus kaip universalaus Europos simbolio naudojimas, istoriniai religiniai karai, kurių metu bandyta „kitiems“ perteikti tiesą, kuria tikima, sutelkė krikščioniją ir įtvirtino teritorinio viduramžių Europos tapatumo sampratą.²³ Visa tai saugojo vakarietišką krikščionišką europinę tapatybę, tačiau tuo pat metu ir skyrė nuo Rytų ir Vidurio Europos regiono. Krikščionybė buvo suvokiama kaip priešprieša islamui ir visam nekrikščioniškam pasauliui, o tai sąlygojo aplinkybes, leidusias susiformuoti rytiniam Europos

²³ DELANTY, Gerard. 2002. P.:54.

pasieniui – ribai tarp krikščioniškųjų Vakarų ir musulmoniškųjų Rytų. Be to, Viduramžių laikais autoriai bei filosofai neturėdami tikslesnių žinių apie Europos rytines ribas, kurios net iki XVIII amžiaus nebuvo pilnai apgyvendintos, suvokė jas kaip nepažįstamas barbarų žemes ir blogio šaltinį.

Renesanso metu, kuomet Europoje kultūrinis intelektualinis centras buvo susikcentravęs Italijoje, visa Šiaurė, anot italų, tebuvo laukinių barbarų kraštai. Lenkija ir Rusija pagal to meto savimonę daug artimesnės buvo Švedijai ir Danijai negu Vengrijai, Slovėnijai ar Krymui prie Juodosios jūros. Toks „europiečių“ suvokimas nulėmė Pietų ir Šiaurės priešpriešą, o tai reiškė, jog Rytų ir Vidurio Europa nebuvo suvokiama kaip bendras ir vientisas regionas, tai labiau buvo pavienių valstybių suma, buferinė zona, naudinga teritorija, sauganti nuo Rusijos invazijos ir kitokių pavojų.

Tuometinė Rytų Europa – Vengrija, Lietuva – Lenkija, dalis Osmanų ir dalis Šventosios Romos imperijų. Iškilusi Lenkijos – Lietuvos karalystė, besitęsianti iki Juodosios jūros, tapo Europos rytine riba, dviejų galių Europos ir Eurazijos pasienio zona. Įvertinus to meto suvokimą, galima teigti, jog nors Lietuvos – Lenkijos valstybė buvo viena didžiausių XIV – XV amžių karalystė, apie ją kaip apie Europos dalį nebuvo net užsimenama, o Rytų ir Vidurio Europos regionas apskritai buvo laikomas ne Europa. Vyravo „eurocentrizmo“, „Vakarų civilizacijos“ ir krikščionybės doktrinos, Europa laikusios tik „vakariečių“ gyvenamas teritorijas, nors kaip teigia Brague (2001), „Rytų ir Vidurio europiečiai negalėjo būti priverstinai prijungti prie visumos, kurios nariais jie patys nesijaučia“.²⁴ Svarbu paminėti tai, jog XV – XVI amžių Rytų ir Vidurio Europa nebuvo vientisas vieningų valstybių darinys. Osmanų imperijos, Lenkijos – Lietuvos karalystės, Vengrijos istorinės – kultūrinės tradicijos, religija buvo pakankamai skirtingos ir sąlygojo atskiras raidos tendencijas.

Švietimo amžiuje svarbiausiais miestais tapę Londonas, Paryžius, Amsterdamas, sąlygojo nebe Šiaurės – Pietų, bet Rytų – Vakarų padalijimą. Toks nuolatinis susiskirstymas, „Europos dalijimas į „mes“ ir „jie“, „Savęs“ ir „Kito“ dichotomija buvo nuolatinė Europos tapatumą lemianti ir išsaugojanti jėga“.²⁵ Davies N. (2002) teigia, jog „nors visoje Europoje siautėjo ne tik sausumos, bet ir jūrų karai, Vakarų Europos šalys užiminėjo kolonijas, keliavo, vystėsi pramonė, Vidurio Rytų Europoje nebuvo nieko panašaus. Čia pagrindinis turto šaltinis buvo žemė, klestėjo baudžiava, siautėjo maras bei kitokios ligos, o jūrinė prekyba beveik nevyko“.²⁶ Lietuvos – Lenkijos Respublika smuko, Bohemija (Slovėnija, Čekija), Vengrija taip pat nebuvo stiprios valstybės, pajėgusios atsverti turtingesnę ir intensyviai besivystančią Vakarų Europą. Silpnos tiek politiškai, tiek ekonomiškai šalys skurdo, gyvenimo pragyvenimo lygis vis labiau krito. Nelygybė tarp turtingo bajorų luomų ir vargšų valstiečių, miestiečių didėjo, o tai skatino trečiojo luomo nepasitenkinimą ir nusivylimą. Tokia Rytų ir Vidurio Europos situacija, kuomet nebuvo formuojama stipri vidurinė klasė, augo skirtumai pačiose valstybėse,

²⁴ BRAGUE, Remi. 2001. P.: 23.

²⁵ DELANTY, Gerard. 2002. P.: 56.

²⁶ DAVIES, Norman. 2002. P.: 587.

didėjo atsilikimas nuo Vakarų Europos šalių, lėmė tai, jog šis regionas nebuvo laikomas lygiaverte Europos dalis, jis atskirtas ir suvokiamas kaip „žemesnis“, „prastesnis“, „kitoks“ ar „nelygiareikšmis“.

Vakarų ir Vidurio Europai nepaprastai reikšmingas Švietimo amžius, kurio metu iškilusios idėjos, įvairių keliautojų pasakojimai, visas kultūrinis pasaulis po truputį keitė situaciją, priartino Rytų ir Vidurio Europą prie vakarietiškosios erdvės bei iškiepėjo modernios visuomenės pradmenis, kaip apibrėžė Kantas, švietimas – tai toks Europos civilizacijos laikotarpis, kai „žmonija išaugo iš sau pačiai iškiepyto nesubrendimo“.²⁷ Pasirodė daugybė grožinės literatūros, enciklopedijų, įvairių mokslinių veikalų bei traktatų, paplito filosofinė geografija (Philosophic Geography²⁸).

Tuo metu buvo susidomėta ir dar nepažinta Rytų ir Vidurio Europa, kuri niekada nebuvo pilnai integruota į Europos geopolitinę schemą. Ji buvo išmesta už kultūrinės Europos ribų, labiau siejama su Rytų šalimis, Azija, tačiau visgi kažką turinti europietiško. „Tai buvo priešingybė Vakarų Europai, tai buvo kažkas, kas yra tarp Oriento (Azijos) ir Okcidento (Vakarų Europos). Tarsi Europa, bet visgi nelabai Europa“.²⁹ Švietimo amžiuje Rytų ir Vidurio Europai, ypatingą reikšmę turėjo ir diskusijos apie Europos rytines ribas, skatinusios domėtis ir kalbėti apie šį, niekam Vakaruose nepažįstamą regioną. Šios diskusijos sąlygojo įvairių keliautojų, keliavusių į Rytus atsiradimą, Rytų ir Vidurio Europos pažinimo siekimą bei pačioje Rytų Europoje prasidėjusį atgimimą. Šios tarpinės žemės dažniausiai buvo suvokiamas kaip vientisa nepažįstama zona, atsilikusi tiek ekonomiškai, tiek kultūriškai, tiek politiškai, nors pati Rytų ir Vidurio Europa savęs nesuvokė kaip vientiso, tarpinio regiono, saugančio nuo pavojų. Tai labiau buvo atskirų valstybių, egzistuojančių toje pačioje teritorijoje, suma su skirtingomis kultūromis, tradicijomis, religija ir istorine raida.

Pirmosios „vakariečių“ kelionės, prasidėjusios XVII – XVIII amžiais, įvairios istorijos, gandai, žmonių vaizduotė būtent ir kūrė Rytų ir Vidurio Europos paveikslą Vakarų Europoje. Visada tai būdavo skurdūs pusiau civilizuoti barbariški kraštai, kuriuose vyravo didžiuliai kontrastai, o žmonės gyvendavo ir elgdavosi ganėtinai keistai. Paplitus kelionėms bei plečiantis Vakarų europiečių pažinimui, daug būdavo sužinoma iš keliautojų, kurie iš turtingų, civilizuotų kraštų vykdavo į nepažintas Rytų ir Vidurio šalis. Daugumą jų traukdavo neįprastos šalys, mistiški pasakojimai, legendos, tačiau „perkirtę Prūsijos – Lenkijos sieną, pasijusdavo tarsi grįžę porą šimtmečių atgal“.³⁰ Įspūdis visada būdavo labai slogus, vaizdas niūrus ir pilkas, atrodė, kad kažkokia nepaprastai svarbi riba atskyrusi dvi skirtingas Europos dalis. Atrodė, kad Europa būdavo palikta kažkur užnugaryje, tačiau tai nebuvo Rytai. Tai buvo tarpinė geografinė sritis, neturinti tikslios vietos nei laike, nei

²⁷ DAVIES, Norman. 2002. P.: 601.

²⁸ Philosophic Geography – tai Švietimo epochoje paplitęs požiūris į Vakarų Europai nežįstamas valstybes, suvokiant ir vertinant jas pagal egzistuojančius stereotipus visuomenėse. Filosofine geografija vadinamas ir tam tikras diskusijų tipas Vakarų Europoje, kuomet būdavo ne keliaujama, bet diskutuojama apie nevakarietiškas valstybes ir gyvenimą jose, praktiškai neturint jokios tikslios informacijos ir žinių apie jas.

²⁹ WOLFF, Larry. *Inventing Eastern Europe*. Stanford: Stanford University Press. 1994. P.: 7.

³⁰ WOLFF, Larry. 1994. P.: 19.

istorijoje, nei tikslios suformuluotos Rytų ir Vidurio Europos tapatybės. Tai buvo senovės ir modernumo, monarchijos ir respublikos, feodalizmo ir lygybės, skurdo ir prabangos mišinys.

Vakarų keliautojus stebino didžiulis skurdas miestuose ir provincijose, apgriuvusios lūšnos, keliai, apleista žemė, gyvenimo stilius, kada viename kambaryje miegodavo tiek vyrai, tiek moterys, tiek svečiai, tiek vaikai ir gyvuliai. Tai buvo pusiau civilizuoti kraštai su pusiau laukiniais žmonėmis, kada gamyba dar buvo infantiliame lygmenyje, o žemės nepakankamai kultivuojamos. Tačiau tokių barbariškų kraštų miestuose – kultūriniuose centruose – vyravo civilizuota atmosfera bei neįprasta prabanga. Pavyzdžiui, Lenkijoje, kuri galėjo klaidingai pasirodyti kaip kultūrinis užkampis, vertimų į lenkų kalbą sąrašė rastume *Robinzoną Kruzą* (1769), *Manoną Lesko* (1769), *Kandidą* (1780), *Guliverį* (1784), *Amelijos nuotykius* (1788), *Tomo Džonso istoriją* (1793). Be to, kai kurie lenkų autoriai rašė prancūziškai ne tik savo šalies, bet ir tarptautiniam skaitytojui (Davies N., 2002). Lenkijoje taip pat buvo įvykdytas vienas drąsiausių ano meto švietimo projektų – įkurta nacionalinė Edukacinė komisija – pirmoji Europoje švietimo ministerija, įsteigta Rousseau rekomendavimu sujunti visas egzistuojančias institucijas į vientisą švietimo sistemą.³¹ Iš šios pavyzdžio galime spręsti, jog nors Vakaruose buvo paplitęs laukinių necivilizuotų Rytų Europos įvaizdis, visgi vyko įvairiapusis tarptautinis bendradarbiavimas, kurio metu buvo suteikiama naudinga informacija bei dalinamasi patirtimi. Šie pavyzdžiai rodo, jog Rytų ir Vidurio Europa buvo dviprasmiškas regionas, kai atsilikusiame varganame regione pradėjo formuotis moderni apsiskaičiuosi visuomenė, moderni teisinė sistema bei pažangios institucijos. Įrodomas Wandycz teiginys, jog Rytų ir Vidurio Europoje institucijų raida aplenkė socioekonominės realijas, kada besiformuojanti moderni tauta bei politinės institucijos veikdavo nesubrendusios ir nepasiruošusios visuomenės ir politinės aplinkos sąlygomis.

Rytų ir Vidurio Europos regionas dar nuo Viduramžių laikų traktuojamas kaip atskiras, barbariškas, paslaptingas plotas, pilnas mistikos ir stebuklų. Pvz., 1869 metais Prancūzijoje išleista Prospero Merimee novelė „Lokys“, keistas pasakojimas apie anų laikų mistinę Lietuvą, pilną pagoniškų ritualų ir keistenybių. Tų pačių metų Viktoro Hugo romanas „Žmogus, kuris juokiasi“ taip pat sudaro įspūdį, jog Lietuva itin keistas kraštas, kur žmonių bendruomenė dar nenutolusi nuo žvėrių karalystės.³² Šie sukurti mitai, vis dėlto paveikė ne tik Lietuvos, bet ir visos Rytų ir Vidurio Europos vaizdinius „vakariečių“ sąmonėje, siedami juos su žvėrimis ir miškais nepaisant to, kad XIX amžiaus antrojoje pusėje šios šalys jau ėjo į valstybinio savarankiškumo atgavimą. Tokiu būdu, šios paslaptingos ir nepažįstamos žemės negalėjo tapti prilygstančia Vakarams Europos dalimi, jau vien dėl savo vaizdinių, mitų ir legendų, atskyrusių jas nuo Vakarų Europos kultūros, suvokiamų kaip visiškai nepanašių, antgamtiškų ir keistų. Tai atsiskleidė, kai tiek Voltaire, niekada nebuvęs Rusijoje, tiek

³¹ DAVIES, Norman. 2002. P.: 613.

³² MERIMEE, Prosper. Lokys. Tekstas ir dvi interpretacijos. Vilnius: Baltos lankos. 1995. P.: 75.

Rousseau niekada nesilankęs Lenkijoje, abu jie rašė ir įsivaizdavo Rytų ir Vidurio Europą pagal to meto sukurtą šabloną, remdamiesi tradiciniais stebėjimais bei susidariusiais tipiškais Rytų ir Vidurio Europos įvaizdžiais.³³

Įdomu tai, jog šalia mitinio ir paslaptingo Rytų ir Vidurio Europos įvaizdžio, XVIII amžiuje ypač paplito taikingos ir vieningos Europos idėjos, kurias išskėlė ir plėtojo Švietimo, Romantizmo epochų filosofai. Tos idėjos buvo nepaprastai reikšmingos Rytų ir Vidurio Europai bei jos kaip europietiškos dalies pripažinimui ir suvokimui. Nors ne visi filosofai pripažino šio regiono europietišumą ir natūralų priklausymą Europai, visgi buvo suvokta, jog Rytų ir Vidurio Europa – svarbus ir reikšmingas regionas, o jame gyvenančios tautos yra unikalios ir lygios nepaisant kalbinių, kultūrinių skirtumo, ekonominio atsilikimo, skurdo ir laukiniškumo.

- Rousseau teigė, kad nacionaliniai skirtumai tarp kiekvienos šalies Vakarų Europoje nėra svarbūs, kadangi visi kartu jie yra europiečiai, faktiškai tokie patys žmonės, turintys tą patį skonį, tas pačias aistras, tas pačias manieras. O tautos Rytų ir Vidurio Europoje (rusai, lenkai, vengrai, totoriai) turi tam tikrus išskirtinius bruožus, kurie juos jungia ir formuoja savitą Rytų Europos tapatumą.³⁴ Taigi anot Rousseau, šios tautos, balansuojančios tarp civilizacijos ir „barbarystės“, tarp Europos ir Azijos, vienareikšmiškai neįeina į Europos geopolitinę erdvę, nors ir turi kažką europietiško bei savito.

- Kantas suformuluoja tobulos Europos santvarkos idėją – „feodus pacificum“ (taikos sąjunga). „Tai taikinga didžioji europinė federacija, garantuojanti ir išsaugojanti laisvę sau pačiai ir sąjungininkėms valstybėms ir yra objektyviai reali (įgyvendinama). Sąjungą sudarytų taikinga, galinga ir apsišvietusi respublika bei aplink ją susivienijusios tautos, kurios vadovautųsi tarptautinės teisės, lygiateisiškumo principais ir nuolat plėstų sąjungos ribas“.³⁵ Galima teigti, jog XVIII amžiuje suformuluotas „feodus pacificum“ yra Europos Sąjungos prototipas, įsitvirtinęs tik XX a. Kantas neatmeta galimybės, jog į šią tautų sąjungą galėtų įeiti ir Rytų ir Vidurio valstybės, kurios taptų lygiateisiškais narėmis ir niekas negelėtų kištis į jų vidaus reikalus, kadangi tautų pavergimas – tai nusikaltimas natūraliems gamtos dėsniams.³⁶ Tokiai liberaliai Kanto pozicijai tautų atžvilgiu įtakos turėjo ir tai, kad jis buvo lietuvių kilmės, dėstė Karaliaučiaus universitete ir aukštino lietuvių kalbą.

- Voltaire (1751) savo ruožtu teigia, jog „Europa – tai savotiška didelė respublika, padalinta į kelias valstybes <...>, tačiau bendraujančias tarpusavyje, išpažįstančias tą pačią religiją, pripažįstančias tuos pačius teisės ir politikos principus, nežinomus kitose pasaulio dalyse“.³⁷ Taigi nors Voltaire pripažįsta europietišką tapatybę ir visos Europos vientisumą, į jo Europos geopolitinę erdvę Rytų ir Vidurio Europos regionas neįeina.

³³ WOLFF, Larry.1994. P.: 238.

³⁴ WOLFF, Larry.1994. P.: 240.

³⁵ KANTAS, Imanuelis. Politiniai traktatai. Vilnius: Aidai. 1996. P.: 135.

³⁶ Filosofija Karaliaučiaus universitete, <http://www.filosofas.tinklapiai.lt/karaliaucius.htm>

³⁷ DAVIES, Norman. 2002. P.: 28.

- Anot Herderio, visos tautos yra lygios ir unikalios, kadangi „visas žmonių ypatybės nulemia vieta, laikas ir tautinis charakteris“.³⁸ Kiekviena bendruomenė yra individuali, vertinga ir vienodai svarbi, turinti savitus susiformavusius per ilgus amžius charakteringus bruožus. Herderis neišskiria abstrakčios Europos, nepateikia idealaus plano, tačiau jo pripažįstamas tautų egalitarizmas, suvokiant, jog visos tautos vertingos, turėjo ypač didelės reikšmės Rytų ir Vidurio Europai.

Iš tokių filosofų teiginių matome, jog XVIII amžiuje formuluojamos ir apibrėžiamos europiečio kaip Europos kontinento gyventojų sąvokos, Europa vienijasi, tampa bendra kultūrine geografine idėja. Skirtumai suvokiami ir toleruojami, tačiau Europos tautas jungiantys veiksniai, tokie kaip bendra istorinė kultūrinė tradicija, giminingos kalbos, panaši fizinė išvaizda bei intelektualinis patyrimas, yra svarbesni. Vis dėlto nepaisant tokių vienijančių Europą svarstymų, Europos kultūriniai bei geografiniai pakraščiai (ypač rytiniai) išliko ginčų objektu. Nebuvo vienareikšmiškai nuspręsta, kur baigiasi Europos ribos Rytuose, kur žmonės nustoja „penser l'europeenne“.³⁹ Ginčytasi, jog ta riba tęsiasi nuo Helesponto iki Dono upės, prasideda ties Vengrija, Transilvanija ir Trakija ar driekiasi nuo Dono Uralo kalnų iki Uralo upės link.

2.2 Rytų ir Vidurio Europa didžiųjų imperijų sudėtyje XIX amžiuje

XIX amžius tarsi apgaubtas dviejų revoliucijų – prasidėjo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos padariniais ir baigėsi Rusijos revoliucijos išvakarėse. Tai dinamiškas, ekonomiškai, techniškai, kultūriškai galingas laikmetis, kada ypatingai reikšmingas valstybinis jėgos kultas⁴⁰ ir įsitvirtinimas tarptautinėje arenoje. Du pagrindiniai veiksniai, suformavę XIX amžiaus Vakarų ir Rytų bei Vidurio Europos, egzistuojančius ir nuolat kintančius tarptautinius santykius, buvo Prancūzijos Didžioji revoliucija ir pramonės revoliucija.

Pramonės revoliucija ypač paveikė Vakarų Europos valstybes, kuriose susikūrė nauja pramoninė visuomenė, modernizavosi ūkis, pradėtas kaupti vidinis kapitalas.⁴¹ Rytų bei Vidurio Europoje XIX amžiuje ūkis buvo primityvesnis, vyravo labai netolygus išsivystymo lygis, nors kai kurios sritys buvo modernizuotos, jos nepajėgė išplisti plačiau. Pramonės revoliucija kiek daugiau pirmojoje XIX amžiaus pusėje paveikė tik čekų žemes, kurios buvo artimesnės Vakarų Europos modeliui ir kurios turėjo stiprią žemės ūkio produktų rinką, pajėgią modernizuotis ir plėstis

³⁸ DUMONT, LOUIS. Esė apie individualizmą: modernioji ideologija antropologiniu požiūriu. Vilnius: Baltos lankos. 2002. P.: 34.

³⁹ Penser l'europeenne (mąstyti europietišškai) pavadintas tam tikras europietiško mąstymo ir elgesio būdas, išplaukiantis iš krikščioniškojo paveldo. DAVIES, Norman. P.: 29.

⁴⁰ Valstybinis jėgos kultas – tai valstybės ekonominė, techninė, karinė, kultūrinė, edukacinė galia, kurią valstybė panaudoja savo įtakai tarptautiniuose santykiuose didinti.

⁴¹ WANDY CZ, Piotr. 1997. P.: 172.

(1 žemėlapis, XIX amžiaus industrializacijos linija).⁴² Tačiau nepaisant Rytų ir Vidurio Europos ženklios pažangos, skirtumas tarp turtingųjų Vakarų ir ekonomiškai silpnesnių Rytų vis didėjo. Išnaudotojiška prekyba iš Vakarų pusės leido joms turtingėti, priverčiant silpnesnes šalis eksportuoti maistą ir žaliavas mainais už gatavus gaminius, tokiu būdu plečiant vienpusę plėtrą. Įsivyravo priklausomybės (centro-periferijos) modelis (dependency, or centre-periphery model), kada santykiai tarp valstybių nebuvo simetriški ir lygūs, dominavo išsivysčiusios postindustrinės šalys, kurios nustatė žaidimo taisykles ir diktavo savo sąlygas.

XIX amžiaus Rytų ir Vidurio Europa pajungta trijų galingų imperijų – Rusijos, Osmanų ir Austrijos – bei Prūsijos „globon“, todėl neabejotinai suvokiama ir pripažįstama kaip Europos dalis. Tuo metu tiek Europa, tiek ir priklausomas nuo kitų valstybių Rytų ir Vidurio Europos regionas, vieningumo atžvilgiu buvo gana daug pasiekę. „Po Vienos Kongreso 1815 metais susikūrė Europos Koncertas. Daugumoje pasaulių šalių išskyrus JAV, Rusiją ir Osmanų imperijas kelionėms pasai nebuvo reikalingi. Vakarų Europoje nebuvo jokių juridinių apribojimų kelionėms iki pat Pirmojo Pasaulinio karo“.⁴³ Galima teigti, jog Rytų ir Vidurio Europos dalis, priklausanti Austrijai – Prūsijai, buvo labiausiai pažengusi ir įsiliejo į Europos kultūrinę bei politinę erdvę ne savo pastangų dėka, bet autonomijos praradimu ir pajungimu kitai valstybei. Tiek Rusijai, tiek Osmanų, tiek Austrijos – Vengrijos imperijoms priklausančios Rytų ir Vidurio Europos dalys vystėsi gana skirtingomis kryptimis, o sukurtas vieningas Europos Koncertas nepalietė nei Osmanų, nei Rusijos imperijų. Apskritai XIX amžiaus Rytų ir Vidurio Europa, būdama pajungta skirtingoms imperijoms, negalėjo formuoti vieningo ir vientiso regiono ar bendros tapatybės. Tai buvo visiškai atskiri regionai, nuolat kovojantys dėl savo išlikimo, kuriuos veikė paplitusios XIX amžiaus idėjos ir tam laikmečiui būdingas mąstymas.

XIX amžiaus Europa turėjo dvi pagrindines problemas, iš kurių viena - tai rytinės sienos klausimas (Rusija). Kadangi XIX amžiaus Rytų ir Vidurio Europa tai dalis Rusijos, yra ypatingai svarbu akcentuoti pačios Rusijos kaip Rytų europinės dalies tapatybės klausimus. Ypač dideli debatai iškilo pačioje Rusijoje, kiek Rusija yra europietiška, kiek azijietiška, plečiantis jai tiek į Vakarus (pasidalijus Lietuvos – Lenkijos teritoriją), tiek į Rytus (anapus Uralo). Ginčytasi, ar ji turėjo kurti atskirą panslavistinį regioną ir nesusisaistyti su Europos kultūrine bei politine tradicija, ar orientuotis į Vakarus ir modeliuoti savo ateitį, atsižvelgiant į Europos kontinentą. „Pačios Rusijos tapatybės ieškojimas buvo skausmingas ir dramatiškas visai Rusijai dėl tradicinės rusiškos ligos – nepilnavertiškumo komplekso Europos atžvilgiu“.⁴⁴ Kadangi Europos rytinė siena niekada nebuvo tiksliai apibrėžta, plečiantis Rusijai tiek į Rytus, tiek į Vakarus Rusijos samprata konkrečiai neapibrėžiama. Dažniausiai ji buvo įsivaizduojama kaip Europos ir Azijos mišinys (Eurazija). Eurazija

⁴² WANDY CZ, Piotr. 1997. P.: 170.

⁴³ DELANTY, Gerard. 2002. P.: 193.

⁴⁴ BRODSKI J, Josif. Poetas ir proza. Vilnius: Baltos lankos. 1999. P.: 295.

reiškė, jog Rusija – tai antvakarietiškos Europos dalis ir byloja, kad tai atskiras savitas darinys, formavęsis nepriklausomai nuo europietiškos tradicijos.

XIX amžiuje ypač iškilo slavofilų ir zapadnikų (vakariečių) debatai. Zapadnikai (Čadaajevs, Gercenas) teigė, jog Rusijos ištakos priklausė nuo Vakarų Europos ištakos ir siekė, jog Rusija taptų integralia Europos dalimi, lygiaverte partnere ir sėkmingai adaptuotą Europos kultūrinėje, politinėje erdvėje. Dar XVIII amžiuje Rusijos imperatorė Jekaterina, nepaisydama, jog Rusijos teritorija driekiasi per visą Aziją iki Šiaurės Amerikos, teigė, jog „Rusija yra Europos valstybė“.⁴⁵ o Petras I „nenorėjo imituoti Europos: norėjo, kad Rusija būtų Europa“.⁴⁶ Prie „Meškos“ (Rusijos) baimės silpnėjimo bei bendros Europos nuomonės stiprėjimo, kad Rusija - integrali Europos dalis, ženkliai prisidėjo ir pergalė prieš Napoleoną bei rusų kultūros suklestėjimas XIX amžiuje.

Slavofilai (N. Danilevskis, A. Hilferdingas, N. Berdiajevas) teigė, jog Rusijos ištakos susijusios su savarankiškos raidos etapu ir puoselėjo idėją suvienyti visą slavų pasaulį, vadovaujantį vaidmenį skirdami Rusijai.⁴⁷ Jie įrodinėjo, kad Rusija turi savitą slavišką civilizaciją, esančią pusiaukelėje tarp Europos ir Azijos, o labiausiai visas slavų tautas gali suvienyti tik bendras raidynas.⁴⁸ Tai Rusijos dominavimo Rytų ir Vidurio Europoje doktrina, paremta teze, kad mažos slavų tautos (ir ne tik slavų) jaučia permanentinę grėsmę iš išorės, nuo kurios jas gali apsaugoti tik Rusija. Įdomu tai, jog šis panslavistinis judėjimas turėjo ir rasiinį atspalvį, kadangi buvo siekta suvienyti visas slavų tautas pagal rasiinį giminingumą ir iš to sukurti politinį solidarumą. Tačiau katalikiškos vakarų slavų tautos: kroatai, lenkai, lietuviai nebuvo ypač entuziastingi. Kaip rašė Milan Kundera (1984), „niekas Vidurio Europai nebuvo labiau svetima kaip Rusija: uniformos, standartizacija, centralizacija, siekimas visas tautas (ukrainiečius, baltarusius, armėnus, latvius, lietuvius) paversti vienodais žmonėmis“.⁴⁹

Taigi XIX amžiuje Rusija pagaliau buvo integruota į Europos geopolitinę erdvę, o kartu su ja ir visa Rusijos okupuota Rytų ir Vidurio Europos dalis. Sukūrusi milžinišką imperiją, Rusija kėlė baimę Vakarams, kaip priešininkė bei Europos galios silpnintoja. Visų pirma, jos europietiškumas ilgą laikotarpį istorijoje likdavo neišspręstas klausimas, visų antra, Europą gąsdino Rusijos plotas, apimantis didžiulę Azijos dalį, kur visa kultūrinė – politinė tradicija labiau buvo susijusi su Mongolija, Kinija ar Japonija nei su Europa. Prie tokio neaiškaus Europos požiūrio ir baimės susiformavimu Rusijai prisidėjo ir JAV, kaip galingos ir įtakingos tarptautinėje arenoje valstybės, iškilimas. Europoje baimintasi, kad ji gali tapti tik nereikšminga teritorija tarp dviejų galingų ir didžiulių valstybių, kurių veiksmai lems visą tarptautinių santykių eigą. Toks Rusijos iškilimas sąlygojo tai, kad Rytų ir Vidurio Europa nebuvo kažkas tarp Rytų ir Vakarų, tai buvo konkretus, priimtas į geopolitinę Europos erdvę

⁴⁵ DAVIES, Norman. 2002. P.: 31.

⁴⁶ BRODSKIJ, Josif. 1999. P.: 295.

⁴⁷ Spaudos draudimas ir knygnešiai, http://ualgiman.tinklapis.lt/spaudos_draudimas.htm

⁴⁸ Lietuvoje lietuviškas raštas buvo uždraustas 1984 metais.

⁴⁹ KUNDERA, Milan. The tragedy of Central Europe“. The New York Review of Books. 1984.

regionas, esantis tarp Europos ir Rusijos, pasidalintas trijų didžiulių imperijų, o Rusijos iškilimas tik dar labiau padalijo ir atskyrė įvairias tautas, priklausančias skirtingoms valstybėms.

XIX amžiaus Rytų ir Vidurio Europa labai greitai įsisavino Prancūzijos revoliucijos bei romantizmo idėjas, priėmė jas kaip savas, pritaikydama pagal savitą charakterį, pasaulėžiūrą bei aplinkybes. Ypač reikšmingos Rytų ir Vidurio Europoje buvo Herderio idėjos, skelbusios, jog kiekviena tauta yra unikali, galinti atgimti iš barbarybės būklės ir tapti tauta per savo gimtąją kalbą ir kultūrą. Savaiame suprantama, jog kultūros perimamumo ir nacionalizmo idėjos pirmiausia prigijo tautose, kurios vėliau savo ruožtu susidūrė su moderniosiomis vertybėmis.⁵⁰ Kaip pažymėjo vienas vengrų istorikas, „Laisvė didžiaja raide – tai žodis dažniausiai sutinkamas Rytų Europos poezijoje, ir jis visuomet reiškia tautos laisvę“.⁵¹ Herderis (1784) tikėjo, jog laisvė būtina ne tik individui, bet ir socialinei grupei ar bendruomenei, tam kad galėtų vystyti savo kalbos kultūrą bei unikalumą. Kai kurie istorikai skiria du XIX amžiaus nacionalizmo tipus (Wandycz P.S., 1997):

- Vakarietiškas nacionalizmo tipas (Anglija ir Prancūzija), kur tauta suvokiama kaip politinė prasme – kaip integruota bendruomenė, susiorganizavusi į valstybę. Šiame modelyje valstybė sukūrė tautą, kur nacionalizmas buvo pozityvus reiškinys, pagrįstas santykinu etniniu – tautiniu vienalytiškumu, susiklėsčiusiu iki XIX amžiaus ir atitinkantis kintančias socialines, politines, ekonomines reformas. Jis orientavėsis į atvirą, pliuralistinę visuomenę.

- Rytietiškas nacionalizmo tipas (Rytų Europa), kuriam tautą yra suformavusi kalba, kultūra, tradicija ir specifinė, praeities subrandinta pasaulėžiūra. Šiame modelyje, suformuotu vokiečių romantizmo, tauta sukūrė valstybę. Jis siekė sukurti monolitinių, autoritarinių bruožų turinčią bendruomenę. Rytietiškas nacionalizmas paprastai būdavo protestas prieš valstybę (dažniausiai svetimą) ir plėtojosi etninės įvairovės sąlygomis, tikėdamas ateitimi ir stimuliuojamas istorinių mitų.

Tačiau Wandycz kritikuodamas šiuos du modelius teigė, jog Vakarų europiečiai taip pat gan didelę reikšmę teikė praeičiai, todėl jų istorinės šaknys turėjo gan didelės įtakos nacionalizmo formavimuisi. Be to, ne visoje Rytų ir Vidurio Europoje vyravo rytietiškas modelis, pvz., Lenkijoje ir Vengrijoje išivyravo vakarietiškas modelis ir Rytų idėjos ten tik iš dalies pakeitė istorinę tradiciją. Tačiau be abejo, Rytų modelis daugiausia buvo būdingas vadinamosioms „neistorinėms tautoms“: čekams, lietuviams, ukrainiečiams, rumunams, slovakams.⁵²

XIX amžiuje ypač paplito diskusijos apie „istorines“ ir „neistorines“ tautas, apie kurias pirmą kartą užsiminė Hėgelis. Manoma, jog geriau prisitaikiusioms tautoms („istorinėms“) lemta išlikti, o kitos („neistorinės“) pasmerktos išnykti. „Marksas ir Engelsas „neistorinėmis tautomis“ apibrėžia

⁵⁰ DUMONT, Louis. Esė apie individualizmą: modernioji ideologija antropologiniu požiūriu. Vilnius: Baltos lankos. 2002. P.: 137.

⁵¹ WANDY CZ, Piotr. 1997. P.: 142.

⁵² WANDY CZ, Piotr. 1997. P.: 142.

slavus, kadangi viduramžiais jie nesugebėjo sukurti ilgesnį laiką egzistavusių valstybių“.⁵³ Priimta buvo manyti, jog „istorinės“ tautos – tai Prancūzija, Didžioji Britanija, Prūsija, Austrija, Rusija, taip pat Ispanija, Portugalija, Belgija, Nyderlandai, Švedija, Danija ir Graikija. Pagrindiniais pretendентаis į nacionalines valstybes buvo laikomi italai, vokiečiai bei lenkai (Davies N., 2002). Pvz., „Marksas ir Engelsas Lenkiją laikė viena iš didžiųjų istorinių Europos tautų, kadangi ji nebuvo etninė bendrija; ji pati buvo susidėjusi iš mažiausiai keturių etninių bendrijų“.⁵⁴

Tačiau istorija parodė, jog spėjimai buvo neteisingi. Dalis „istorinių“ didžiųjų tautų išnyko, dalis liko, tačiau didžiausią nacionalinių valstybių skaičių sukūrė būtent „neistorinės“ tautos, slava, kurie buvo pasmerkti žlugti, kur vyravo skurdas, vyravo autoritarinio tipo bendruomenės tipas. Dėl tokių priežasčių galima kelti prielaidą, jog tautos išlikimui lemiamos įtakos turi ne tautos ar valstybės dydis, gyventojų skaičius ar istorinė praeitis, tačiau kaip teigė Herderis (1784), lingvistinės ir etninės bendruomenės sąmonė, istorinė sąmonė, bei istorinės misijos sąmonė. Tai reikštų, jog XIX amžiaus Rytų ir Vidurio Europos visuomenės tautinis sąmoningumas išlaikė nacionalizmo egzaminus ir perėjo į kitą valstybinį lygmenį, nepaisant ekonominės padėties, centro – periferijos dominavimo bei sudėtingos vidinės situacijos. Žinoma, politinės aplinkybės bei tam tikras galios balanso pasikeitimas tarptautinėje arenoje (galingas tarptautinis veikėjas – JAV) taip pat ženkliai prisidėjo prie Rytų ir Vidurio Europos valstybių nacionalizmo atgimimo.

2.3 XX amžiaus įtaka Rytų ir Vidurio Europos regiono susiformavimui

XX amžius Rytų ir Vidurio Europai be abejo buvo svarbiausias laikotarpis jos istorijoje, nulėmęs tiek nacionalinių valstybių kūrimąsi, tiek jų okupaciją ir pajungimą kitai valstybei, tiek atsikūrimą ir šiuolaikinius procesus. XX amžiaus pradžioje susikūrusių nacionalinių valstybių Rytų ir Vidurio Europoje laukė priklausomybė nuo Sovietų Sąjungos bei ilgi komunizmo metai. 1946 m. Vinstonas Čerčilis (Winston Churchill) paskelbė, jog nuo Ščecino miesto prie Baltijos jūros ir Triesto prie Adrijos per visą žemyną nusileido "geležinė uždanga". Apie 40 metų trukęs Šaltasis karas buvo svarbiausias reiškinys suformavęs XX amžiaus Vakarų bei Rytų ir Vidurio Europos tapatumą. Jis lėmė tai, jog Europa buvo padalinta į du blokus ir Europa buvo galutinai suskaldyta.

Rytų ir Vidurio Europos tautų nepriklausomybės laikotarpis prasidėjo 1878 metais, kada Rumunija, Bulgarija, Serbija ir Juodkalnija atgavo nepriklausomybę. Toliau sekė Albanija (1913) ir tarpukario pradžia 1918 metais – Lenkija, Lietuva Latvija, Estija, Čekoslovakija, Vengrija, Ukraina, Baltarusija. Anot Wandyc (1997), kartais tvirtinama, ypač Vakaruose, jog Rytų ir Vidurio Europa per tarpukarį nieko gero nepasiekė. Vienintelė Čekoslovakija buvo išimtis – ji demokratiška ir sąlyginai

⁵³ DELANTY, Gerard. 2002. P.: 82.

⁵⁴ WANDYCZ, Piotr. 1997. P.: 144.

stabili šalis, o kitos valstybės, atsiradusios po šimtmečius trukusios priklausomybės ar padalijimų, tai nebaigti kurti dariniai ir grūmėsi su bauginančio masto problemomis. Per tuos dvidešimt laisvės metų padidėjo Rytų ir Vidurio Europos valstybių sutelktumas. Tautoms, prieš tai neturėjusioms nepriklausomybės, jos dvasinė ir moralinė vertė buvo didžiulė, kadangi jų vieningumas ir bendras išskirtinumas iš Europos kontinento sąlygojo perdėtą nacionalizmą, padėjusį atlaikyti Didžiųjų karų ir ilgų komunizmo metų išmėginimus. Tačiau ypatingų sunkumų Rytų ir Vidurio šalims kėlė ir tai, jog jos buvo suspaustos tarp Vokietijos ir SSRS. Tam, kad išlaikytų savo tapatumą antrojo pasaulinio karo metais turėjo priešintis dviem frontais: prieš Vokietiją ir prie Sovietų Sąjungą. Be to, siekiančios išlaikyti stabilią politinę, ekonominę santvarką, Lenkija, Čekoslovakija, Vengrija, Baltijos ir kitos šalys, nori nenori turėjo atlaikyti ekonominius imperijų žlugimo padarinius. „Silpna, agrariška, dar tik pirmuosius žingsnius žengianti jų ekonomika susidūrė su hiperinfliacija, pokarinio pramonės nuosmukio ir varganos kaimo padėties sunkumais“.⁵⁵

Kaip teigia Davies N. (2002), antrosios XX amžiaus pusės Europa dvelkia tuštumu. Milžiniško karo aukos neatnešė saugumo, o žemynas liko padalintas į du karinius ideologinius blokus, kurie beveik penkis dešimtmečius varžėsi tarpusavyje, eikvodami savo energiją ir resursus. Šaltasis karas nulėmė ir Rytų bei Vidurio Europos istorijos tėkmę, Tradiciškai buvęs Europos rytiniu pakraščiu ar periferija, šis regionas tapo Sovietų Sąjungos dalimi, visiškai atskirtu nuo Vakarų Europos. Rytų – Vakarų pasienis po 1945 metų tapo neįveikiamas, o Rusija pirmą kartą istorijoje tapo tiesioginiu vakariečių pasieniu. Senasis vakarų slavų pasienis (Lenkija ir Balkanai) tapo Rytų bloko dalimi, simboliškai atsiskyrusiu nuo vakarinės dalies 1961 metais, pastačius Berlyno sieną. Dalis Rytų ir Vidurio Europos valstybių (Lietuva, Latvija, Estija, Ukraina, Baltarusija, Moldova) tapo integralia Sovietų Sąjungos teritorija, dalis (Lenkija, Rytų Vokietija, Čekoslovakija, Vengrija, Jugoslavija, Albanija, Rumunija, Bulgarija) turėjo autonomiją, tačiau visiškai buvo pajungta tiek politiškai, tiek ekonomiškai, tiek socialiai ir net kultūriškai.

Visos Rytų ir Vidurio Europos valstybės, vadinamos „liaudies respublikomis“ ištisus Šaltojo karo metus neturėjo bent kiek didesnės nepriklausomybės ir visos nepaisant jų autonomijos buvo valdomos vadovaujantis komunistinio judėjimo diktatūra tarsi kolonijos. Kadangi visa Sovietų Sąjungos veikla buvo dirbtinė, kaip pasirodė visai neefektyvi ir nevaisinga. Ekonominiai rodikliai išpūsti, penkiamečio planai kėlė sėkmės iliuzijas, o bendri rezultatai atrodė išpūdingai, pvz., pieno gamyba 1945 metais siekė 12,3 mln. tonų, o 1980 – 148 mln. tonų, nafta 1945 metais – 19 mln. tonų, o 1980 – 603 mln. tonų, automobiliai 1945 – 75 tūkst., 1980 – 2199 tūkst..⁵⁶ Dėl tokių nerealių rezultatų atrodė, jog Sovietų Sąjunga lygiaverčiai konkuruoja su savo varžovais JAV, tačiau tik devintame dešimtmetyje išaiškėjo, jog JAV ženkliai pirmauja beveik visose srityse. Be to, nei visuomenė, nei

⁵⁵ DAVIES, Norman. 2002. P.: 955.

⁵⁶ DAVIES, Norman. 2002. P.: 1089.

išorinis pasaulis nežinojo, jog privilegijuotieji karinis ir branduolinis sektoriai sunaudoja maždaug 30proc. Sovietų Sąjungos BNP – mažiausiai penkis kartus daugiau negu buvo pripažįstama oficialiai. Sunkioji pramonė ir toliau tvindė Sąjungą nereikalinga geležimi, plienu, cheminėmis medžiagomis, o to padarinys ekonomika, gaminusi milžiniškais kiekiais tankus, lėktuvus, raketas, tačiau nesugebėjusi patenkinti kasdienių žmonių poreikių (Davies N., 2002).

Šaltojo karo metais visa Europa pajungta Rytų – Vakarų opozicijai, Rytų ir Vidurio Europa tapo SSRS semiperiferija, į Vakarų dominiją ideologiškai pateko JAV, Izraelis, Japonija, netgi Turkija įsijungė į geopolitinę Europos erdvę ir pasidarė nominalia Europos nare.⁵⁷ Europa iš esmės pradėta laikyti Amerikos rytiniu pasieniu, atsirado nauja kategorija – Šiaurės Atlantas ir tarpatlantiniai santykiai, suvieniję pasaulį, tačiau trukdę vienyti Europai bei įkvėpę „Sąjungininkų istorinę schemą“. Po Didžiųjų karų Vakarai pasirodė besą nepalyginti dinamiškesni už Rytus. Padedama JAV Vakarų Europa pasuko neregėto klestėjimo keliu,⁵⁸ įkūrė Europos ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizaciją (1948), Europos Tarybą (1949), Eurotom (1957), 1958 metais atsirado Europos Ekonominė Bendrija (EEB). Galima pastebėti, kad tai buvo ne politinio, o daugiau ekonominio pobūdžio organizacijos. Vis dėlto Šaltojo karo metu besikuriantis Vakarų nekomunistinės Europos tapatumas nebuvo sąlygotas vien ekonominių priežasčių, Europa buvo kažkas daugiau negu ekonominis autonominių nacionalinių valstybių bendradarbiavimas. Kūrėsi moralinė – politinė bendrija, kurios pagrindinis postulatas – bendruomenė. Buvo pasitelkti kultūrinės inžinerijos pratimai, padedantys kurti europinį kultūrinį tapatumą: Eurovizijos dainų festivalis, ECU (European Currency Unit), kasmetinė Europos kultūros sostinė ir pan.⁵⁹ bei skatinantys Vakarų Europos gyventojus tikėti kuriamu europietišku tapatumu. Į šį Europos tapatumo kūrimo procesą XX amžiuje Rytų ir Vidurio Europa, tradiciškai priklausiusi Europai, negalėjo įeiti dėl „geležinės uždangos“. Vakarų Europa, nors ir supratusi Rytų ir Vidurio šalių priverstinę padėtį, nuosaikiai toleravo Sovietų Sąjungos priespaudą bei veiksmus.

Sovietų Sąjungos priešprieša Vakaruose, pagrinde buvo NATO su stipria JAV ekonomika bei atgimusia Vakarų Europa. NATO buvo pagrindinis įrankis, galintis sutramdyti SSRS, kuri laikoma didžiausia grėsme taikai Europoje. Kaip teigia Vareikis (2002) Vakaruose buvo paplitusi nuomonė, jog Šaltojo karo laikotarpis buvo siejamas su simetrija. Vakarai ir Rytai priešpriešino:

- Karinę jėgą, kuri maždaug buvo apylygė: Vakarai pirmavo branduolinėje, Rytai – įprastinės ginkluotės srityje.

⁵⁷ DELANTY, Gerard.2002. P.: 167.

⁵⁸ Palyginimui: Vakarų Vokietijos BNP (115 milijardų JAV dolerių) viršijo visų Rytų ir Vidurio Europos šalių – sovietinio bloko narių – kartu paėmus. DAVIES, Norman. 2002. P.: 1075.

⁵⁹ DELANTY, Gerard.2002. P.: 174.

- Ekonominę galią, kuri oficialiai buvo apylygė, tačiau Sovietų Sąjungos viešai deklaruojami ekonominiai rodikliai, ūkio bei gamybos augimas tebuvo „išpūstas burbulas“. SSRS, pasinaudojusi situacija, galėjo sau leisti manipuliuoti ir stipriai įtakoti tarptautinį žaidimą.

- Ideologijas: komunizmą ir liberalią demokratiją su rinkos ekonomika. Vakaruose buvo įsivaizduojama, jog abiejose Geležinės uždangos pusėse ideologijos išpažįtamos vos ne šventai: vienoje – totalitarizmas, dogmatiškas marksizmas, vienos partijos autoritetas, kitoje – liberali demokratija su rinkos ekonomika, privačia nuosavybe ir asmenybės laisve.

Apie Sovietų Sąjungą ir ją supančias šalis Vakarų Europoje buvo sukurtas išsitas mokslas – sovietologija, tyrinėjantis penkmečių planus, oficialiai skelbiamus ekonominius ir politinio pasitikėjimo duomenis, politinių lyderių kalbas. Tačiau Vakarų tyrinėtojai neįvertino fakto ir nesuprato, jog oficialūs ūkio sektoriaus rodikliai išpūsti, penkmečių planai realiai neįgyvendinami, sovietiniai politiniai lyderiai labai mėgo retoriką, o balsavimų rezultatai, kai balsuojama už 99,9 ar 99,6 proc., suklastoti. Kaip teigia Vareikis (2002), sovietologija kaip mokslas buvo silpnas dėl to, jog bipoliarinėje tarptautinėje sistemoje sava ideologija dažnai aukštinama ir naudojama prieš diskreditavimui. Vakarų valstybėse buvo tikima, jog visuomenėse sava ideologija yra palaikoma, ja tikima ir žavimasi. Būtent dėl šios priežasties, vakariečiai projektavo suvokimą apie visą sovietinę erdvę ir pati komunizmą pagal savąjį supratimo ir patyrimo modelį, manydami, kad sovietinė ideologija buvo kuriama ir plačiai palaikoma piliečių, pasirinkusių blogą ideologiją. Rytiečiams sunkiai buvo suprantami „maisto kalnai“ Vakarų Europoje, kaip vakariečiams tai, jog „Sovietų Sąjungoje gyvenamojo ploto norma žmogui – 9 kvadratiniai metrai“.⁶⁰

Iš principo komunistinė ideologija nebuvo sąmoningas Rytų ir Vidurio Europos gyventojų pasirinkimas. Komunizmas buvo primestas iš viršaus, o ne sukurtas pagal visuomenės sutarties principą. Anot Kunderos, „pati Rusija yra pajungta Sovietų Sąjungai, kuri manipuliuoja ir naudojasi ja kaip didžiule valstybe, siekdama įtakos tarptautinėje arenoje. Rusų kalba buvo panaudota tiesiog kaip priemonė suvienyti Sovietų Sąjungą kalbiniu požiūriu ir sukurti bendrą vienalytę valstybę“.⁶¹ Dėl tos priežasties visoms Rytų ir Vidurio Europos valstybėms sovietifikacija tapo rusifikacija, o „sovietinis žmogus“ tapo sinonimu rusui. Vis dėlto Rytų ir Vidurio europiečiui nepaisant to, jog bet kokiomis priemonėmis buvo siekiama sukurti „homo sovieticus“ bei pajungti jį ideologijai, priverstinai įbrukta svetima idėjinė sistema netapo sava, kaip pvz., Vakarų Europos piliečiams demokratija, kuri virto gyvenimo būdu. A.Prazauskas (1994) teigia, jog „homo sovieticus“ projektas gražiai atrodė ant popieriaus, tačiau tai buvo tik graži pačių komunistų utopinė idėja,⁶² galėjusi paveikti tik Rusijoje esančius regionus, o ne prievarta prijungtas visai nerusiškas tautas. Rytų ir Vidurio Europos regionas

⁶⁰ BRODSKIJ, Josif. 1999. P.: 316.

⁶¹ KUNDERA, Milan. The tragedy of Central Europe“. The New York Review of Books. 1984.

⁶² PRAZAUSKAS, Algimantas. Ethnicity and Foreign Policy. National Identity and Ethnicity in Russia and the New States of Eurasia. New York: M.E. Sharpe. 1994. P.: 154.

niekada nesutiko ir nepripažino Sovietų Sąjungos kaip „socialistų rojus“ ir nenorėjo turėti „homo sovieticus“ primastos tapatybės. Vis dėlto totalitarizmo sąlygomis gyvenantys Rytų ir Vidurio europiečiai, stengdamiesi išlaikyti savo kultūrą ir valstybingumą, buvo priversti žaisti pagal SSRS sukurtas taisykles ir gyvento dvigubą gyvenimą, ant ko laikėsi visa sovietinė ideologija.

Visos Rytų ir Vidurio Europos šalys buvo priverstos besąlygiškai paklusti ir priimti sistemą, tuo metu vyraujančią Sovietų Sąjungoje. Apskritai sovietiniam blokui priklausiusių šalių sovietizacijos lygis nebuvo vienodas, pvz., dauguma Rytų Vidurio Europos valstybių (išskyrus Ukrainą ir Baltarusiją) Sovietų Sąjungos blokui priklausė 40, o ne 70 metų kaip pačioje Sovietų Sąjungoje. Be to, ir pačioje Rytų ir Vidurio Europoje vienos valstybės (Lietuva, Latvija, Estija, Baltarusija, Rumunija, Moldova) buvo aneksuotos ir inkorporuotos į pačią Sovietų Sąjungą, o kitos tik priklausė sovietiniam blokui kaip Varšuvos Pakto narės. Tačiau nepaisant šių skirtumų, visos Rytų ir Vidurio Europos šalys turėjo bendrą keturiasdešimties metų istoriją, susijusią su SSRS ir jos vykdoma politika, kuri iš esmės skyrėsi nuo demokratiškos ir liberalios Vakarų Europos. Vakarai uždėjo bendrą komunizmo bei totalitarinio režimo šampą visam Rytų ir Vidurio Europos regionui, nepaisant tautų, kalbų bei kultūrų heterogeniškumo jame. Vienintelė Graikija, geografiškai priklausanti Rytų ir Vidurio Europai buvo suvokiama kaip vakarietiška valstybė, dėl savo civilizacinio palikimo ir įtakos visai Vakarų Europos intelektualinei ir politinei minčiai.

Tik XX amžiuje tapusios laisvomis dauguma Rytų ir Vidurio Europos valstybių nesitaikstė su iš viršaus primetama totalitarine sistema, trėmimais ir valymais, vyko nuolatiniai partizaniniai karai, sukilimai, bruzdėjimai. Vienintelė šalis, atsisakiusi paklusti Maskvai, išlikusi ir komunistiška, ir nepriklausoma, buvo Jugoslavija. Turėjusi diktatorių, kuris pats sukūrė savo režimą, slopindamas bet kokius tautinius nesutarimus, Jugoslavija nepakluso Maskvai, pasisakė prieš kolektyvinį žemės ūkį ir reikalavo darbininkų savivaldos (Davies N., 2002). Per daug nenuolaidžiaudama Sovietų valdžia buvo paskelbusi, jog „socialistinė Maskvos pareiga – jėga įsikišti, ginant jos sąjungininkių „socializmo laimėjimus“.⁶³ Tai reiškė, jog bet kokie Rytų ir Vidurio Europos bandymai sukilti Rytų Berlyne (1953), Budapešte (1956), Prahoje (1968) buvo nesėkmingi, kadangi sovietų bloko šalys nebuvo suverenios ir neturėjo galimybės savarankiškai veikti.

Keturiasdešimt metų trukusi geležinė uždanga buvo politinio ir kultūrinio gyvenimo Europos Rytuose ir Vakaruose pagrindas. Maskva stengėsi sukurti „sovietinį vyrą“ ir „sovietinę moterį“, sovietinės bendruomenės narius, gyvenančius sovietinėje šalyje,⁶⁴ tačiau prievarta Sovietų Sąjungai pajungtos tautos priešinosi ir nepriėmė jėga primesto sovietinio identiteto. Vakarams, nematantiems tikrojo sovietinio gyvenimo ypatumų, visos Rytų ir Vidurio Europos nerusiškos šalys buvo vienas ir tas pats sovietinis blokas, šventai išpažįstantis sovietinę ideologiją, priešas, prieš kurį reikia kovoti.

⁶³ DAVIES, Norman. 2002. P.: 1099.

⁶⁴ SZPORLUK, Roman. Introduction. National Identity and Ethnicity in Russia and the New States of Eurasia. New York: M.E. Sharpe. 1994. P.: 5.

Sovietinis šampas nepaisant Rytų ir Vidurio Europoje tautų, kalbų ir kultūrų įvairovės buvo uždėtas visam posovietiniam blokui; tiek šalims inkorporuotoms į SSRS sudėtį (Latvija, Lietuva, Estija, Ukraina, Baltarusija, Moldova), tiek Varšuvos Pakto narėms (Jugoslavija, Rumunija, Vengrija, Bulgarija, Čekoslovakija, Lenkija, Slovėnija, Albanija). Vakarai dar ilgą laiką visą šį bloką vadino ir suvokė vienu žodžiu – Rusija.

3. Rytų ir Vidurio Europos tapatybės savitumas

Šiame skyriuje pristatoma posovietinėje erdvėje esanti Rytų ir Vidurio Europos tapatybė, susikūrusi Šaltojo karo metais. Dažnai visas Rytų ir Vidurio Europos regionas, ypač XX amžiaus dešimto dešimtmečio pradžioje Vakarų valstybėms atrodo kaip vientisas posovietinis blokas, penkiasdešimt metų buvęs ta pati Rusija. Bendras istorinis totalitarinių sąlygų patyrimas, tam tikros gyvenimo sąlygos suformavo specifinį regiono charakterį bei mentalitetą. Tačiau šiandieninėje Rytų ir Vidurio Europos plotmėje galima išskirti keletą subregionų, glaudžiai bendradarbiaujančių ir vystančių strateginę partnerystę. Ar šie subkompleksai reiškia, jog Rytų ir Vidurio Europos valstybių bendra tapatybė yra neįmanoma? Ar vis dėlto keturiasdešimt metų bėgyje suformuotas suvokimas ir bendrumas yra svarbesnis ir labiau įtakojantis negu istoriniai, kultūriniai, religiniai skirtumai?

3.1 Bendra ir vienijanti Rytų ir Vidurio Europos regioną pokomunistinė tapatybė

Kaip pripažįsta daugelis tyrinėtojų ir mokslininkų, „Sovietų imperijos žlugimas buvo didžiausias ir baisiausias šių dienų įvykis“,⁶⁵ nulėmęs ne tik sovietinio bloko, bet ir Vakarų Europos valstybių politinę, ekonominę, ideologinę transformaciją. Per tuos septyniasdešimt SSRS valdymo metų Europoje atsirado didžiuliai psichiniai ir fiziniai barjerai, kuriuos Rytų ir Vidurio Europai įveikti prireikė ganėtinai daug laiko, o kai kurios šalys ir dabar dar pakankamai nedaug pažengusios liberalios demokratijos ir laisvos pilietinės visuomenės link. Šaltasis karas sąlygojęs nepajudinamą Europos susiskaldymą, nulėmė ir kultūrinius – ideologinius Vakarų – Rytų visuomenių tapatybės skirtumus, kitokį istorinį patyrimą, vienas kito nepažinimą ir nesupratimą. Tačiau iš kitos pusės, nors institucine prasme komunistinė tvarka liko nepakitusi iki pat 1989 metų, visuomenėje jau kaupėsi kritinė masė žmonių, nesivadovaujančių komunizmo principais. Postkomunizmo pradai mezgėsi dar esant komunistinei politinei ir socialinei tvarkai, bet tik nedaugelis ryžosi viešai neigti komunizmą, nedaugelis buvo pasiruošę perimti valdžios svertus ir kurti naują pokomunistinę tvarką.⁶⁶ Taigi galima teigti, jog nors komunizmas ir 1990 metų pokyčiai suformavo daugybę socialinių, politinių ir ideologinių problemų Rytų ir Vidurio Europoje, „devintajame dešimtmetyje iškilo grupė rašytojų, iškėlusių naują Vidurio Europos sąvoką, griaunančią įsigalėjusius stereotipus ir barjerus bei aukštinančią atgimstančios Rytų ir Vidurio Europos kaip „dvasios karalystės“ kontūrus“.⁶⁷

⁶⁵ DAVIES, Norman. 2002. P.: 1126.

⁶⁶ LAURÉNĖNAS, Vaidutis. Pokomunizmo išvalgos aktualijos. Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė: mokslinės konferencijos medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 1996. P.: 10.

⁶⁷ DAVIES, Norman. 2002. P.: 33.

Rytų ir Vidurio Europa Šaltojo karo metais pradėta sieti ne tik su geografinėmis vakarinio sovietinio bloko ribomis, bet ir su tam tikra specifine kultūra, istorija ir aplinka, susiformavusia komunistiniais metais. Šis regionas romantizuojamas, iškeliamą jo moralinė vertė, dvasinis pranašumas prieš Vakarų. Milan Kundera, Vaclav Havel, Tomáš Masaryk, George Konrad, Adam Michnic – visi jie Rytų ir Vidurio Europos intelektualai, rašytojai, filosofai sudvasinantys ir aukštinantys Rytų ir Vidurio Europos kultūrą bei istoriją, teigdami, jog Vidurio Europos tapatybė, Vidurio Europos savimonė yra kažkas ypatingo, kažkas, ko neturi nei Rytų, nei Vakarų europiečiai. Kaip teigia Davies (2002), Rytų ir Vidurio Europos rašytojai įrodinėjo, jog komunistinė spauda tik sustiprino prisirišimą prie tradicinės Europos kultūros, jie jautėsi mažiau užsikrėtę bedvasiu Vakarų materializmu ir iškėlė Vidurio Europos idėją, Vidurio Europos savitą sąmoningumą, savitą Vidurio Europos tapatybę. Visi jie skatino vienyti ir bendrai kovoti prieš Sovietų Sąjungą. Popiežius Jonas Paulius II taip pat iškelia Rytų ir Vidurio Europos tapatybę, kurią „šios tautos išsaugojo ir netgi sutvirtino, nepaisydamos visų komunistinių diktatūrų prievartos įtvirtintų pokyčių. Ir svarbiausias indėlis, kurį šios tautos gali pasiūlyti – yra savosios tapatybės apgynimas“.⁶⁸ Bendra Rytų ir Vidurio Europos tapatybė buvo tarsi ginklas, sutelkiantis kovoti ir priešintis totalitarinei sistemai, iškeliantis tą regioną, kuris Šaltojo karo metais Vakarų Europai buvo neįdomus, nereikšmingas ir neišsiskiriantis. Tačiau ar tas Rytų ir Vidurio Europos sutelktumas, bendros tapatybės iškėlimas būdingas visai visuomenei ar tik pavieniems asmenims?

Iškilusios ir numalšintos revoliucijos Rytų ir Vidurio Europoje nebuvo bendrai suplanuotos ir solidarios, tačiau vienoda padėtis totalitarizmo sąlygomis vienijo ir solidarizavo bent jau akademines bendruomenes ir intelektualus. Ypač paskutiniaisiais Sovietų Sąjungos gyvavimo metais Rytų ir Vidurio Europos intelektualai atskyrė sovietinio bloko politinius režimus nuo ten gyvenančių žmonių įsitikinimų, laukdami, kai suvienytoje Europoje galės įrodyti savo „europietiškumą“ bei „grįžti į Europą“. Vakarams visa rytinė Europos siena su Sovietų Sąjunga buvo vienareikšmiški Rytai, tačiau Rytų ir Vidurio Europai vakarinė Europa buvo kažkas daugiau nei vien tik istorinė praeitis ar turtingas Vakarų Europos regionas. Rytai idealizavo Vakarų Europą, siejo ją su kultūrine tradicija, šviesia ateitimi bei „dvasine šventove“. Jiems tai buvo tolima svajonė, „grįžimas į namus“, seniai prarasto, savojo europietiško identiteto atgavimas.⁶⁹

Nors Rytų ir Vidurio Europos regionas nebuvo vientisas, dėl sovietinio patyrimo štampos jis buvo suvokiamas kaip bendra pokomunistinė zona, neišskiriant skirtingų tautų ir heterogeniškų visuomenių jose. Totalitarizmo sąlygos privertė šias šalis solidarizuotis, vienodintis, elgtis pagal tuos pačius šablonus, gyventi tokiomis pačiomis sąlygomis. Vidurio europiečiai pasijusdavo itin solidarūs, laimėję sporte prieš imperijos komandą, parsiveždami kokius nors meno konkursų laurus. Svarbu

⁶⁸ JONAS PAULIUS II, *Atmintis ir tapatybė: pokalbiai tūkstantmečių sandūroje*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai. 2005. P.: 162.

⁶⁹ DAVIES, Norman. 2002. P.: 33.

suvokti, kokią politinę reikšmę Čekoslovakijoje turėjo ledo ritulys, o Lietuvoje – krepšinis, kurių varžybose buvo imituojama pergalė prieš režimą.⁷⁰ Visgi bendra patirtis ir gyvenimo sąlygos, nors ir skirtingas tautas, stipriai įtakojo: visi Rytų ir Vidurio europiečiai suvokia, ką tai reiškia patirti totalitarizmo režimą, visi žino vengriškų raugintų agurkų skonį, visi žino, kas yra *kotletki*, visi gyveno komunaliniuose butuose ir dirbo kolūkiuose.

Kaip jau minėta, marksizmas tai buvo ideologija, primesta visuomenei iš viršaus, tai nebuvo sąmoningas žmonių pasirinkimas. Nors Vakarų Europai galėjo atrodyti, jog sovietinio bloko bendruomenė šventai išpažįsta ir tiki jiems primesta ideologija, patys sovietinės Rytų ir Vidurio Europos gyventojai buvo priversti „susidvejinti“. Tai reišė, jog visuotinai SSRS išpažįstamas normas ir vertybes viešumoje reikėjo garbinti, glorifikuoti ar bent jau palaikyti. Sovietų Sąjungoje gyvenanti Rytų ir Vidurio Europos bendruomenė turėjo žinoti dvi savo krašto istorijas, vartoti du leksikonus tarpusavio bendravimui. Viena istorija ir leksikonas buvo fasadiniai, skirti išlikimui primestoje sistemoje, kita – natūraliam žmogiškam gyvenimui.⁷¹ Kaip teigia Milošas (1995), sunku būtų kitaip nei aktoryste apibūdinti tenyškčių žmonių tarpusavio santykius, skirtumas tiktais tas, kad vaidinama ne teatro scenoje, o gatvėje, kontoroje, gamykloje, susirinkimų salėje ir net kambaryje, kuriame gyvenama. Milošas tai įvardija ketmanu – sąmoningu tiesos nesakymu ir slėpimusi tam, kad išsaugoti savo įsitikinimus ir nenukentėti.⁷² Tokios vienodos gyvenimo sąlygos ir sukūrė bendrą Rytų ir Vidurio Europos tapatybę, kuri nors ir priverstinai, solidarizavo ir vienijo skirtingas tautas, gyvenančias nuolatinio priešinimosi sąlygomis.

Žinoma, savita Rytų ir Vidurio Europos tautų dvasia ir tradicijos nebuvo suformuotos vien tik XX amžiaus eigoje vykstančių karų, okupacijos ir priklausymo sovietiniam blokui metais. Nuolatinis periferinės žemės ir buferinės zonos vaidmuo, mistinis jos suvokimas istorijos bėgyje nulėmė šio regiono neištraukimą į Europos geopolitinę erdvę, sampratą ir nuolatinį nepripažinimą. Rytų ir Vidurio Europos tapatybę nulėmė ne vien tai, kaip ji save suvokė, su kuo tapatino, kuo laikė, tačiau labai svarbu yra išsiaiškinti, kuo Rytų ir Vidurio Europa buvo laikoma ir kaip ją suvokė Vakarų Europa.

Dar ir XX amžiuje išliko Rytų ir Vidurio Europos mistinis ir nepažįstamas vaizdas, kuri ženkliai įtakojo sovietinė okupacija, Šaltasis karas ir visiška Rytų – Vakarų atskirtis, kuomet vakariečiai su rytiečiais visai nekontaktavo, vieni kitų nepažinojo ir nevyko joks tarpkultūrinis komunikavimas. Dabartinėms Vakarų Europos pažiūroms tiek į Rytų ir Vidurio Europą, tiek į komunizmo žlugimą didelės įtakos turėjo sąjungininkų istorinė schema (Priedas Nr.1), sąlygota dviejų pasaulinių karų emocijų bei patirties, o ypač „Didžiosios Sąjungos“ (Anglija, Prancūzija, Italija)

⁷⁰ VAREIKIS, Egidijus 2002. P.: 76.

⁷¹ VAREIKIS, Egidijus 2002. P.: 74.

⁷² Ketmanas „musulmoniškų Rytų nuomone – tai žmogus, žinąs tiesą, neprivalo savojo asmens, savo nuosavybės ir padėties išstatyti aklumui, įdūkiui ir pykčiui tų, kuriuos Dievui patinka klaidinti ir laikyti paklydime“. Milosz rado ketmano aprašymą Gobineau knygoje „Religions et Philosophies dans l'Asie Centrale. MILOSZ, Czeslaw. Pavergtas protas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 1995. P.: 75

pergalės. Ši schema įtakojo Rytų – Vakarų dialogo vystimąsi, Vakarų požiūrį į naujai susikūrusias valstybes Rytų ir Vidurio Europoje, tam tikrą jų menkinimą ir pakankamai ilgą nepripažinimą. Davies N. (2002) teigia, jog sąjungininkų istorinė schema – tai XX amžiaus aprašymuose labai paplitę prioritetai ir teiginiai, kylantys iš karo laikų sąjungininkų pozicijų, projektuojami į praeitį ir į ankstesnius laikotarpius. Sąjungininkų istorinė schema ypač buvo populiari Vokietijoje, kur vokiečių imlumą tokioms idėjoms didino nacionalinės kaltės jausmas, o dėl Šaltojo karo pabaigos Vakarų valstybėms atsirado galimybės skleisti savo požiūrį visame pasaulyje. Galima teigti, jog sąjungininkų istorinė schema natūraliai susiklostė istorijos bėgyje ir niekada nebuvo tikslingai formuluojama. Nors laisvų visuomenių sumaištyje šios idėjos ir neišsikovojo monopolijos, tačiau jos niekad nebuvo ir kritikuojamos (išskyrus istoriką Seton – Watson). Dar ir XX amžiuje sąjungininkų istorinė schema vis dar reikšdavosi ne tik akademinėse diskusijose, bet abstrakčiomis sąvokomis įtakojo ir politinius sprendimus.

Sąjungininkų schema, išryškėjusi Antrojo pasaulinio karo vertinimuose įtakojo tai, jog posovietiniuose istoriniuose ir politologiniuose tyrinėjimuose išgalėjo Vokietijos ir nacizmo temos, jog Rytų ir Vidurio Europa suvokiama kaip Rusija ir slavai, kadangi akcentuojant rusų pranašumą nebuvo užsimenama apie visai nerusiškas tautas.⁷³ Sąjungininkų schema suvokė Rusiją kaip strateginę partnerę, todėl į joje vykdomus procesus žiūrėjo atlaidžiai ir romantizuotai, bei susitaikė su Rytų ir Vakarų Europos padalijimus, tikėdama, kad materialinė gerovė ir europietiškos vertybės dominuos dinamiškuose ir pažangiuose Vakaruose. Kaip teigia Davies (2002), daugelis karo metų stereotipų, susijusių su Rytų ir Vidurio Europa ir tautų hierarchija, egzistuoja Vakarų valstybėse iki šiol, priklausomai nuo naudingumo sąjungininkėms:

Čekai ir serbai, turintys ilgas bendradarbiavimo su Rusija ir priešiško Vokietijai tradicijas atitiko schemą ir buvo vadinami „narsiais“, „draugiškais“ ir „demokratiškais“.

Slovakai, kroatai, Baltijos tautos, apie kurias susidarė nuomonė, kad jos atmetė draugystę su Vakaraus ar kolaboravo su priešu, teigiamų atsiliepimų nesulaukė.

Lenkai į jokią schemą netilpo, kadangi priešindamiesi prieš vokiečių agresiją, turėjo būti laikomi kovotojais už demokratiją, tačiau priešindamiesi prieš Sovietų okupaciją, jie akivaizdžiai buvo „išdavikiški“, „fašistiniai“, „neatsakingi“ ir „antidemokratiški“.

Ukrainiečiai taip pat nepasidavė klasifikuojami ir tapo „nepatogi“ tauta. Kadangi Ukrainos pagrindinis tikslas – ištrūkti iš Sovietų valdžios, sąjungininkams geriausia taktika buvo apsimesti, kad jos apskritai nėra ir prisiminti carinį prasimanymą, kad ukrainiečiai – tai „mažarusių“ tauta.

Anot Davies (2002), „karo metais prigiję teiginiai, mitai bei stereotipai labiausiai pasireiškė reakcija į komunizmo žlugimą. Pirmenybės teikimas pirmiausia SSRS, Jugoslavijos vientisumui,

⁷³ DAVIES, Norman. 2002. P.: 61.

sąmoningas patriotizmo suplakimas su nacionalizmu Rytų ir Vidurio Europoje gali būti paaiškinami tik išankstinėmis istorinėmis nuomonėmis ir nusistatymais“.⁷⁴

Šaltojo karo metais atsiradusi geležinė uždanga, keturiasdešimčiai metų nepajudinamai įtvirtino Rytų ir Vakarų susiskaldymą ir izoliavimąsi, sukėlė didžiulius fizinius ir psichologinius barjerus bei išskyrė Europą. Visiškai nepanaši Vakarų ir Rytų istorinė patirtis nulėmė vieni kitų nesupratimą, didžiulius skirtumus esminiuose dalykuose, gyvenimo būde ir pasaulėžiūroje. Tačiau net ir tokios aiškios politinės tvarkos sąlygomis Rytų – Vakarų santykiu atžvilgiu, būta bandymų kritikuoti esamą susiskirstymą ir geopolitinę padėtį. Kaip Davies (2002) teigia, „Seton – Watson buvo vienas iš tų ilgų distancijų bėgikų, kurie nešė Europos vienybės deglą per Europos užtemimą naktį“.⁷⁵ Jis išryškino tris pagrindinius dalykus: Europos idealo reikalingumą, Europos kultūrinės tradicijos pliuralizmą ir tai, jog Rytų ir Vakarų Europos tautos viena kitą papildo.⁷⁶ Seton – Watson kritikuoja tuos, kurie:

- teigia, jog Europos vienybę galima sukurti remiantis NATO saugumo ir EEB ekonomiais interesais. Anot jo, „negalima sumenkinti siekimo kažko labiau jaudinančio negu sviesto kaina, kažko konstruktyvesnio negu gynybos kontraktų pasidalijimas – kažkokios Europos *mystique* poreikio“.

- dėl Vakarų civilizacijos norėjo atsiriboti nuo rytinės Europos dalies gyventojų. Anot Seton – Watson, Europa – tai ne vien tik materialiai įsigalėjusi Vakarų civilizacija, „tai ir tautos gyvenančios už Vokietijos ar Italijos ribų“, nepaisant to, jog Šaltojo karo metais jos nepriklausė ekonominei bendrijai. Nė viena iš tautų negali išgyventi be Europos, kaip Europa negali išgyventi be jų.

- mato supaprastintą ar monolitinį Europos kultūros vaizdą. Seton Watson teigia, jog nors Europos sąvokos pagrindas – krikščionybė, negalima paneigti fakto, jog Europoje yra ir nekrikščioniškųjų gijų: romėniškosios, helenistinės, persiškosios bei žydiškosios.

Seton – Watson, nors ir kilęs iš Vakarų Europos, iškelia Rytų ir Vakarų Europos tapatybę, išryškindamas ją Europos kontekste. Jis ne tik sudvasina įvairiapusę Europos bendruomenę ir kultūrą, bet ir iškelia Rytų ir Vidurio Europą, pastatydamas ją šalia Vakarų Europos kultūrų, vadinamųjų istorinių tautų. Seton – Watson pripažįsta įvairovę ir akcentuoja ne ekonomikos lygį ar išsivystymą, ne demokratines sistemas ir jų pranašumą, bet dvasinį ir kultūrinį Europos bendrumą, nepaisant Rytų ir Vidurio Europos atsilikimo tiek ekonominėje, tiek socialinėje, tiek politinėje plotmėse. Anot George Schopflin, „pagrindinė problema yra didžiulė spraga tarp Rytų ir Vakarų, kuomet „vakariečiai“ istoriją ir Sovietų Sąjungos egzistavimą traktuoja pagal savas vertybes ir patyrimą, neatkreipdami dėmesio, jog Rytų ir Vidurio Europoje iš tiesų vyko viskas kitaip“.⁷⁷ Taigi bendra patirtis ir panašios gyvenimo sąlygos iškelia bendrumą ir sujungia tautas. Tačiau šis bendrumas ir vieningumas faktiškai buvo tik fasadinis, sukurtas istorinių sąlygų ir politinių aplinkybių, o ne istorinio ar kultūrinio tautų bendrumo.

⁷⁴ DAVIES, Norman. 2002. P.: 61.

⁷⁵ DAVIES, Norman. 2002. P.: 62.

⁷⁶ DAVIES, Norman. 2002. P.: 34.

⁷⁷ SCHOPFLIN, George. Politics in Eastern Europe. London: Blackwell. 1993. P.: 31.

3.2 Vidiniai RVE šalių tapatybės prieštaravimai

Kaip jau minėta, Vakarai Rytų ir Vidurio Europos regioną suvokė kaip vientisą sritį, turinčią bendrą istoriją, kultūrą, tradicijas ir vadinamą Rusija. Tačiau nepaisant to, pokomunistinėje erdvėje Rytų ir Vidurio Europa nėra tokia vieninga ir geopolitiškai vientisa, kokia buvo Šaltojo karo metais. Anot Brague (2001), suvokti „Rytus“ kaip vientisą darinį reiškia regėti mirazus arba ieškoti priešingybės sau.⁷⁸ Istorijos bėgyje susiklostė tokia situacija, kad Rytų ir Vidurio Europos šalys nuolat buvo okupuojamos skirtingų valstybių. Vienos jų turėjo musulmoniškų ir rytietiškos krikščionybės bruožų, kitos buvo vakarietiškos; vienos buvo susijusios su Mažąją Azija, kitos su centrine Europa ir ilgametėmis monarchijos tradicijomis, trečios su Rusija. Be to, skiriasi ir inkorporavimo į Sovietų Sąjungą trukmė bei kontrolės laipsnis: Baltarusija, Ukraina Sovietų Sąjungos sudėtyje išbuvo septyniasdešimt metų, kitos šalys – keturiasdešimt. Pirmos inkorporuotos į SSRS sudėtį ir dirbtinai išbrauktos iš Europos žemėlapių, antros – tik Varšuvos pakto narės, Jugoslavija išliko vienintelė labiausiai nepriklausoma ir savarankiška valstybė per visą Sovietų Sąjungos laikotarpį. Dėl šių priežasčių po Šaltojo karo buvo ganėtinai sudėtinga priskirti tam tikras šalis Vidurio ar Rytų Europai. Įvairūs autoriai bandė jas grupuoti, išskirdami keletą tradicinių, visiems aiškių regionų, tačiau likusios šalys, negalinčios aiškiai pačios savęs apibrėžti, liko nuolatiniu diskusijų objektu.

Tradicškai galime išskirti keletą regionų Rytų ir Vidurio Europoje: Vidurio Europai yra priskiriamos keturios šalys – Lenkija, Čekija, Slovakija ir Vengrija, Rytų Europai – Ukraina, Baltarusija ir Vakarinė Rusija, Balkanams – buvusi Jugoslavija. Dėl kitų valstybių nėra visuotinai sutarta. Baltijos valstybės kartais priskiriamos Šiaurės Europai, kartais Vidurio, kartais Rytų, o kartais tiesiog atskiram Baltijos regionui. Rumunija, Bulgarija, Moldova, Slovėnija kartais priskiriamos Rytų Europai, kartais Vidurio, kartais kaip atskiros valstybės. Be to, kai kurie autoriai išskiria katalikiškosios ir bizantiškosios krikščionybės bei islamo liniją, kaip Rytų Europos ir Vidurio Europos skiriamąją ašį.

3.2.1. Rytų ir Vidurio Europos religinis pjūvis

Svarbiausia linija, dalijanti Rytų ir Vidurio Europos teritoriją bei išskirianti skirtingas istorines, kultūrinės, teisinės, politines tradicijas, yra religinė. Kaip teigia Huntington, „pasaulio politikos priešingus polių nulemia „civilizacijų susidūrimas“, kuomet civilizacijos apibrėžiamos priklausomai nuo jų religinių ištakų. Todėl svarbiausia riba, dalijanti Europą į Rytus ir Vakarus, yra linija, skirianti Vakarų (katalikišką, protestantišką) krikščionybę vienoje pusėje ir Rytų (stačiatikišką) krikščionybę

⁷⁸ BRAGUE, Remi. 2001. P.: 18.

bei islamą kitoje pusėje“.⁷⁹ Ash (1999) teigia, jog ši skirtis stipriai įtakoja Europą ir jos suvokimą jau penkis šimtus metų, nors užuomazgų yra jau IV amžiuje Romos imperijos skilimo laikais,⁸⁰ o Brague (2001), jog ši lotynų ir bizantiečių schizma (bažnyčios suskilimas), religijos lygmenyje prasidėjusi X amžiuje, politiškai užbaigta užėmus Konstantinopolį XIII amžiuje, sukūrė stiprėjančias įtampas tarp

Religinė riba skirianti Rytų ir Vidurio Europą⁸¹

2 žemėlapis.

katalikiškų Vakarų ir stačiatikiškų Rytų.⁸² Riba, skirianti religijas, pradžioje apskritai buvo suprantama kaip atskirianti Vakarų imperiją, kurioje vyravo lotynų kalba, nuo Rytų imperijos, kurioje pagrindinė kultūros kalba – graikų. Šios dvi priešiškos krikščionybės kryptys įvardijamos kaip svetimos viena kitai ir taip supriešinamos, jog tikėtina konflikto galimybė. Huntingtono teigimu, pagrindinės vakarietiškos kultūrinės vertybės (“individualizmas, liberalizmas, konstitucionizmas, žmogaus teisės, lygybė, laisvė, įstatymiškumas, demokratija, laisvos rinkos, bažnyčios ir valstybės atskyrimas”) yra menkavertės ortodoksinėse kultūrose ir ortodoksinės šalys galėtų prisijungti prie Vakarų tuo atveju, jei jos savo identitetą performuotų pagal aiškius pasaulietinius principus.⁸³

Daugelis autorių – Huntington, Brague, Ash, Delanty, Davies – religijos ašį laiko svarbiausia riba, dalijančia Rytų ir Vidurio Europą bei nulemiančią tautų įvairovę ir skirtingų kultūrų atsiradimą joje. Kaip matoma iš 2 žemėlapio, riba, skirianti romėniškumą (katalikišką ir protestantišką krikščionybę) ir bizantiškumą (stačiatikiškoji krikščionybė ir islamas), eina per Rytų ir Vidurio Europos tautas. Vienos jų (lenkai, čekai, kroatai, slovėnai, slovakai, vengrai, lietuviai, latviai, estai etc.) rinkosi lotyniškąją krikščionybės pusę, kiti – graikiškąją (rusai, serbai, bulgarai, rumunai etc.).⁸⁴ Shizma perskiria pusiau tai, kas ankščiau buvo nedalu, tačiau iš kitos pusės sukuria bendrą europietišką tapatumą. Vis dėlto nepaisant to, jog visa romėniškoji Rytų ir Vidurio Europos dalis buvo katalikiška ar protestantiška, ji buvo atskirta nuo Vakarų ir įvardyta kaip Vidurio.

Kodėl šalys, priklausančios katalikiškoms, protestantiškoms valstybėms, buvo atskirtos nuo visos Vakarų Europos ir nepriimtos į bendrą geopolitinę europietišką erdvę? Galima daryti išvadą, jog

⁷⁹ ASH, Timothy Garton. The Puzzle of Central Europe. The New York Review of Books. 1999. P.: 20.

⁸⁰ ASH, Timothy Garton. The Puzzle of Central Europe. The New York Review of Books. 1999. P.: 20.

⁸¹ ASH, Timothy Garton. The Puzzle of Central Europe. The New York Review of Books. 1999. P.: 20.

⁸² BRAGUE, Remi. 2001. P.: 15.

⁸³ Petro N., Ortodoksai ateina. New Europe review.

<http://www.neweuropereview.com/Lithuanian/Ortodoksai-ateina.cfm>

⁸⁴ BRAGUE, Remi. 2001. P.: 15.

tai atsitiko todėl, kad ši sritis, kaip ir visa Rytų ir Vidurio Europa nuolat buvo atsilikusi nuo Vakarų Europos tiek ekonomiškai, tiek politiškai, šalys neturėjo stiprių valstybingumo tradicijų, buvo silpnos, mažos ir neįtakingos, neturėjo stiprios pozicijos tarptautinėje arenoje, be to, jos visada buvo suvokiamos kaip buferinė zona tarp Europos ir Azijos, tarp krikščionybės ir islamo. Dabar matome, jog romėniškos tradicijos Europos šalys dirbtinai, įtakojant politinėms aplinkybėms, tarpinės žemių padėties bei grėsmių iš Rytų. Tuo tarpu graikiškoji Rytų ir Vidurio Europos dalis, anot Brague (2001), nepriklauso nei vienai, nei kitai Europai, kadangi neturi akivaizdžių europietiškojo įrodymų.⁸⁵

Dar viena religinė riba, įtakojusi Rytų ir Vidurio Europos valstybių tapatybės skilimą, yra Osmanų linija, atskyrusi tas Balkanų šalis, kurias kelis šimtmečius valdė musulmonai. Ši linija, dalijanti krikščioniškąsias Rytų ir Vidurio Europos šalis nuo islamiškų, reiškia tai, jog istorijos bėgyje iškilo civilizacijų konfliktų galimybė, didinanti įtampas regione ir atskirianti Balkanus kaip visiškai svetimą regioną. Musulmoniškos tradicijos ženkliai įtakėjo Pietryčių regiono šalių orientacijas, tradicijas, mentalitetą, o tai savaime aišku nulėmė Rytų ir Vidurio Europos skilimą, bendros kultūros ir tapatybės nebuvimą. Remiantis šia linija, galima išskirti du pagrindinius Rytų ir Vidurio Europos regionus – Balkanus ir tarpines žemes tarp Rusijos ir Vokietijos, besiskiriančius ne skirtinga krikščionybės tradicija, bet skirtinga religija.

Kaip jau minėta, Šaltojo karo metais visa Rytų ir Vidurio Europa laikytina vientisa Sovietų Sąjungos dalimi, pajungta totalitariniam režimui, neatsižvelgiant į tautų įvairovę, priklausomybės lygį nuo SSRS ar norą būti tokioje sistemoje. Tačiau pokomunistinėje erdvėje, tik atgavus laisvę Rytų ir Vidurio Europa išsiskyrė. Dalis naujų valstybių (Baltijos šalys, Lenkija, Čekoslovakija, Vengrija) iš karto orientavosi į Vakarų Europos ekonomines bei saugumo struktūras, dalis (Ukraina, Baltarusija, Moldova) įsijungė į NVS sistemą, dalis (Jugoslavija, Bulgarija, Rumunija) sprendė savo vidines problemas. Įdomu tai, jog beveik visos romėniškosios valstybės siekė artimesnio kontakto su Vakarais, o visos bizantiškos tradicijos šalys liko arba savarankiškos, arba prisirišusios prie Rusijos. Dėl šių priežasčių galima daryti išvadą, jog Rytų ir Vidurio valstybių orientaciją į Vakarus arba į Rytus iš dalies įtakėjo ir emocinis – kultūrinis – religinis panašumas, religijos pagrindu suformuota valstybių teisinė, politinė bazė bei artimumas tos pačios tradicijos valstybėms.

XXI amžiaus pradžioje praėjus penkiolikai metų po Sovietų Sąjungos žlugimo beveik visos romėniškos Rytų ir Vidurio Europos valstybės labai greitai integravosi į Vakarų Europos ekonomines ir tarptautines saugumo struktūras. Siekdamos tapti tiek ES, tiek NATO valstybėmis Rytų ir Vidurio Europos visuomenės „iki užkimimo kartojo „sugrįžimo į Europą“ šūkį, turint omeny priėmimą į tąjį istoriškai laimingesnių valstybių klubą“.⁸⁶ Pasiekusios tikslą bei juridiškai tapusios Vakarų Europos, JAV partnerėmis Rytų ir Vidurio Europos šalys, deklaruodamos prarastą europietišką tapatumą, ypač

⁸⁵ BRAGUE, Remi. 2001. P.: 15.

⁸⁶ HAVEL, Vaclav. Vilties erdvė: Čekijos Respublikos prezidento Vaclavo Havelo kalbų ir straipsnių rinkinys. Vilnius: Lietuvos ir Čekijos draugija. 1997. P.: 62.

iškelti savo lygiavertį politinį dalyvavimą, reikšmingumą naujose struktūrose bei naujos tapatybės kūrimą. Tokiu būdu siekiamas atsikratyti sovietinių tautų štampos ir įsiliesti į bendrą Europos kultūrinę – emocinę erdvę, jos stiprina savo kaip Rytų Vidurio Europos narių solidarumą ir identitetą.

Tuo tarpu likusi graikiškoji Rytų ir Vidurio Europos dalis posovietinėje erdvėje liko prisirišusi prie Rusijos sprendė savo vidines problemas, bandydama pereiti į naują valstybingumo lygmenį. Nors visos – tiek katalikiškos, protestantiškos, tiek stačiatikiškos, musulmoniškos – valstybės XX amžiuje startavo vienodai, būdamos tame pačiame emociniame, ekonominiame, istoriniame lygmenyje, XXI amžiaus pradžioje matomos aiškus šių valstybių išsiskyrimas. Tai, kas vyko romėniškos tradicijos šalyse prieš penkiolika metų, graikiškose šalyse prasideda tik dabar, išskyrus kai kurias išimtis tokias kaip Rumunija ir Bulgarija. Pakankamai neseniai Balkanų valstybėse, Ukrainoje orientuotis į Europą ir jungtis prie bendro europietiško tapatumo. Žinoma, ir šiandien išlieka valstybių tokių kaip pvz. Baltarusija, emociškai ir ekonomiškai labai stipriai susietų su Rusija, atsiribojančių nuo Europos ir kitų valstybių.

Vis dėlto, dėl graikiškosios tradicijos valstybių dabartinio orientavimosi į Europos ekonomines struktūras, galima teigti, jog Huntingtono S., Brague R., Davies N. schema, kurioje romėniškosios – bizantiškosios religijos riba atskiria dvi nesusijusias, prieštaraujančias viena kitai imperijas, šiuolaikinėje visuomenėje yra ne visiškai teisinga. Žinoma, egzistuoja tapatumo skirtumai tarp šių atskirų tipų šalių, sąlygojantys vienokias ar kitokias kultūrinės tradicijas bei nulemiantys tų šalių ateities interesus ir prioritetus, tačiau jie ne tokie ryškūs, gilūs ir svarbūs, kad nevyktų tarpkultūrinis bendradarbiavimas, suartėjimas ar tarpininkavimas. Be to, kai kurios bizantiškos valstybės kartu su naujomis ES narėmis vieningai reiškiasi tarptautinėje arenoje, siekia kurti glaudžius tarptautinius santykius su Vakarų Europa ir įsiliesti į bendrą vieningos europietiškos tapatybės kūrimą.

3.2.2. Šiandieniniai Rytų ir Vidurio Europos subregionai

Susiformavusi vieninga Rytų ir Vidurio Europos tapatybė yra Šaltojo karo rezultatas, išskyrus tai, jog visos valstybės buvo laikomos tarpinėmis žemėmis tarp Europos ir Azijos. Galima teigti, jog toks „iš viršaus“ suformuotas solidarumas yra sąlygotas politinių aplinkybių, tokių kaip Rytų ir Vidurio Europos pajungimas ir jos priešinimasis totalitariniam režimui. Ištisus keturiasdešimt metų pagrindinis Rytų ir Vidurio Europą vienijantis faktorius buvo jėga, todėl toks primestas fasadas nevienijo tautų ideologiškai (bendras buvo tik pasipriešinimo momentas ir vienodos gyvenimo sąlygos) ir nesukūrė jų dvasinės bendrijos bei tikro patriotizmo.⁸⁷ Dėl to posovietinėje erdvėje ir diferencijavosi skirtingi Rytų ir Vidurio Europos subregionai, jų orientacijos, interesai į Rytus arba Vakarus, ekonominis lygis, demokratinis režimas, prisirišimas prie Rusijos bei ateities prioritetai.

⁸⁷ VAREIKIS, Egidijus 2002. P.: 79.

Tokioje „pasimetimo stadijoje“ kai kurios valstybės iš karto save apibrėžė ir įsitvirtino vienoje ar kitoje Rytų ir Vidurio Europos dalyje, tačiau kai kurias iki dabar sudėtinga priskirti konkrečiam subregionui ar valstybių grupei. Be to, valstybių interesai krypsta į Vakarų Europą, JAV, į Šaltojo karo metais neprieinamus regionus.

Vidurio Europa tradiciškai laikomos keturios šalys, 1991 metais susikūrusi Vyšegrado grupė. Galima teigti, jog Čekija, Slovakija, Vengrija, priklausydamos Habsburgų bei Austrijos – Vengrijos imperijoms suformavo labiausiai į Vakarų Europą panašias valstybes, kurios ženkliai skyrėsi nuo musulmoniškų ir bizantiškų šalių. Dar XIX amžiuje iškilusi Mitteleuropos sąvoka, įtvirtino Vidurio Europos idėją, glaudūs saitai su Austrija, Vokietija, romėniškosios tradicijos labiau jungė nei skyrė Vidurio Europą su Vakarų Europa. Kaip dabar dažnai teigiama (Brague, Davies), Vidurio Europa nuo Vakarų Europos buvo atskirta dirbtinai priklausomai nuo politinių, ekonominių, geopolitinių aplinkybių. Šaltojo karo metais Kundera su Havelu, Michnicu ir Konradu iškelė Vidurio Europą tarsi „dvasios karalystę“, pabrėždami specifinį Vidurio Europos identitetą, specifinę susiformavusią tautinę savimonę bei vakarietišką pasaulėžiūrą. Anot Kunderos (1984), Vidurio Europa tai bendra istorija, supratimas ir artumas ir tai apsprendžia ne politinės sienos, o kultūrinė tradicija.

Tik atgavusios laisvę Vyšegrado šalys išdėstė savo bendrus interesus: stiprinti demokratiją, siekti visiškos integracijos į Europos struktūras, užtikrinti tautinių mažumų teises ir sukurti prielaidas laisvam kapitalo ir asmenų judėjimui.⁸⁸ Siekdamos gilesnio bendradarbiavimo, greitesnio integracijos proceso, glaudesnių santykių su Vakarų Europos valstybėmis bei NATO Vyšegrado šalys nepriėmė pietrytinių valstybių kaip problemišku, silpnų ir neparankių sąjungininkų.⁸⁹

Šiuo metu Vidurio Europos sąvoka apima platesnį Rytų ir Vidurio Europos šalių ratą, nes jai priskirtinos ir Baltijos valstybės, Rumunija, Bulgarija, Slovėnija. Šių šalių įtraukimą į Vidurio Europos suvokimą nulėmė integracija į ES ir NATO, bendrų tikslų siekimas, solidarizavimas, bendros tapatybės kūrimas bei panaši politinė, ekonominė, socialinė situacija. Slovėnija – neseniai įstojusi į ES ir sparčiai besivystanti valstybė šiuo metu labiau priskirtina Vidurio Europai nei Balkanams, nors žvelgiant per istorinę prizmę ji yra artimesnė Balkanų tautoms dėl glaudžių valstybingumo saitų su serbais ir kroatais. Rumunija ir Bulgarija – neseniai įstojusios į ES taip pat įeina į Vidurio Europą dėl narystės ES, stabilesnės demokratijos ir augančios ekonomikos. Nors istoriškai Rumunija ir Bulgarija artimesnės Balkanams tiek dėl sąlyginai tolimesnio atstumo iki Vidurio Europos, tiek istorinės Osmanų įtakos ir bizantiškosios tradicijos. Rumunija, nors ir turėjo ambicijų įsijungti į Vidurio Europos valstybių grupę, tačiau dėl vidinės netvarkos „durys buvo tvirtai užtrenktos prieš pat veidą“.⁹⁰

Baltijos valstybės. Visų trijų Baltijos valstybių istorija glaudžiai susijusi su Rusija; jos XVIII - XIX amžiais, Šaltojo karo metais buvo inkorporuotos į Rusijos – Sovietų Sąjungos sudėtį, o tai

⁸⁸ VITKUS, Gediminas. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius: Vaga. 2002. P.: 329.

⁸⁹ ASH, Timothy Garton. The Puzzle of Central Europe. The New York Review of Books. 1999. P.: 20

⁹⁰ ASH, Timothy Garton. The Puzzle of Central Europe. The New York Review of Books. 1999. P.: 20.

ženkliai jas skiria nuo kitų Rytų ir Vidurio Europos dalių, tokių kaip Balkanai ar Vidurio Europa. Dėl prisijungimo prie ES, Baltijos šalis galima traktuoti kaip Vidurio Europos zoną, tačiau iškyla keletas problemų.

1. Estija, kaip Vidurio Europos šalis, tampa šiauriausiu jos tašku, labiau panašiu į Šiaurinę dalį negu į habsburginės Europos centrą. Tradiciškai Estija siejama su Skandinavijos šalimis, ypač Suomija, todėl paskutiniu metu ypatingai ryškėja Estijos orientacijos į Šiaurės Europą tendencijos.

2. Lietuva - viena iš geopolitinių ypatybių turinčių Baltijos šalių. Sunku Lietuvą būtų traktuoti kaip Šiaurės valstybę, nes tai būtų pati piečiausia Šiaurės Europos valstybė, savo katalikiška tradicija visiškai nepritampanti prie protestantiškai skandinaviškos aplinkos kaip Estija ar Latvija. Lietuvą kaip Vidurio Europos valstybę įtvirtina Vilniaus turėjimas ir glaudūs istoriniai saitai su Lenkija. Be to, paskutiniu metu ypač ryškėja Lietuvos su Lenkija bendradarbiavimo ir glaudesnių santykių tendencijos. Sabaliauskas (1996) teigia, jog Lietuvą skirtingai nuo kitų Baltijos šalių skiria ir santykis su Europos gigantais – Vokietija ir Rusija, o jų suartėjimo tendencija tai vienas specifinis regionas – Kaliningrado (Karaliaučiaus, Kenigsbergo) sritis.

3. Latvija galėtų būti priskirtina prie Vidurio Europos per saitus su Lietuva, prie Šiaurinės per saitus su Estija, baltiškąją prigimtį bei protestantišką tradiciją. Tačiau Latvija šiuo metu neišsiskiria jokiais ypatingais saitais nei su Vidurio, nei su Šiaurės valstybėmis, todėl vienintelė išlieka grynai Baltijos regiono valstybė, neužmezganti glaudesnių ryšių su jokia kaimynine šalimi.

Geografiškai Baltijos valstybes būtų galima laikyti ir Rytų Europa, tačiau tuomet jos būtų tapatinama su Baltarusija, Ukraina ir Moldova, o tai politiškai nelabai viliojantis pasiūlymas (Vareikis, 2002). Be to, nuo Rytų Europos jos atsiskiria ir naryste ES ir NATO, gerėjančia ekonomine padėtimi bei stabilios demokratijos būkle. Kadangi Lietuva vysto potencialius santykius su Lenkija, Estija su Skandinavija, šioje Vakarų periferijos arenoje ypač neaiškiai atrodo Latvijos figūra. Pasinaudojant Z. Bžezinskio mintimi lyginti pasaulį su šachmatų lenta, Estija ir Lietuva artimiausiu metu galėtų sudaryti kombinacijas su kitais pėstininkais, o pėstininkas Latvija, skirtingai nuo savo kaimynių, stovėtų vieniša be ypatingų kombinacinių galimybių⁹¹. Žinoma, lieka dar specifinis Baltijos regionas, tačiau tai labiau politikos, o ne geopolitikos dalykas, kadangi Baltijos valstybės yra nieko daugiau, kaip Europos valstybės, kurį laiką buvusios okupuotos Sovietų Sąjungos.

Rytų Europa – dažniausiai vartojamas terminas Rytų ir Vidurio Europos valstybėms apibūdinti. Po Šaltojo karo tai buvo visa posovietinė erdvė, naujos atgavusios nepriklausomybę ir laisvę šalys, suplakant į vieną tiek Vidurio, tiek Baltijos, tiek Balkanų valstybes. Anot Timothy Garton Ash (1999), po vienu Rytų Europos terminu slepiasi visos istoriškai skirtingos dalys – Vidurio, Rytų Vidurio ir Pietryčių Europos šalys. Tačiau geopolitiškai Rytų Europa dažniausiai yra vadinamos europinė Rusija,

⁹¹ Rygos taškas ašyje Briuselis – Maskva,
http://www.valsty.be/?name=university&do=o_theme&oId=1&oType=university&fId=14&id=35

Ukraina ir Baltarusija. Šios trys šalys yra labai glaudžiai susijusios tarpusavyje, tiek istoriškai, tiek kultūriškai, tiek emociškai, nors žvelgiant per istorinę raidos prizmę galima teigti, jog Baltarusija ir ypač Ukraina yra priklausiusios LDK, priešinusios prieš sovietų okupaciją. Visgi posovietinėje erdvėje šios šalys orientavosi labiau į Rytus nei į Vakarus, neturėjo stiprių demokratiškos institucijų (Baltarusija neturi iki šiol), buvo silpnos ir ganėtinai izoliuotos.

Tiek Ukraina, tiek Baltarusija, tiek Rusija dažniausiai yra suplakamos į vieną „Rytų Europos pintinę“ dėl panašios savo istorijos. Tiek Ukrainos, tiek Baltarusijos valstybės tapo suverenomis XX amžiaus pirmojoje pusėje ir valstybingumą išlaikė tik dvejus metus. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog Ukraina gan ženkliai skiriasi nuo Baltarusijos tuo, jog joje visuomet iškildavo didesnis ir aršesnis pasipriešinimas Rusijai, vyravo brandesnė visuomenė, kūrėsi stipresnės demokratinės tradicijos. Ir šiuo metu Ukraina yra ženkliai pažengusi į priekį, orientuojasi į Vakarus, jungiasi prie bendros europietiškos tapatybės, kai tuo tarpu Baltarusijoje vis dar vyrauja autoritarinis režimas, nėra sukurta veikiančių demokratiškos institucijų, pilietinė visuomenė nebrandi, ekonomika silpna, o šalis izoliuota.

Šiuo metu Rytų Europai priskirtina ir Moldova, šalis, turinti ypatingų geopolitinių savybių. Moldovą sunku būtų priskirti prie Vidurio Europos valstybių, kadangi tai būtų ryčiausias Vidurio Europos taškas, besiorientuojantis posovietinėje erdvėje labiau į Rytus nei į Vakarus, kaip visos Vidurio Europos valstybės. Nors geografiškai Moldova ir priklauso Pietryčių Europai, su Balkanais jos lyginti negalėtume, todėl, kad posovietinėje erdvėje Moldova nebuvo susijusi su vidiniais Balkanų karais, orientavosi į Rusiją ir priklausė NVS. Nors ir turinti glaudžius istorinius – kultūrinius saitus su Rumunija, Moldovą kaip Rytų valstybę galima būtų traktuoti dėl pastarosios politinių interesų į Rytus, ekonominio atsilikimo, saitų su Rusija.

Balkanai – dažniausiai vartojama Balkanų pusiasaliui ir greta jo esančioms valstybėms apibūdinti. Geografiškai tai Pietryčių Europos dalis, buvusi posovietinė erdvė (išskyrus Graikiją), todėl traktuojama kaip Rytų Europos dalis. Visuotinai sutariama, jog Balkanai – atskiras regionas Rytų ir Vidurio Europos teritorijoje, turintis savitą charakterį ir istoriją. Dažnai siejamos su Turkija ir Mažąja Azija, buvusios Osmanų imperijos žemės Balkanų šalys ilgą laiką vadintos Artimaisiais Rytai ir tik paskutiniu metu siejamos su Europa, netgi Europos Sąjunga. Pats Balkanų regionas taipogi nėra vientisas:

- geografiškai apima tiek buvusias Jugoslavijos valstybes, tiek Rumuniją, Bulgariją, Albaniją, Graikiją, be to, literatūroje kartais Balkanams priskiriama ir Slovėnija bei europietiška Turkijos dalis;

- geopolitiškai į Balkanus neįeina Graikija, Rumunija, Bulgarija, Slovėnija, Moldova.

Balkanų valstybės, t.y. buvusi Jugoslavija (Makedonija, Juodkalnija, Serbija, Bosnia ir Hercegovina, Kroatija) ir Albanija posovietinėje erdvėje išsiskyrė ypač sudėtingu valstybingumo

atkūrimu (Jugoslavija), nestabilia padėtimi ir konfliktais. Sovietų Sąjungos metais, vienintelė mažiau nuo SSRS priklausoma valstybė, Jugoslavija buvo daug žadanti šalis. Šiuo metu kai kurios Balkanų šalys pradeda orientotis į ES, įsitraukti į bendrą europietišką erdvę, tačiau jomstai padaryti yra ganėtinai sunku dėl kultūrinės, istorinės tradicijos, saitų su Osmanų imperija ir Turkija.

Galima teigti, jog egzistuojanti problema – Rytų ir Vidurio Europos politinis–kultūrinis–emocinis suvokimas šiuolaikiniame geopolitikos procese tiek jų pačių, tiek kitų tarptautinių dalyvių kontekste. Toks regiono išsiskaidymas, skirtingų subregionų kūrimas leidžia daryti išvadą, jog posovietinėje erdvėje Rytų ir Vidurio Europos tapatybė transformuojasi ir grįžta į istorines vėžias. Buvęs sukurtas vieningas sovietinis tapatumas, bendras istorinis patyrimas, gyvenimo sąlygos ir tikslai Šaltojo karo metais, šiuo metu nebėra aktualūs. Dalis valstybių intensyviai kuria europietiškąją identitetą, dalis tik pradeda orientotis į Vakarų Europą ir užmegzti glaudesnius ryšius su ja. Tai rodo, jog šiuo metu daugeliui valstybių Rytų ir Vidurio Europos regione svarbesnė yra „prarastoji“, „siekiamoji“, „kilmingoji“ europietiškoji tapatybė ir įsitraukimas į „laimingųjų klubą“. Daugelis šalių intensyviai kuria (ypač iki 2004 metų „big band enlargement“) bendrą europietiškąją identitetą, akcentuojant ES kaip nepalaujamo gėrio šaltinį ar sėkmingo valstybės vystimosi garantą ateityje.

4. Pokomunistinės tapatybės transformacija ES integracijos kontekste

Šiame skyriuje pristatoma tapatybės transformacijos RVE šalyse, apžvelgiamos valstybių užsienio politikų strategijos, visuomenės nuomonės norint išsiaiškinti, kaip kinta tapatybė praėjus šešiolikai metų po Sovietų Sąjungos žlugimo. Norint labiau įsigilinti į tapatybės transformacijas posovietinėje erdvėje nagrinėjama atvejo studija – Lietuvos pavyzdys. Įdomu tai, jog būdama neaiški ir abejotina valstybė, Lietuva dėl savo intensyvios proeuropietiškos ir proamerikietiškos užsienio politikos suspėjo su kitomis Vidurio Europos šalimis ir įsiliejo į bendrą ES erdvę, nepaisant inkorporacijos į Sovietų Sąjungą ir neegzistavimo žemėlapyje. Kaip būdama neaiški ir abejotina valstybė, Lietuva ne tik įsiliejo į bendrą ES erdvę, bet ir formavo europietiškos tapatybės kontūrus? Ar galima sukurti tapatybę, vienareikšmiškai orientuotą į Vakarus ir jaustis tokiu pat kaip senosios narės per septyniolika nepriklausomybės metų? Todėl atvejo studijoje bus pristatomas Lietuvos intensyvus orientavimasis į Vakarų Europą, europietiškos tapatybės kūrimas bei senosios pokomunistinės valstybės ir visuomenės savitumas bei jo pritaikymas užsienio politikos kontekste.

4.1 RVE šalių tapatybės transformacijos

Žlugus komunistiniam režimui Vakarų Europoje buvo spėjami tokie galimi Rytų ir Vidurio Europos scenarijai ir galimos subkompleksų grupės, kurių nariai priklauso vieni nuo kitų, vysto glaudų bendradarbiavimą ir siekia bendrų tikslų:

1. Vakarų Europos subkompleksas.

Tęsiasi nuo Vengrijos, Lenkijos, Baltijos valstybių ir Suomijos rytuose, iki Portugalijos ir Airijos vakaruose. Šis kompleksas gali veikti kaip vientisas aktorius (single EC actor), jei integracijos į ES gilinimas ir išplėtimas pavyks, arba kaip saugumo bendruomenė, jei integracija nepasiseks.

2. Rytų Europos subkompleksas.

Jį sudaro Rusija, Baltarusija, Ukraina, galbūt Rumunija, Kaukazo šalys ir Baltijos valstybės. Galimi santykiai tarp valstybių – saugumo režimas arba konfliktinė būseną.

3. Balkanai.

Čia susikirs daugelio valstybių interesai: Graikijos, Bulgarijos, Turkijos, Albanijos, buvusių Jugoslavijos respublikų taip pat Vengrijos ir Rumunijos. Tikėtina, jog šis subkompleksas kels konfliktus.

Kaip matome, bendro prognozuojamo regiono perspektyvos ateityje Vakarų Europa nematė, tokiu būdu pripažindama Rytų ir Vidurio Europos tautų įvairovę, skirtingas kultūrinės – istorines tradicijas bei bendros posovietinės regiono tapatybės išsiskyrimą. Išskyrusi visas posovietines tautas į

tris pagrindines grupes Vakarų Europa tarsi apibrėžė tam tikras ribas skiriančias šias valstybių grupes. Lietuva, Latvija, Estija, vakariečių nuomone, yra dviprasmiškos ir atsiduria dviejuose kompleksuose: tiek Rytų, tiek Vakarų. Tai reiškia, jog Baltijos šalys buvo pakankamai nenuspėjamos. Vakarų Europai jos neaiškios ir abejotinos dėl keturiasdešimt metų trukusio inkorporavimo į Sovietų Sąjungos sudėtį ir neegzistavimo žemėlapyje. Vis dėlto, nors ir dviprasmiškai suvokdama Baltijos šalis ir jų ateities prioritetus bei orientacijas, Vakarų Europa pripažino, nors ne iš karto, šių trijų valstybių europietišumą ir galimą priklausymą vakariečių struktūroms ateityje. Pavyzdžiui, 1990 metais balandžio 26 dieną Vokietijos kancleris Helmut Kohl ir Prancūzijos prezidentas Francois Mitterrand savo bendrame laiške LR Aukščiausios Tarybos pirmininkui Vytautui Landsbergiui ragino nepradėti įgyvendinti kai kurių su Kovo 11 diena susijusių įstatymų, t.y. iš esmės vengti realiai atkurti Lietuvos nepriklausomybę.⁹² Tokia pozicija atspindėjo bendrą Vakarų Europos nuostatą palaikyti Michailo Gorbačiovo reformas ir neskatinti SSRS irimo.

Praėjus šešiolikai metų nuo Sovietų Sąjungos žlugimo, matome, jog šie scenarijai dalinai pasiteisino ir šiuolaikinėje Rytų ir Vidurio Europoje turime tris posovietinių šalių grupes – naujas ES nares, Rytų Europos bei Balkanų valstybes. Pirmoji grupė – naujos ES narės, oficialiai priimtos į Europos geopolitinę erdvę. Šios šalys nuo pat nepriklausomybės atgavimo skandavo, jog Europa privalo susigrąžinti savo „prarastąją vidurio Europą“. Jose visus tuos metus aktyviai buvo kuriama europietiškoji tapatybė ir pagrindiniai valstybių tikslai buvo integruotis į tarptautines struktūras. Pasitelkiant žiniasklaidą kaip vieną svarbiausių informavimo šaltinių, vyriausybės stengėsi sudaryti kuo teigiamesnį ES įvaizdį visuomenei. Rezultatai akivaizdūs – referendumuose dėl narystės ES, visos RVE šalys entuziastingai sutiko tapti „tikrais“ europiečiais: Latvija – 67%, Estija – 67%, Čekija – 77,3%, Lenkija – 77,4%, Lietuva – 91%, Vengrija – 83,7%, Slovakija – 92%, Slovėnija – 89,9%⁹³. Vis dėlto apklausų rezultatai rodo, jog Rytų ir Vidurio Europos piliečiai dar skirtingai suvokia ES. RVE gyventojams ES daugiausia asocijuojasi su atostogomis, laisvu piliečių judėjimu, darbo bei mokslu ES šalyse – visu tuo, ko nebuvo turima ilgus metus. Tuo tarpu Vakarų Europos piliečiams svarbesnės yra kitos sąvokos, tokios kaip bendradarbiavimas, vienybė, bendri sprendimai ir taisyklės. Galime daryti išvadą, jog vakarų europiečiai ES supranta giliau ir prasmingiau nei naujų ES narių gyventojai. Taigi, nors naujos narės džiaugiasi priimtos į ES, jų europietiška tapatybė ir suvokimas kol kas dar tik formuojasi ir gana ryškiai skiriasi nuo Vakarų Europos šalių. Žinoma, skirtingas istorinis patyrimas nulemia ir skirtingą visuomenių identitetą, tačiau tikėtina jog ateityje naujų narių tapatybės skirtumai mažės ir jos taps visavertėmis ES narėmis.

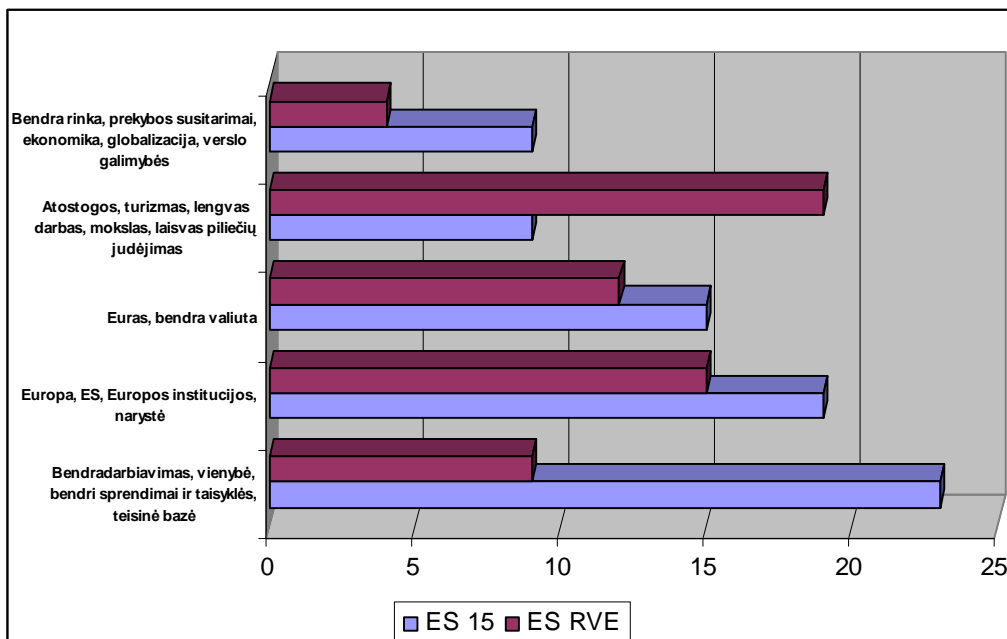
⁹² VITKUS, Gediminas. 2002. P.: 207.

⁹³ Direct Democracy in Europe, <http://c2d.unige.ch/int/OverviewInstits/UE-tab-e.php>

Su kuo Jums siejasi žodžiai Europos Sąjunga pirmiausia?*

1 schema.

*Special Eurobarometer, The Future of Europe, April 2006

Kita dalis valstybių pokomunistinėje Rytų Europoje liko prisirišusios prie Rusijos, sprendė savo vidinius pokyčius. Kaip teigia Valdas Kilpys (2005), posovietinės erdvės panašumas pirmiausia remiasi tuo, kad visose šalyse deklaruojami identiški tikslai. Taigi visi eina demokratijos keliu ir tai garsiai deklaruoja. <...> Pagrindinė to priežastis – posovietinėse šalyse sukurtos iliuzinės demokratijos. Tokios iliuzinės demokratijos dažnai kalba ir apie savo eurointegracinius siekius, tačiau dažnai demokratinė išvaizda slepia autoritarinį turinį ir politinį neapsisprendimą, pvz. Moldova jau seniai nori integruotis į ES, tačiau realiai dėl savo vidinių ir išorinių problemų nepajėgia tapti net kandidate. Toks Rytų Europos mentalitetas ne tik skiriasi nuo naujų ES narių, bet su kiekvienu žingsniu jis tolsta.

Balkanuose situacija taip pat buvo kiek panaši. Jugoslavija Sovietų Sąjungos erdvėje buvo ta šalis, iš kurios gana daug tikėtasi. Tačiau per dešimtmetį, kol vienos šalys įstojo į ES, Balkanai turėjo daugybę vidinių nesutarimų. „Balkanuose irgi gyvena slavai, tačiau yra ir Balkanų regiono tapatybė, turint galvoje sudėtingą šio regiono istoriją, kuri atskiria čia gyvenančias tautas nuo kitų slavų. Svarbus Balkanuose ir religinis faktorius – pravoslaviška Serbija ir katalikiška Kroatija tebegyvuoja rimto konflikto sąlygomis, nors abi tautos kaip gimtąsias vartoja tos pačios kilmės kalbas“.⁹⁴ Šiuo metu visos šios šalys taip pat skelbia eurointegracinius siekius, Kroatija ir Makedonija yra paskelbtos ES kandidatėmis, kitos šalys - Bosnija ir Hercegovina, Serbija, Juodkalnija, Albanija – potencialiomis kandidatėmis. Tai rodo jų norą tapti demokratinėmis valstybėmis, kurios galėtų augti ekonomiškai, stiprėti ir įsiliesti į kitų ES narių būrį.

⁹⁴ Spraunius A., Suskilę slavai, <http://www.delfi.lt/news/daily/comments/article.php?id=7070713>

Vis dėlto pastaruoju metu, Baltijos šalims ir Vidurio Europai prisijungus prie ES, išryškėjo naujų ES šalių siekiai remti Rytų Europą ir Balkanus integraciniuose procesuose (Priedas Nr.2). Būdamas mažos, geopolitiškai neįtakingos, neturinčios lygiaverčio balso ES struktūrose, naujosios ES šalys bando siekti solidarumo ir viena kitos palaikymo. Žinoma, tai politiškai protinga, galima netgi atkurti bendrą ir vieningą tapatybę, kuri nėra vien sentimentų reikalas. Pagrindinė šio reiškinio priežastis yra tai, jog tokiu būdu lengviau apsisaugoti nuo išorinių grėsmių, o labiausiai Rusijos. Be to, vieninga RVE turėtų daugiau galios ir galimybių veikti įtakingiau tarptautinėje arenoje bei siekti sau didesnių tikslų.

Norint įvertinti, ar Rytų ir Vidurio Europos valstybės akcentuoja glaudų bendradarbiavimą ir bendros tapatybės atkūrimą regione, buvo peržvelgti šių šalių užsienio politikų veiklos kryptys ir teikiami prioritetai.⁹⁵ Žinoma, visos valstybės pabrėžia gerų santykių su kaimyninėmis valstybėmis palaikymą, orientacijas į Vakarus (išskyrus Baltarusiją, kuri akcentuoja išitraukimą į EurAsEc ir CSTO), tačiau skiriasi skirtingų valstybių teikiamas pirmumas tam tikroms šalims. Estija akcentuoja Šiaurės (ypač su Suomija), Baltijos šalių gilesnį bendradarbiavimą, Latvija, Lietuva – Šiaurės šalių, Baltijos valstybių ryšius ir „naujųjų kaimynių“ plėtrą, ypač Lietuva, Lenkija – „naujųjų kaimynių“ ir Vokietijos, Prancūzijos aktyvų bendradarbiavimą, Čekija ypatingai pabrėžia Vyšegrado šalių artimus ryšius, Vengrija ir Rumunija akcentuoja Juodosios jūros valstybių glaudesnį bendradarbiavimą ir santykių su Moldova, Ukraina, Vakarų Balkanų valstybėmis stiprinimą, visos Balkanų valstybės ypatingai akcentuoja jų, kaip Balkanų šalių glaudų bendradarbiavimą ir Juodosios jūros zonos stiprinimą.

Trumpai apžvelgus Rytų ir Vidurio Europos užsienio politikų prioritetus galima daryti išvadą, jog bendra Rytų ir Vidurio Europos regiono tapatybė ir vieningumas šiuo metu nėra akcentuotini. Dažniausiai yra užsimenama, jog būtinas glaudus bendradarbiavimas posovietinėse Europos šalyse, tačiau svarbesni ir reikšmingesni yra subregioniniai kompleksai. Be to, dažnai akcentuojami ryšiai su Vakarų Europos šalimis. Tikėtina, jog ateityje bendra Rytų ir Vidurio Europos tapatybė nebus atkurama, galimas nebent mažesnių „grupuočių“ glaudus bendradarbiavimas ir subregioninės tapatybės kūrimas. Pavyzdžiui Lietuva ir Lenkija šiuo metu imasi ir aktyviai palaiko Ukrainos, Moldovos, Kaukazo šalių stojimą į ES, Baltarusijos su ES suartėjimą. Žinoma, tai yra daroma saugumo tikslais, nenoru būti paribyje bei siekiant didesnės įtakos ES struktūrose, o ne sąmoningu Rytų ir Vidurio Europos regiono tapatybės kūrimu.

---

⁹⁵ Internetinės nuorodos į Rytų ir Vidurio Europos valstybių ministerijų puslapius ir užsienio politikos dokumentus pateikti literatūros sąrašė.

4.2 Tapatybės transformacija (Lietuvos atvejis)

4.2.1 Europietiškos tapatybės kūrimas

„Niekas negali paneigti fakto, kad Lietuvoje 1988 – 1990 metais įvyko esminis lūžis žmonių sąmonėje ir kad iš pirmo žvilgsnio bespalvė amorfiška žmonių masė – tarybinė liaudis – virto lietuvių tauta.⁹⁶ Ir šitai tautai reikėjo rasti savo kelią, atkurti „prarastą europietišką identitetą“ bei „grįžti į Europą“. Tik atgavusi nepriklausomybę, Lietuva iš karto ėmėsi aiškios, ambicingos, į Vakarų orientuotos strategijos. Užmezgusi ryšius su ES ir NATO struktūromis, Lietuva, per dešimt metų nuo nepriklausomybės atgavimo, tapo abiejų aljansų nare, įtakingųjų valstybių partnere, aktyviai besireiškiančia tarptautinėje politikoje, kiek tai įmanoma turint 65 tūkstančius kvadratinių metro ploto ir tris su puse milijono gyventojų. Žinoma, toks intensyvus orientavimasis į ekonomines ES struktūras buvo nulemtas tiek pačios Europos idėjos siekimo, tiek Rusijos baimės, kuri iki šiol pasireiškia Lietuvos užsienio politikoje. Pavyzdžiui, kaip grėsmė Lietuvai yra įvardinta Rusijos lėta demokratizacija⁹⁷ Lietuvos Užsienio Reikalų ministerijos 2005 – 2007 metų strateginiame plane bei Rusijos stiprėjanti ideologinė ir vertybinė priešštata Vakarams⁹⁸ Lietuvos Užsienio Reikalų ministerijos 2007 – 2009 metų strateginiame plane. Patys Lietuvos piliečiai Rusiją irgi suvokia kaip grėsmių šaltinį. 2003 metais atlikti tyrimai parodė, jog 42,7% Rusiją laiko grėsmingiausia Lietuvai šalimi (Priedas Nr.3). Intensyviai siekdama atsiriboti nuo Rytų ir jaustis „saugiai“, Lietuva stengėsi kuo greičiau įsiliesti į Vakarų Europos ir NATO erdves.

Ilgą istorijos laikotarpį sąvoka „europietis“ buvo siejama su Vakarais, todėl svarbiausias uždavinys Lietuvai buvo tapti lygiaverčiais europiečiais, tokiais kaip senosios istorinės tautos, atsikratyti priverstinai uždėto sovietinio štampo ir „gyventi geriau“. Lietuva šio tikslo siekė dviem būdais: visų pirma aktyviai dalyvaudama tarptautinėje politikoje, visų antra įnirtingai kurdama europietiškos gerovės paveikslą valstybės viduje. Ypatingai prieš pat į ES stojimo referendumą šalis buvo užversta „primityvios, gan agresyvios, į žemus jausmus apeliuojančios propagandos už Europos Sąjungą“.⁹⁹ Europa dar daugiau suasmeninama, romantizuojama, vaizduojama kaip nepalaujamo gėrio šaltinis:

Jau seniai nedavė ramybės noras pačiam suprasti ir padėti kitiems suvokti, kokia gi nauda Europos Sąjungai, jos žmonėms dalytis su mumis savo geru, savo žiniomis, darbais ir laimėjimais. <...> Ir kai noriu surasti atsakymą į šį klausimą, žvelgiu į darbštuolę bitę, kuri diena iš dienos taikiai dūzgia, keliaudama nuo žiedo prie žiedo iš mažyčių dulkių

⁹⁶ BAUŽA, Č. Kai kurie Lietuvos valstybingumo atkūrimo XX a. geopolitiniai aspektai. Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė: mokslinės konferencijos medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 1996. P.: 55.

⁹⁷ Užsienio reikalų ministerijos 2005 – 2007 metų strateginis veiklos planas, http://www.urm.lt/data/2/LF12518180_1aforma2005.htm

⁹⁸ Užsienio reikalų ministerijos 2007 – 2009 metų strateginis veiklos planas, <http://www.urm.lt/index.php?2129957440>

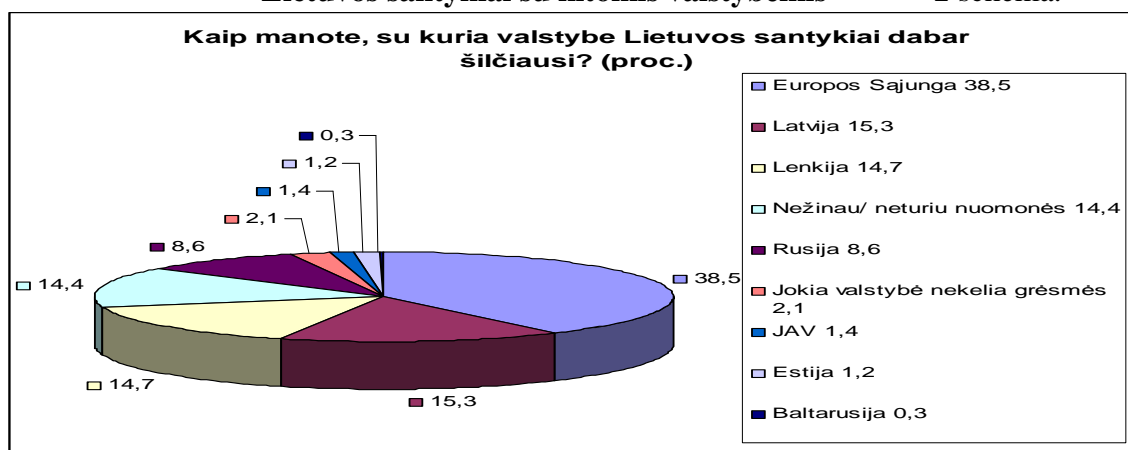
⁹⁹ LEONTJEVA, Elena. Gyventi reikės ir po referendumo. Veidas. 2003 05 08. Nr. 19. <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.full/3ebb5f869acd7>

suneša didžiulį korį medaus, kuriuo naudosis tik praėjus geram laikui <...> kai visi draugiškai susėsime prie stalo.¹⁰⁰

Tačiau gausia reklama ir agitacija buvo ne tik siekiama įtikinti Lietuvos visuomenę balsuoti „už“ įstojimą į ES, tuo pačiu metu buvo kuriama europietiškoji tapatybė. Tam tikslui pasitelkiami ir įvairūs šūktai, tokie kaip „Europa – tai MES!“, „Europa mūsų namai“, „Tavo vieta Europoje“, brošiūros, europarduotuvės, euroagurkai, europica ir panašiai. Visa tai formavo besąlygišką ES teigiamą įvaizdį, todėl kaip apibūdinama Eurobarometre 62 (visuomenės nuomonės tyrime): Lietuvos gyventojai, vertinant juos visos Europos kontekste, turi susikūrę gal šiek tiek idealistinį Europos Sąjungos įvaizdį. Tačiau tai yra natūralu. Buvusi siekiamybe, ne vienus metus, simbolizavusi gerovę, teisingumą ir demokratiją, Europa ir toliau lietuvių sąmonėje žadina daugiau teigiamus nei neigiamus vaizdinius, kurių pirmieji narystės mėnesiai dar nespėjo pajudinti. Europa daugeliui lietuvių dar, visų pirma, yra viltis.¹⁰¹ Vareikis (2002) teigia, jog „lietuviai ne Europoje taps žmonių banda, nes emociškai negalės integruotis į Rytus“, jog „Lietuva ne Europoje Sąjungoje – tai žmonių grupė, užsiimanti pilvo reikalais, savo fiziniu egzistavimu ir kitokiu biologinių dalykų tenkinimu“.¹⁰²

Apibendrinant galima teigti, jog procesas, supažindinantis ir pateikiantis informaciją apie ES, Lietuvoje vyko intensyviai, pasitelkiant įvairias žiniasklaidos informavimo priemones, kuriuose buvo pateikiama daugiausia teigiama informacija, agituojamanti už ES, nurodanti privalumus ir gautą naudą. Tokio tipo informacija sąlygojo tai, kad Lietuvos visuomenė balsavo referendume dėl ES narystės balsavo „už“ 89,95% (Priedas Nr.4), beveik daugiausiai iš visų naujai įstojusių valstybių. Tai reiškia, jog Lietuvoje informuojant ir stengiantis sudaryti kuo teigiamesnį ES įvaizdį, buvo intensyviai kuriamas europietiškas identitetas, akcentuojant, jog lietuviai lygiaverčiai ES nariai.

Lietuvos santykiai su kitomis valstybėmis* 2 schema.

*Šaltinis: Lietuvius stingdo baimė likti Europoje antrarūšiais. Veidas. 2003 06 05. Nr. 23.

¹⁰⁰ ČIUPAILA, Regimantas. Europos Sąjungos parama – bendras darbas Lietuvos ateičiai. Vilnius: Europos Komisijos delegacija Lietuvoje. 2001. P.: 4.

¹⁰¹ Eurobarometras 62: Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva. 2004.

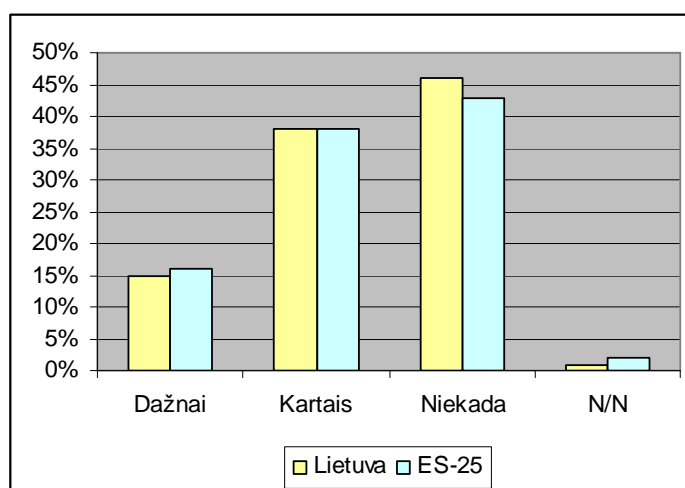
http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62_lt_nat.pdf

¹⁰² VAREIKIS, Egidijus 2002. P.: 294.

Intensyvi ES reklama ir agitacija, didelis noras prisijungti prie Europos struktūrų, aktyvus dalyvavimas politikoje, pažadai ir tikėjimas sąlygojo tai, jog gana didelė žmonių dalis Lietuvoje jaučiasi artimi Vakarų Europai. Tuo tarpu santykiai su Lenkija bei Latvija, istoriškai ir kultūriškai artimomis valstybėmis, kaimynėmis užėmė atitinkamai tik trečią ir antrą vietas. Apklausa rodo ir tai, jog, lietuvių nuomone, Baltijos šalys yra greičiai nevieningos nei vieningos (40.5%). Todėl dešimt metų trukusi Lietuvos integracija į ES bei sukurtas teigiamas ES įvaizdis, sąlygojo tai, kad Lietuvoje intensyviai formuojama vakarietiška tapatybė, jaučiamas artimumas senosioms ES narėms bei kuriamas Lietuvos kaip lygiavertės partnerės ir dalyvės ES politikoje įvaizdis.

2006 metų Eurobarometro 66 duomenimis Lietuvos gyventojai taip pat dažnai kaip ir vidutinis europietis save tapatina su Europa. Pusė apklaustųjų teigia, kad jie bent kartais apie save galvoja kaip apie europietį.

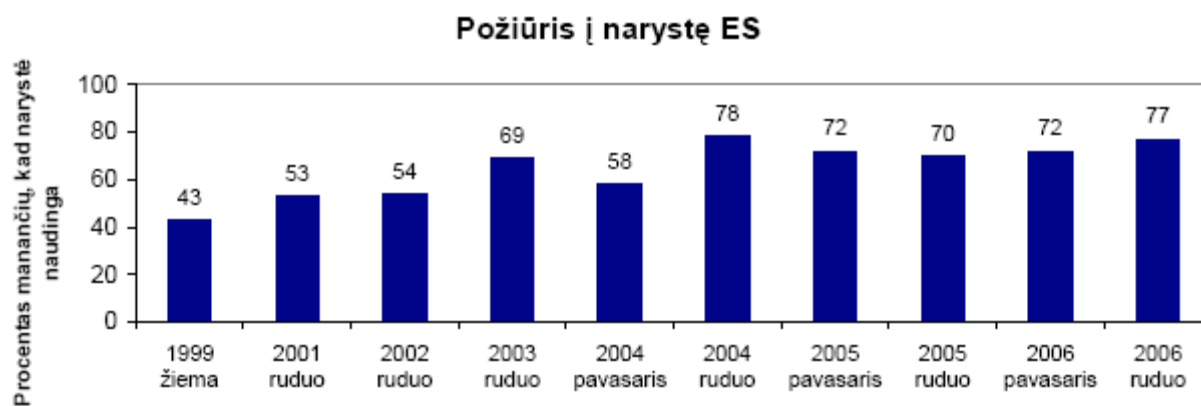
Savęs matymas Europiečiu* 3 schema.

*Šaltinis: Eurobarometras 66: Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva. 2006.

Be to, pagal Eurobarometro 66 duomenis, Lietuvos gyventojų teigiamas požiūris į ES išaugo beveik 50%.

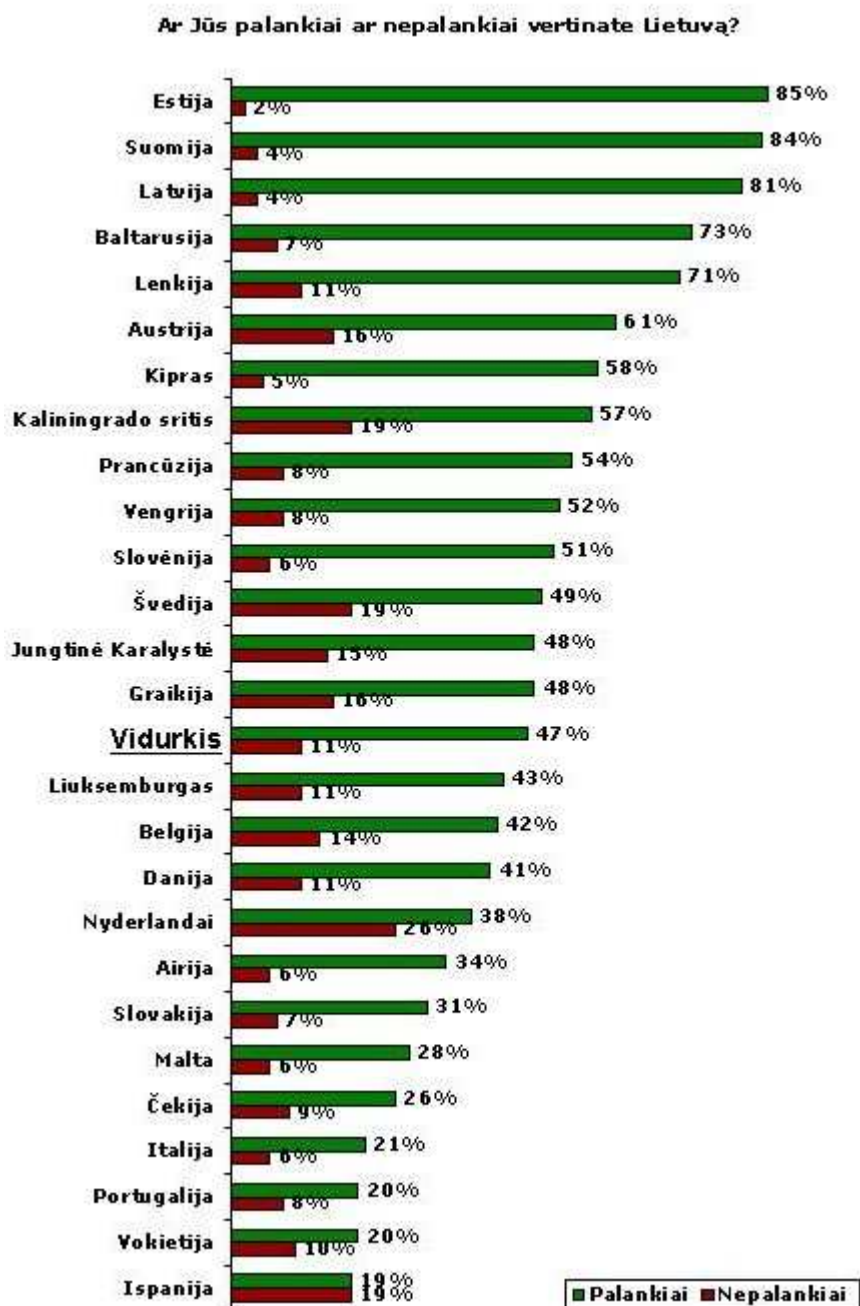
4 schema.

Šaltinis: Eurobarometras 66: Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva. 2006.

Pagal 2007 metų atliktą apklausą Europoje Lietuvos tapatybės įvaizdis keičiasi ir Vakarų Europos šalyse pripažįstant Lietuvą kaip lygiavertę ES narę ir partnerę. Visumoje dominavo palankūs Lietuvos vertinimai. Nebuvo nei vienos šalies, kur būtų daugiau neigiamų vertinimų nei teigiamų. Tik vienoje šalyje jų yra po lygiai – tai Ispanija ir būtent ten dominuoja neigiami vertinimai, kur yra daugiau lietuvių (pietinės Ispanijos provincijos).

Lietuvos įvaizdis užsienyje 5 schema.

Šaltinis: GAIDYS, Vladas. Lietuvos įvaizdis užsienyje: viešosios nuomonės apklausos 26 šalyse. Vilmorus, 2007 03 29.

Tiek apklausų rezultatai, tiek žiniasklaidoje pasirodantys straipsniai, tiek aukštų valstybės vadovų kalbos rodo, jog tapatybė Lietuvoje keičiasi. Didžiąja dalimi, žinoma, ji keičiama „iš viršaus“ nuleistomis priemonėmis bei valstybės programomis, o ne gyventojų preferencijomis ar vidiniu kultūrinio – pilietinio pajautimu. Tačiau istoriniai pavyzdžiai rodo, jog dažniausiai stiprus politinės ir ekonominės tapatybės formavimas su laiku pakeičia pilietinį identitetą ir gyventojai susitapatina su nauju jiems „primestu“ sprendimu.

4.2.2 Pokomunistinės visuomenės tapatybė bei jos taikymas

Tačiau ar toks intensyvus europietiškos tapatybės formavimas gali per penkiolika metų buvusią komunistinę, totalitarizmui pajungtą šalį su specifine visuomenės patirtimi, išgyvenimais bei tradicijomis paversti liberalia, pilietine valstybe, lygiaverte ir panašia į senąsias ES nares? Anot Leonido Donskio (2005), pastaraisiais metais politikos apžvalgininkai ir patys politikai išskiria dvi Lietuvas:

- Vakarietišką su intensyviai augančia ekonomika bei gerėjančiomis gyvenimo sąlygomis, švenčiančią integracinius laimėjimus ir įstojimą tiek į ES, tiek į NATO, siekiančią tapti lygiaverte partnere, dalyvauti politikos formavimo procesuose bei įtakoti tarptautinėje arenoje vykstančius procesus.
- Ilgai kenčiančią, neturinčią stipraus elitinio pagrindo, depresuotą, nuolat tampomą įvairių skandalų, korumpuotą, besiilginčią kažko to, kas sovietiniais metais buvo „lygybė varge“. Lietuvą, kenčiančią dėl naujos visuomeninės ligos, apibūdinamos identiteto krizės, amnezijos, politinio neraštingumo, istorinio jausmo praradimo ar net tautinio išdidumo praradimo sąvokomis.

2004 metų gruodžio mėnesio apklausa parodė, jog 34% Lietuvos visuomenės 1990 – 2004 metų laikotarpį nurodė kaip patį nesėkmingiausią visoje Lietuvos istorijoje. Tuo tarpu tik 30% piliečių tokį laikotarpį įvardijo Sovietų Sąjungos okupacijos metais, 23% - priklausymo Carinei Rusijai metus (1795 – 1915).¹⁰³ Taigi nors Lietuva, deklaruodama savo priklausomybę europietiška kultūrai ir institucijoms, iškelia ekonominį augimą, gyvenimo sąlygų gerėjimą bei demokratijos stiprėjimą, Lietuvos visuomenė atspindi „antrąją“ Lietuvą, silpną pilietinę visuomenę, depresuotą ir nelaimingą. Net Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus savo metiniame pranešime akcentuoja, jog „Pastarieji metai mums visiems skaudžiai patvirtina šią tiesą - bendrų tikslų, socialinės partnerystės, tikėjimo valstybe ir pasitikėjimo bendrapiliečiais stoka, pilietinis ir politinis susvetimėjimas privedė Lietuvą prie valstybės tapatybės krizės“.¹⁰⁴

¹⁰³ DONSKIS, Leonidas. The promise of certainty, safety and security in an uncertain, unsafe and insecure world: the emergence of Lithuanian populism. The Baltic States and their Region. Amsterdam & New York: Rodopi. 2005. P.: 146

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus metinis pranešimas, 2007, <http://www.urm.lt/index.php?2024911598>

Kaip Donskis L. (2005) teigia, šiuo metu Lietuvoje egzistuoja *skurdo kultūra*:¹⁰⁵ „stiprūs bejėgiškumo, fatalizmo, nesisekimo jausmai, augantis priešiškas liberaliai demokratijai ir demokratinėms institucijoms“. Sovietinis režimas sąlygojo tai, jog Lietuva transformavosi į mažo pasitikėjimo tautą (low-trust nation), kurioje tikėjimo ir ištikimybės trūkumas egzistuojančioms institucijoms gašdina trapius pilietinės visuomenės pagrindus, kai iki šiol pakankamai keista yra tai, jog vyrauja didžiulis pasitikinėjimas masine žiniasklaida ir ypatingai televizija.¹⁰⁶

Pasitikėjimas įvairiomis institucijomis* 1 lentelė.

	Lietuva			ES - 25		
	Linkęs pasitikėti	Linkęs nepasitikėti	N/N	Linkęs pasitikėti	Linkęs nepasitikėti	N/N
Spauda	58%	37%	6%	44%	49%	6%
Televizija	71%	26%	4%	53%	42%	5%
Internetu	34%	20%	45%	34%	35%	30%
Lietuvos teisėsaugos sistema	24%	64%	12%	46%	48%	6%
Prekybos sąjungomis	32%	31%	37%	38%	46%	16%
Politinėmis partijomis	8%	82%	10%	17%	76%	7%
Lietuvos Vyriausybė	25%	67%	8%	30%	62%	8%
Lietuvos Respublikos Seimu	16%	77%	7%	33%	58%	9%
Europos Sąjunga	60%	22%	18%	45%	40%	14%
Jungtinėmis Tautomis	51%	20%	29%	51%	34%	15%

*Šaltinis: Eurobarometras 66: Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva. 2006.

Toks Lietuvos visuomenės modelis yra panašesnis į Rytų ir Vidurio Europos modelį, kadangi visos posovietinės šalys susiduria su panašiais reiškiniiais, vienokiomis ar kitokiomis perėjimo į demokratiją stadijomis. Lietuva šiuo atžvilgiu taip pat nėra tokia panaši į ES senąsias valstybes ir europietiška, kokia norėtų būti. Egzistuoja didžiulis skirtumas ne tiek politinėse sistemose ir jų darbe, ne tiek demokratinėse institucijose, kiek pačioje visuomenėje, kuri negali per penkiolika nepriklausomybės metų tapti pilietine, demokratiška ir liberalia. Todėl šiuo atžvilgiu Lietuvos identitetas tik formuojasi, jis yra tarpinėje stadijoje, kai politikai ir komentatoriai iškeldami laimingą vakarietišką Lietuvą, deklaruoja europietišką tapatumą ir liberaliąją demokratiją, tačiau visuomenės suvokimo ir panašumo požiūriu Lietuva išlieka tame pačiame lygmenyje kaip ir kitos Rytų ir Vidurio Europos šalys. Visos buvusios kartu ir patyrusios, ką reiškia totalitarinis režimas, posovietinio bloko

¹⁰⁵ *Skurdo kultūra* – tai gyvenimo būdas, susiformavęs ir paplitęs skurdžiai gyvenančių žmonių tarpe.¹⁰⁵ (Lewis). Bruožai: veiksmingo dalyvavimo pagrindinėse visuomeninėse institucijose vengimas; ekonominė ir socialinė priklausomybė nuo valstybės / mecenatų; nepasitikėjimas vyriausybė, policija, teismais ir įstatymais ir t.t.; nesaugi vaikystė ir nevisavertė motinystė bei tėvystė; autoritariniai santykiai šeimoje; deviantinio elgesio bei psichologinių patologijų toleravimas; menkavertiškumo jausmas, susilpnėję arba visai nutrukę santykiai su bažnyčia, padidėjęs moters vaidmuo. Paslaugų vartotojų socialinis portretas http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/I_dalis.doc

¹⁰⁶ DONSKIS, Leonidas. 2005. P.: 146.

šalys iš tiesų turėjo specifinį suvokimą ir patirtį, kuris laisvės metais vienijo ir jungė visą Rytų ir Vidurio Europos regioną. Tačiau šiuo metu, praėjus septyniolikai metų, išsiskyrus valstybių orientacijoms ir prioritetams, nebeturint kažko bendro ir vienijančio, kaip buvo Šaltojo karo metais, akivaizdu tai, jog tapatybės grįžta į savo istorines ir kultūrinės ištakas.

Lietuvai įstojus į ES, keičiantis jos identitetui, tampant vis europietiškesne valstybe, tačiau tuo pačiu metu išliekant pokomunistinei visuomenei su visais jos plusais ir minusais, stengiamasi išnaudoti istorinę ir moralinę patirtį bei turimą identitetą kaip vieną stipriausių užsienio politikos bruožų. Akivaizdžios yra jos ambicijos tapti Rytų ir Vidurio Europos centru, strategine valstybe, jungiančia Rytus ir Vakarus, Pietus ir Šiaurę. Tiek Lietuvos užsienio politikos tiksluose, tiek įvairiose politikų kalbose yra nuolat pabrėžiamas Lietuvos tikslas tapti šalimi, padedančia integruotis Rytų Europos valstybėms. Kaip pabrėžia Gediminas Kirkilas: „Rytų Europos valstybėse vykstantys demokratiški procesai yra svarbiausias mūsų saugumo politikos prioritetas”.¹⁰⁷ Lietuva, norėdama tapti regiono centru ir strategiškai išnaudoti savo palankią geografinę teritoriją, ypač daug dėmesio skiria Baltarusijai ir Ukrainai, taip pat Moldovai, Pietų Kaukazo valstybėms bei Rusijos Federacijai priklausiančiai Kaliningrado sričiai. Kaip apibrėžta Lietuvos politinių partijų susitarime, Lietuva, norėdama tapti lyderiaujančia regione, turi „remti narystės Europos Sąjungoje ir NATO siekiančių šalių integracijos kursą”.¹⁰⁸ Akcentuojamas ir Lietuvos – Lenkijos – Ukrainos trikampio potencialas bei glaudesnis bendradarbiavimas. Lietuva, kaip naujoji ES narė, imasi santykių „atšildymo“ su Baltarusija, dažnesnių vizitų organizavimo bei artimesnių kontaktų formavimo, nors užsienio reikalų ministerijos strateginiame plane galima Baltarusijos suvereniteto transformacija įvardyta kaip grėsmė Lietuvai. Pastebimas ir ganėtinai aktyvus Lietuvos saitų su Pietų Kaukazo valstybėmis užmezgimas bei palaikymas, kartais išsakomi ir gana ekscentriški pasisakymai: „Niekada nesutiksiu su tuo, kad šiandien Pietų Kaukazo šalys yra atsидūrusios visiškai kitokioje situacijoje nei Baltijos valstybės dešimtojo dešimtmečio pradžioje, ar kad jos negali pakartoti mūsų sėkmės istorijos. <...> Ties patys argumentai buvo išsakomi ir Baltijos valstybių narystės perspektyvų apibūdinimui“.¹⁰⁹

Aktyviai vykdoma Rytų diplomacija stiprina Lietuvos įtaką, padeda telkti idėjas ir pastangas europinių vertybių sklaidai regione, leidžia Lietuvai užsitikrinti gana tvirtas pozicijas bendradarbiaujant su Rytų Europos šalimis ir atstovaujant ES interesus. Kaip nurodyta Užsienio Reikalų ministerijos veiklos plane, išorinės aplinkybės (NVS vidinės priežastys, Rusijos – Baltarusijos sąjunga, Eurazijos ekonominė sandrauga etc.) susijusios su šiomis šalimis ateityje dar pareikalaus diplomatinių veiksmų iš ES, o tuo pačiu ir iš Lietuvos, kaip valstybės galinčios tinkamai atstovauti ir

¹⁰⁷ Krašto apsaugos ministro Gedimino Kirkilo kalba, pasakyta konferencijos „Bendra vizija bendrai kaimynystei“ metu, 2006, <http://www.kam.lt/index.php/lt/97007/>

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos politinių partijų susitarimas dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004 – 2008 metais. http://www.urm.lt/data/2/LF914183242_partijusutarimas.htm

¹⁰⁹ KA ministro Gedimino Kirkilo kalba tarptautinėje konferencijoje „Baltijos ir Pietų Kaukazo valstybės: reformų patirtis ir bendradarbiavimo strategijos“ <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=30583>

vesti derybas, suprantančios Rytų Europos patirtis bei mentalitetą, bet tuo pačiu kaip europietiškos ir patikimos partnerės.

Apžvelgus užsienio politikos tikslus, matome, jog Lietuvos kaip strateginės lyderės ir regiono centro ambicijas sąlygoja saugumo instinktas, kai nenorima būti tarpine žeme, kraštine ES siena, buferine zona ir paribiu. Tokiu būdu Lietuva siekia įsitvirtinti ES užsienio politikoje ir rasti savo nišą, kurioje galėtų aktyviai reikštis, strategiškai veikti ir prisidėti formuojant ES užsienio politiką „naujųjų kaimynių“ atžvilgiu.

Apibendrinant galima būtų teigti, jog Lietuvos tapatybė šiuo metu keičiasi ir yra tarpinėje stadijoje. Aktyvūs politiniai siekiai įsitvirtinti ES bei regione, garsus ekonominių pasiekimų deklaravimas konfrontuoja su silpna ir kenčiančia Lietuvos visuomene, kuri negali pasikeisti per septyniolika nepriklausomybės metų, tapti intelektualia, išsilavinusia ir stipria bendruomene. Lietuvai susiduriant su tapatybės krize, anot V. Adamkaus (2007), tik pasikeitus kartoms, keičiantis žmonių mentalitetui galima bus kalbėti apie stiprią Lietuvos visuomenę, tapatinančią save su vakarietiškomis tradicijomis, demokratija, gerovės valstybės sistema ir kitais šiuolaikinių valstybių bruožais, tuo pačiu išlaikant savo unikalią patirtį bei istoriją, didžiuojantis ja bei išnaudojant ateities tikslams pasiekti.

IŠVADOS

Tai, jog dar ir šiandien yra diskutuojama, kur ir kas konkrečiai yra Rytų ir Vidurio Europa, nulemia šio regiono gana ambivalentišką ir specifinę padėtį tiek įvairių autorių, tiek kitų valstybių požiūriu. Akivaizdu, jog Rytų ir Vidurio Europa, būdama strateginėje svarbioje vietoje, skirdama Europą nuo Azijos, ES nuo Rusijos šiandieninėje tarptautinėje politikoje yra svarbi visiems galingsiems tarptautiniams subjektams, tokiems kaip Rusija, ES ar JAV.

Rytų ir Vidurio Europa visuomet buvo Europos rytinis pasienis, skiriantis ją nuo Rusijos, musulmonų invazijos ir kitų pavojų. Tai heterogeniškas ir skirtingas tiek kultūriškai, tiek geopolitiškai regionas, kurio atskiros dalys istorijos bėgyje pajungiamos Osmanų, Austrijos, Prūsijos ar Rusijos įtakai. Vakarų Europa suvokė jį kaip vientisą sritį, tarpinę nuolat užkariaujamą zoną, sudarytą iš daugybės mažų valstybių, nesugebančių išlaikyti savo valstybingumo bent kiek ilgesnį laiką. Tai sąlygojo regiono ekonominį silpnumą, atsilikimą ir nuolatinės pastangas vyti Vakarų Europą.

Šaltasis karas buvo svarbiausias įvykis, nulėmęs Rytų ir Vidurio Europai uždėtą sovietinį štampą“. Priverstinai suformuota šių sovietinio bloko šalių vieninga tapatybė buvo tik išorinis fasadas, vienodų gyvenimo sąlygų, panašios politinės – kultūrinės padėties rezultatas. Pasibaigus Šaltojo karo metams ir griuvus Berlyno sienai, Rytų ir Vidurio Europos valstybių keliai išsiskyrė: dalis įstojo į ES, dalis liko prisirišusios prie Rusijos, dalis sprendė savo vidines problemas.

Šiuo metu išskiriami keturi subregionai, kuriems priskirtinos valstybės glaudžiai bendradarbiauja, akcentuoja savo panašumą ir bendrą tapatybę šiai šalių grupei. Apžvelgus Rytų ir Vidurio Europos valstybių užsienio politikų prioritetus, akivaizdu tai, jog bendra regiono tapatybė nėra akcentuojama, galimos tik subregioninės tapatybės atkūrimas, kuomet išryškinami istoriniai, religiniai, kultūriniai panašumai ir pamirštami sovietinės okupacijos metai.

Posovietinėje erdvėje, išsiskyrus orientacijoms į Rytus ar į Vakarus, besiintegruojančiose Rytų ir Vidurio Europos valstybėse intensyviai buvo formuojama europietiškoji tapatybė. Lietuvos atveju „europietiško“ siekimas, intensyvi integracija, didelis teigiamos reklamos ir informacijos apie ES srautas lėmė tai, jog Lietuva tapatinosi ne su istoriniais saitais jungiančiomis valstybėmis, bet Vakarų Europa, apie kurią visuomenėje vyrauja šiek tiek idealistiškas įvaizdis. Lietuvos atvejis parodo, jog šiuo metu nors ir demonstruojama vakarietiška Lietuva su intensyviai augančia ekonomika bei gerėjančiomis pragyvenimo sąlygomis, visuomenėje susiduriama su skurdžia, neraštinga politine kultūra, tapatybės ar istorinio jausmo krize.

Šiuo metu Lietuvos siekis glaudesnių ryšių su Lenkija, Baltijos valstybėmis, Ukraina bei Baltarusija yra labiau ne bendros tapatybės kūrimo rezultatas, bet saugumo užtikrinimo garantas.

Norėdama atrasti savo nišą ES užsienio politikoje Lietuva demonstruoja paramą naujosioms kaimynėms - Kaukazo valstybėms, Baltarusijai, Ukrainai ar net Moldovai. Būdama „europietiška“, moderni ir demokratiška valstybė, Lietuva tuo pačiu metu suvokia Rytų Europos identitetą, supranta tų šalių politikos subtilybes, žino, kaip su jomis „kalbėtis“. Tokiu būdu išnaudojant savo istorinį, kultūrinį patyrimą, reiktų glaudžiau bendradarbiauti su Rytų ir Vidurio Europos šalimis, stiprinti tiek tradicinės, tiek viešosios diplomatijos sritis bei tokiu būdu stiprinti savo pozicijas ne tik regione, bet ir visos ES užsienio politikoje.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Literatūra

1. ASH, Timothy Garton. *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe*. London: Penguin Books. 1999. 168p. ISBN 0-14-014018-2.
2. BRAGUE, Remi. *Ekscentriškoji Europos tapatybė*. Vilnius: Aidai. 2001. 11-23p. ISBN 9955-445-27-0.
3. BRODSKIJ, Josif. *Poetas ir proza*. Vilnius: Baltos lankos. 1999. 295-316p. ISBN 9986-813-78-6.
4. ČIUPAILA, Regimantas. *Europos Sąjungos parama – bendras darbas Lietuvos ateičiai*. Vilnius: Europos Komisijos delegacija Lietuvoje. 2001. 4p. ISBN 9955-9413-6-7.
5. DAVIES, Norman. *Europa. Istorija*. Vilnius: Vaga. 2002. 28-1126p. ISBN 5-415-01578-7.
6. DELANTY, Gerard. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2002. 54-193p. ISBN 9986-39-212-8.
7. DUMONT, Louis. *Esė apie individualizmą: modernioji ideologija antropologiniu požiūriu*. Vilnius: Baltos lankos. 2002. 34-137p. ISBN 9955-00-084-8.
8. HAVEL, Vaclav. *Vilties erdvė: Čekijos Respublikos prezidento Vaclavo Havelo kalbų ir straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos ir Čekijos draugija. 1997. 62p. ISBN 9986-9119-0-7.
9. JONAS PAULIUS II. *Atmintis ir tapatybė: pokalbiai tūkstantmečių sandūroje*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai. 2005. 162p. ISBN 9955-619-42-2.
10. KANTAS, Imanuelis. *Politiniai traktatai*. Vilnius: Aidai. 135p. 1996. ISBN 9986-590-22-1.
11. MERIMEE, Prosper. *Lokys*. Vilnius: Baltos lankos. 1995. 75p. ISBN 9986-403-55-3.
12. MILOSZ, Czeslaw. *Pavergtas protas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 1995. 75p. ISBN 9986-413-32-7.
13. SZPORLUK, Roman. *National Identity and Ethnicity in Russia and the New States of Eurasia*. New York: M.E. Sharpe. 1994. 5, 154p. ISBN 1563243555.
14. SCHOPFLIN, George. *Politics in Eastern Europe*. London: Blackwell. 1993. 31p. ISBN 0-631-14724-1.
15. SMITH, Steve. *Tarptautinių santykių teorija šiandien*. Vilnius: Algarvė. 2000. 274p. ISBN 9986-856-56-6.
16. SMITH, David. *The Baltic States and their Region: New Europe or Old*. Amsterdam & New York: Rodopi. 2005. 146p. ISBN 90-420-1666-3.
17. TISMANEANU, Vladimir. *Išsivadavimo fantazijos: Pokomunistinės Europos mitai, demokratija ir nacionalizmas*. Vilnius: Mintis. 2003. 9p. ISBN 5-417-00853-2.

18. LAURĖNAS, Vaidutis. *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė: mokslinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 1996. 10-61p. ISBN 9986-505-47-6.
19. VAREIKIS, Egidijus. *Dinozaurėjanti Europa: emociniai – politiniai svarstymai*. Vilnius: Strofa. 2002. 71-294p. ISBN 9986-751-49-7.
20. VITKUS, Gediminas. *Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas*. Vilnius: Vaga. 2002. 207-329p. ISBN 9955-501-00-6.
21. WANDY CZ, Piotr. *Laisvės kaina: Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*. Vilnius: Baltos lankos. 1997. 5-172p. ISBN 9986-813-54-9.
22. WOLFF, Larry. *Inventing Eastern Europe*. Stanford: Stanford University Press. 1994. 7-240p. ISBN 0-8047-2702-3.

2. Šaltiniai

Oficialūs dokumentai, kalbos, susitarimai

1. Albanijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.al/english/programi.asp>
2. Baltarusijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.by/eng/index.php?d=policy/common&id=2>
3. Kroatijos užsienio reikalų ministerija. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.hr/MVP.asp?pcpid=30>
4. Bosnijos ir Hercegovinos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: http://www.mvp.gov.ba/HTML/ENG/Osnovni_pravci_pol_eng.htm
5. Čekijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?id=18169&ido=7567&idj=2&amb=1>
6. Estijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: http://www.vm.ee/eng/kat_130/
7. Eurobarometras 62: Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva. 2004. Prieiga per internetą: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62_lt_nat.pdf
8. Eurobarometras 66: Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva. 2006. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_lt_nat.pdf
9. KA ministro Gedimino Kirkilo kalba tarptautinėje konferencijoje „Baltijos ir Pietų Kaukazo valstybės: reformų patirtis ir bendradarbiavimo strategijos“. Prieiga per internetą: <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=30583>

10. KA ministro Lino Linkevičiaus kalba, pasakyta apskrito stalo diskusijoje „Šiaurės Rytų Europos saugumas po 2004 metų dvigubos plėtros: istorijos pabaiga? Prieiga per internetą: <http://www.kam.lt/index.php?ItemId=20031>
11. Laikinojo Prezidento A.Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“. Prieiga per internetą: http://www.urm.lt/data/2/LF51152557_Paulauskokalba.htm
12. Latvijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.am.gov.lv/en/eu/>
13. Lenkijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.msz.gov.pl/Ministers.Annual.Address.2156.html?PHPSESSID=46cfde899b08b4945693175ba588c526>
14. Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus metinis pranešimas, 2007. Prieiga per internetą: <http://www.urm.lt/index.php?2024911598>
15. Lietuvos Respublikos politinių partijų susitarimas dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004 – 2008 metais. Prieiga per internetą: http://www.urm.lt/data/2/LF914183242_partijususitarimas.htm
16. Užsienio reikalų ministerijos 2005 – 2007 metų strateginis veiklos planas. Prieiga per internetą: http://www.urm.lt/data/2/LF12518180_1aforma2005.htm
17. Užsienio reikalų ministerijos 2007 – 2009 metų strateginis veiklos planas. Prieiga per internetą: <http://www.urm.lt/index.php?2129957440>
18. Makedonijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: http://www.mfa.gov.mk/default_en.asp
19. Rumunijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=11639&idlnk=1&cat=3>
20. Serbijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.yu/Foreinframe.htm>
21. Slovenijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: http://www.mzz.gov.si/en/foreign_policy/regional_cooperation/
22. Ukrainos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/400.htm>
23. Vengrijos užsienio reikalų ministerijos strateginis planas. Prieiga per internetą: <http://www.mfa.gov.hu/kum/en/bal/>

Straipsniai periodikoje

1. ASH Timothy Garton. *The Puzzle of Central Europe*. The New York Review of Books. 1999.
2. GAIDYS, Vladas. Lietuvos įvaizdis užsienyje: viešosios nuomonės apklausos 26 šalyse. Vilmorus, 2007 03 29. Prieiga per internetą:
www.lrv.lt/LR-ivaizdis/Lietuvos%20ivaizdis%20uzsienyje.pdf
3. KUNDERA Milan. „*The tragedy of Central Europe*“. The New York Review of Books. 1984.
4. LEONTJEVA Elena. *Gyventi reikės ir po referendumo*. Veidas. 2003 05 08. Nr. 19. Prieiga per internetą: <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.full/3ebb5f869acd7>

Internetiniai šaltiniai

1. Filosofija Karaliaučiaus universitete. Prieiga per internetą:
<http://www.filosofas.tinklapiai.lt/karaliaucius.htm>
2. Outrage at ‘Old Europe’ remarks. Prieiga per internetą:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2687403.stm>
3. PETRO N., Ortodoksai ateina. New Europe review. Prieiga per internetą:
<http://www.neweuropereview.com/Lithuanian/Ortodoksai-ateina.cfm>
4. Prancūzai ir olandai leido nužudyti Konstituciją. Prieiga per internetą:
<http://www.delfi.lt/news/daily/comments/article.php?id=6821512>
5. Referendumas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje 2003 m. gegužės 10-11d. Referendumo rezultatai. Prieiga per internetą:
http://www.vrk.lt/2003/referendumas/rezultatai/rez_1_16.htm
6. Rygos taškas ašyje Briuselis – Maskva. Prieiga per internetą:
http://www.valsty.be/?name=university&do=o_theme&oId=1&oType=university&fId=14&id=35
7. Spaudos draudimas ir knygnešiai. Prieiga per internetą:
http://ualgiman.tinklapis.lt/spaudos_draudimas.htm
8. Spraunius A., Suskilę slavai. Prieiga per internetą:
<http://www.delfi.lt/news/daily/comments/article.php?id=7070713>
9. V.Putinas: Rusijai nebereikia atsiprašyti Baltijos šalių. Prieiga per internetą:
<http://www.delfi.lt/news/daily/world/article.php?id=6619104>
10. Direct Democracy in Europe. Prieiga per internetą:
<http://c2d.unige.ch/int/OverviewInstits/UE-tab-e.php>

Other Europe: Eastern and Central European Identity Transformations in the Context of European Integration / Summary

Eglė Afanasjeva

In the context of European integration all the time Eastern and Central Europe was recognised like something between East and West, something unknown, mystical and not European. Nowadays, when ten new countries entered the EU Eastern and Central Europe was accepted as a real Europe for the first time and it is important and relevant to analyse the identity of the new EU countries.

The objective of the theses is the identity of Eastern and Central Europe, the perception of how society conceptualizes itself and how it is recognised in the eyes of Western Europeans.

The aim of the theses is to explore transformations of Eastern and Central Europe identity from the times when the region was not even treated as a part of Europe till nowadays when it became an important participant of EU policy. The main goals are:

- To ascertain what the exact region the Eastern and Central Europe is,
- To explore how this region was transforming in the development of European integration,
- To discover the specifics of the identity;
- To explore the transformation from the post-communistic to the European identity;
- To analyse the Lithuanian identity' transformation case.

Using the historical-descriptive, analytical-descriptive, comparative and case research methods such conclusions were attained:

- Eastern and Central Europe has a specific location and therefore a transitional position between East and West.
- The Cold war was the most important event influenced the common identity in the region.
- Although the West considered Eastern and Central Europe as one region – East, the different historical experiences, religion and cultures distinguished the region as a bunch of many different countries.
- During the independence period some of the countries integrated in the EU structures, some of them were solving inner problems, and some of them were identifying themselves with Russia. At the moment almost all countries are demonstrating their euro-integrational objectives.
- Lithuanian support to the new EU candidate countries shows that Lithuania is striving to hold its position in the foreign EU policy playing on the historical experience and understanding Eastern and Central Europe nations.

Priedai

1 Priedas. Sąjungininkų istorinė schema

Prioritetai ir teiginiai, kylantys iš karo laikų sąjungininkų pozicijų, labai paplitę XX amžiaus aprašymuose; kartais jie projektuojami ir į praeitį, į ankstesnius istorijos laikotarpius. Preliminariai juos galima apibendrinti taip:

– Tikėjimas unikalia pasaulietine Vakarų civilizacijos atmaina, kurioje „Atlanto bendrija“ laikoma žmonijos pažangos viršūne. Anglosaksų demokratija, įstatymų valdžia, Didžiosios laisvių chartijos tradicijos ir kapitalistinė laisvosios rinkos ekonomika yra laikomos aukščiausiomis Gėrio formomis. Prie kertinių schemos akmenų priskirtini Wilsono tautų apsisprendimo principas (1917) ir Atlanto chartija (1941).

– Antifašistinė ideologija, kuri 1939–1945 m. Antrąjį pasaulinį karą laiko „karu su fašizmu“ ir pagrindiniu įvykiu, kur pasireiškė Gėrio pergalė prieš Blogį. Priešinimasis fašizmui ar nuo jo patirtos kančios laikomi aukščiausiu nuopelnų matu. Fašizmo priešininkai arba jo aukos nusipelno didžiausio pasigėrėjimo ir užuojautos.

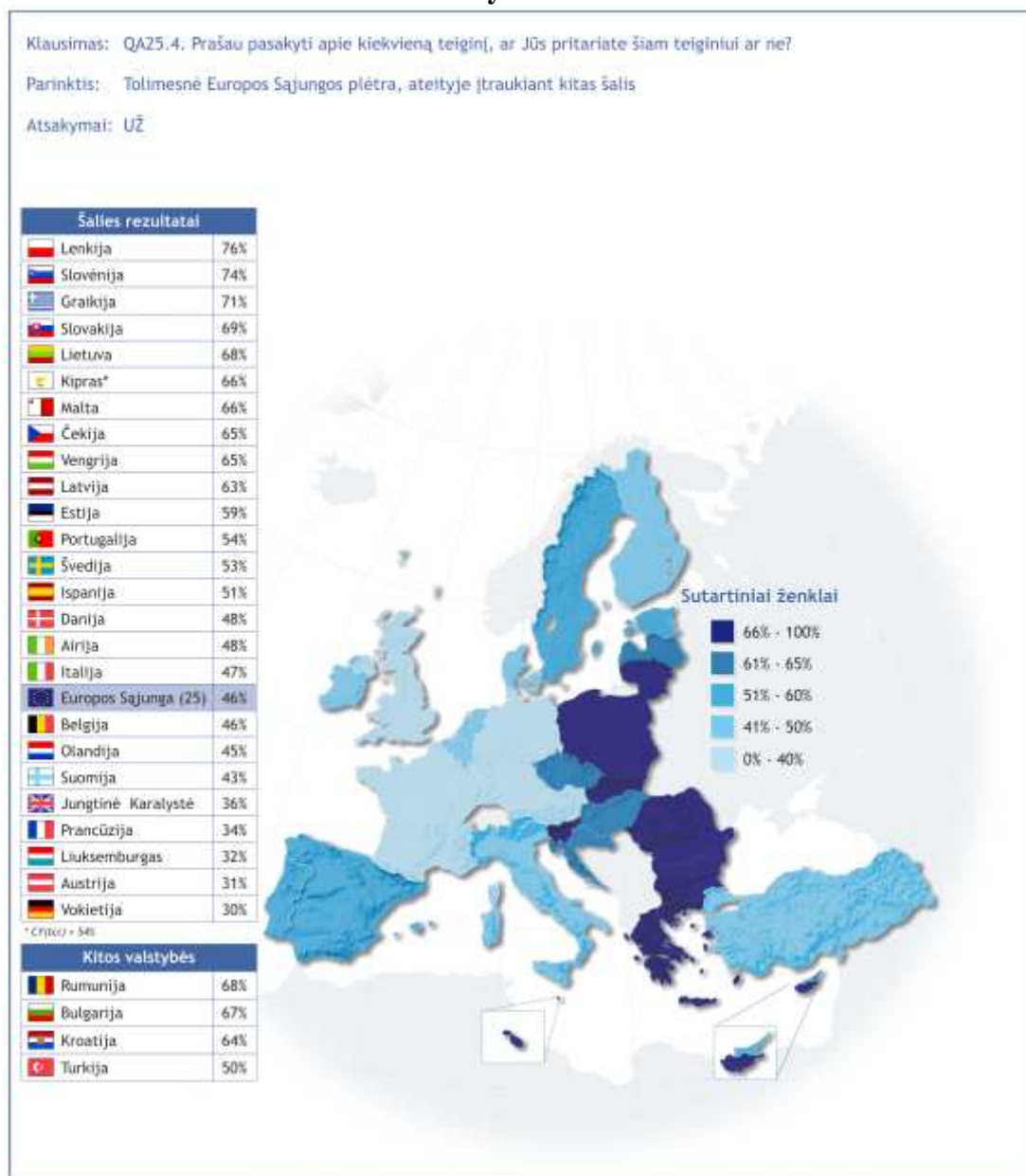
– Demonologiškas žavėjimasis Vokietija – du kartus nugalėtu priešu. Vokietija nusipelno pasmerkimo kaip svarbiausias piktybinio imperializmo, sukėlusio Pirmąjį pasaulinį karą, ir nuodingos fašizmo atmainos, išprovokavusios Antrąjį, šaltinis. Asmenys ir tautos, kovoję Vokietijos pusėje, ypač 1939–1945 m., paženklinami „kolaboravimo“ ženklais. (N.B. Vokiečių kultūros nepainioti su vokiečių politika).

– Atlaidus, romantizuotas požiūris į carinę imperiją ir Sovietų Sąjungą, strateginę sąjungininkę Rytuose, paprastai vadinamą „Rusija“. Akivaizdžių Rusijos nusižengimų jokių būdu negalima lyginti su priešo nusikaltimais. Juk Rusija nuolat artėja prie Vakarų. Rusijos, kaip „antifašistinio“ aljanso partnerės, kurios didžiulės aukos parkludė fašizmą, nuopelnai nusveria visus neigiamus jos veiklos aspektus.

– Tylus susitaikymas su Europos padalijimu į Vakarų ir Rytų sferas. Tikintis, kad „atlantinės vertybės“ dominuos pažangesniuose Vakaruose, suprantamas Rusijos troškimas jaustis saugiai pateisina jos dominavimą atsilikusiuose Rytuose. Vakarų šalims visiškai natūralu gintis nuo Rusijos tolesnės ekspansijos grėsmės, tačiau jos turėtų nesikišti į teisėtą Rusijos įtakos sferą.

– Sąmoningas visų faktų, menkinančių tikėjimą tuo, kas išdėstyta aukščiau, ignoravimas.

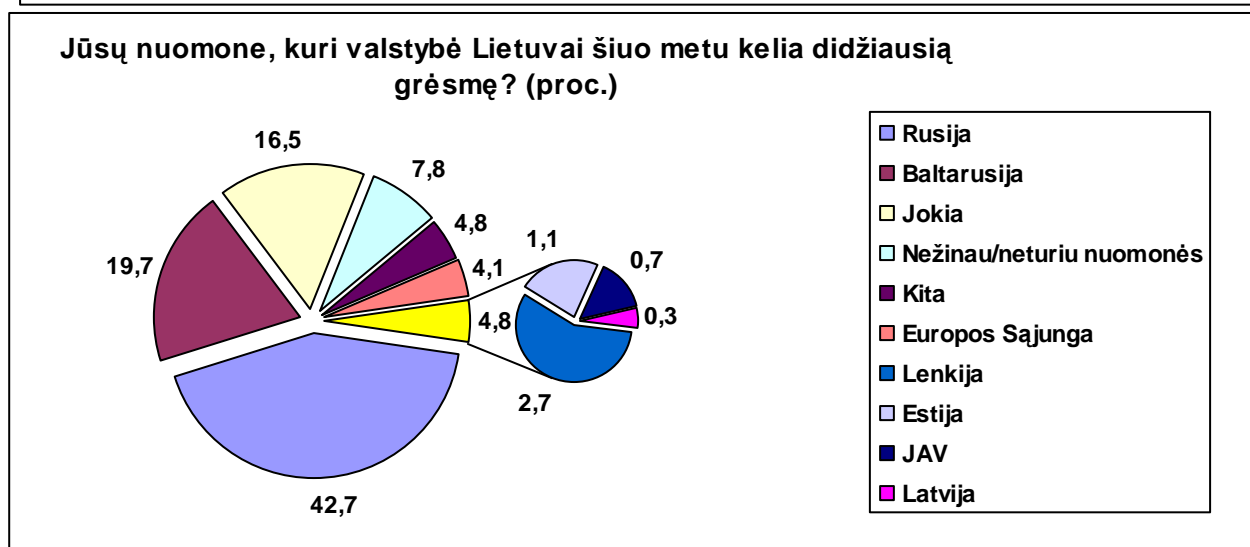
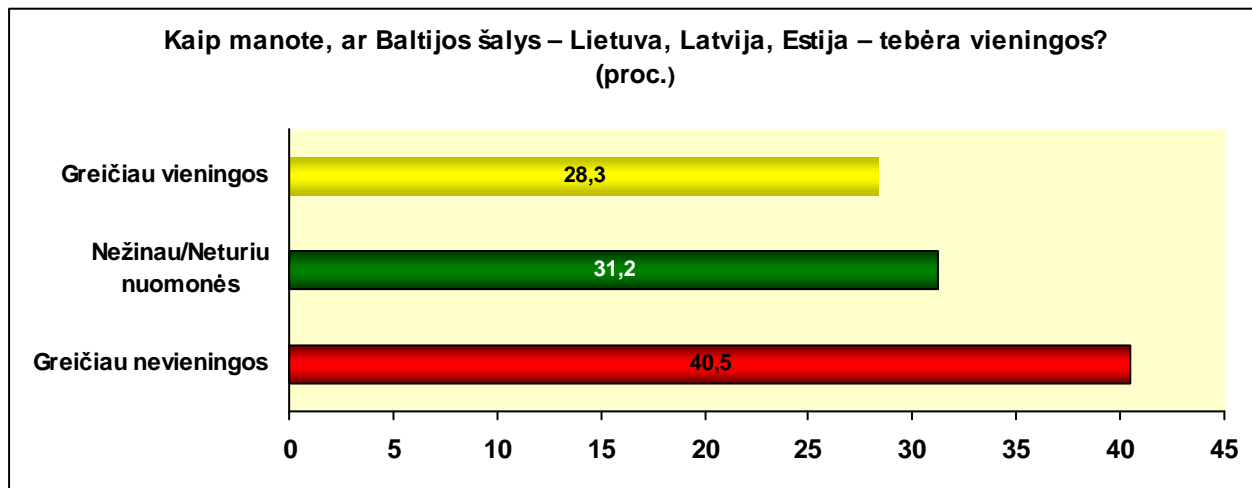
2 Priedas. ES visuomenės nuomonės tyrimas

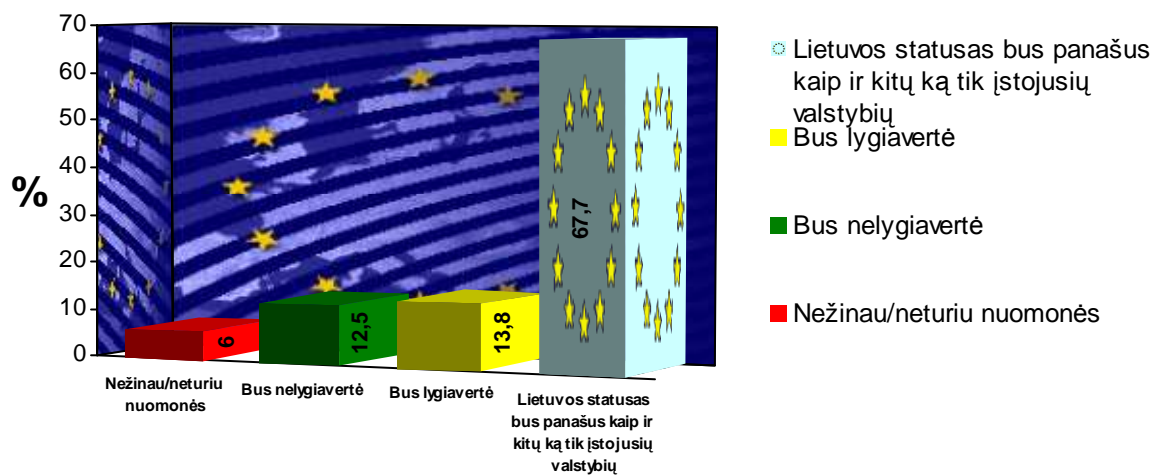
Šaltinis: Eurobarometras 66: Visuomenės nuomonė Europos Sąjungoje. Šalies ataskaita: Lietuva. 2006.

3 Priedas. Lietuvos visuomenės nuomonės tyrimas

Kaip manote, ar Lietuva Europos Sąjungoje bus lygiavertė kitų Sąjungos narių partnerė? (proc.)

4. Priedas. Referendumo rezultatai.

Referendumas dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje 2003 m. gegužės 10-11 d.

Referendumo rezultatai

Apylinkių, atsiuntusių duomenis, skaičius - **2040 (100.00% nuo 2040)**.

Miestų ir rajonų, atsiuntusių duomenis, skaičius - **60 (100.00% nuo 60)**.

Pagal gautus iš apylinkių duomenis:

rinkimų teisę turinčių piliečių - **2638886**, referendume dalyvavo - **1672317 (63.37%)**,

negaliojančių biuletenių - **20526 (1.23%)**, galiojančių biuletenių - **1651791 (98.77%)**,

referendumas laikomas - **įvykusi**.

Klausimas	Paduotų balsų skaičius										Priimtas
	apylinkėse		paštu		iš viso		procentais nuo galiojančių biuletenių		procentais nuo dalyvavusių skaičiaus		
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	
1. Pritariu Lietuvos Respublikos narystei Europos Sąjungoje	1323584	126863	180680	20664	1504264	147527	91.07%	8.93%	89.95%	8.82%	Taip

